

Č t v e r e c + Č t v e r e c + Č t v e r e c

Č T V E R E C
T V E R E C
2
C T V E R E C

1980

Rediguje:

J i ř í D i e n s t b i e r + "R"

Č t v e r e c + Č t v e r e c + Č t v e r e c

O b s a h :

str. 4	+ + +
" 5	Poslední slovo J. Dienstbiera před městským soudem v Praze
" 10	Jiří Hájek: Ke konfliktu Čína-Vietnam
" 25	Libeň Kohout: Politika mírové koexis- tence a neangážovanosti v blocích
" 66	Stephen Cohen: Sovětský svaz, uvolnění napětí a americká politika
" 107	-y-: Problém Německo
" 122	Miloš Hájek: K 15. sjezdu IKŠ

Příloha:

str. 1	Jacek Kurón: Národ, stát, návilí
" 20	Ludwik Dembiński: Právo a moc

Toto druhé číslo sborníku Čtverec je sestaveno převážně z článků, které vybral a zredigoval Jiří Dienstbier ještě před svým zatčením 29. května 1979. Redaktorovo zatčení a pozdější jeho odsouzení ke třem letům vězení je také důvodem, proč se druhé číslo Čtverce objevuje tak pozdě a proč se svým obsahem i zaměřením poněkud liší od čísla prvního. Redakce je ovšem rozhodnuta pokračovat v míře svých možností v činnosti zakladatele sborníku Čtverec a doufá, že bude moci poskytovat svým přátelům a přátelům svých přátel pokud možno pravidelné informace o událostech zahraničně politických a vynasnaží se seznamovat čtenáře s názory českých i siských autorů na tuto problematiku, jak to bylo ostatně i záměrem J. Dienstbiera.

Redakce se zároveň pokusí informovat čtenáře o nezávislém společenském a politickém dění v Polsku prostřednictvím překladatelů statí nezávislých polských autorů.

Redakce zdůrazňuje, že statí a články publikované ve sborníku nemusí být vždy plně v souladu s jejím vlastním stanoviskem, nicméně nehodlá jednotlivé články komentovat, jisté si soudností čtenářů. Považuje za samozřejmé, že její postoje politické a mravní jsou a chtějí být v souladu s postoji a s názory obsoženými v základním textu Charty 77.

Poslední slovo Jiřího Dienstbiera
před Městským soudem v Praze /23. října 1979/

J.D.: "Pane předsedo, celé jednání podle mne prokázalo, že obvinění z podvracení republiky neobstojí před objektivním pohledem. O právních aspektech zde hovořil můj obhájce. Nechoť ho opekovat, ani se pouštět do právních rozborů. Jeho argumentace v plném rozsahu žalobu vyvrátila. Chci se zmínit jen o motivaci, kterou je nutno zkoumat, aby bylo možno o trestném činu vůbec uvažovat. Považuji se sburždní obviňovat mne a nepřátelství k socialismu. Pocházím z komunistické lékařské rodiny, pracoval jsem aktivně v KSČ a jako rozhlasový zahraničně-politický zpravodaj a komentátor. Jsem přesvědčený socialista a v řádných svých soukromých či veřejných projevech, článkách či statích nelze najít jiné než socialistické stanovisko..."

Před. sen. dr. Kašpar ho přerušuje: "Pane Dienstbier, víme, že jste novinář, máme tedy celou složku vašich článků a rozhlasových komentářů, všechny je známe, a kdybych Vám některé dnes předčetl, asi byste se červenel. No, pokračujte."

J.D.: "Z mé výchovy a života rovněž plyne, že negativismus, nepřátelství či odpor se nikdy nemohou stát pohnutkou mého jednání. Žádné dějinné vzrasy ani změny mé osobní situace na tom nemohou nic změnit. Nikdy bych se také nespojil s nikým doma ani v zahraničí, kde by vycházel ze zloby a nespouce. Nezáleží ovšem na tom, odkud kde pochází,

jaké je víry či světového názoru, nýbrž na tom, zda svoji odpovědnost vůči společnosti nadřazuje svému pohodlí a konjunkturálním úvahám..."

Před. sen. dr. Kašper opět J. Dienstbiera přerušuje: "Máte mluvit k projednávané trestní věci."

J.D.: "Chci jen říci, že šedý znás cestu osobních pohodlí nevolil, i když možnost této volby jsme měli. Mám-li nejstručněji vyjádřit svůj postoj, použiji všeobecně známé věty z komunistického manifestu. Marx a Engels tu charakterizují socialismus jako společnost, v níž svobodný vývoj každého jednotlivce je podmínkou svobodného rozvoje pro tento svobodný rozvoj. O tuto pravdivou podstatu socialismu je potřeba neustále usilovat..."

Před. sen. dr. Kašper chce ho opět přerušit: "Pano Dienstbier..."

J.D.: "Ano, chci jenom říci, že jsem po celý svůj veřejný život nečinil nic jiného. Už ve svém vyjádření k obžalově jsem uvedl, jaké osobní zkušenosti mě vedly k činnosti na oboru nespravedlivě stíhaných, pohřben prof. Katočky počínaje, přes Šikany Ledislava Lise, setčení Václava Havla a Pavla Landovského před mými očima na náměstí Míru až po dlouhodobé hlídání bytů..."

Před. sen.: "Tím se soud nezabývá, k věci a buďte stručnější."

J.D.: "Dobře, chci už jen říci, že máme nespornou výhodu: na rozdíl od Willmingtonské desítky, které se muselo bránit násilky proti fyzickému útoku, mohla vězněná pražská de-

sítka spolu a dálejší usilovat o to, aby se pravda vyjevila v diskusi..."

Před. sen.: "Ale prosím vás, soud nesazímá teorie, ale fakta."

J.D.: "Řeknu to tedy takto. Společnost nemůže být adremá, pokud mocensky vlivní jedinci brání jiným občanům zaujmout aktivní občanský postoj a vede k fatalistickému, přímo protisocialistickému pojetí společnosti..."

Před. sen.: "Tohle nemá..."

J.D.: "Chci jen uvést, že kdysi se jeden funkcionář kritizovaný za svůj podíl na represii padesátých let vyjádřil takto: já jsem se soudruzi mnohokrát mýlil, ale vědecky se stanovou, nikdy proti straně. Chtěl tím dát zřejmě návod, jak se života vyloučit odpovědnost..."

Před. sen.: "Ale pane Bientbier, soud toho soudruha nemá, mění ho nesazímá, o koho..."

J.D.: "Chtěl bych jen dodat, že byl funkcionářem v roce 1952, 1968 a je jím dodnes už 30 let /reaguje na gesto před. sen. dr. Kašpara/. Ano, tedy už jen toto. VONS vznikl jako výbor občanské odpovědnosti v duchu Charty 77 - zaměřil se na jeden z nejdůležitějších předpokladů existence společnosti. Vždyť zastavení stíhání a propouštění politických vězňů by rázem zvýšilo důvěru občanů a respekt republiky v zahraničí. Přitom je tento krok jednoduchý. Vysleduje jediné rozhodnutí státní vole."

Před. sen.: "Soud nepotřebuje vaše rady. Máte se vyjádřit k věci, projednáváme v hlavním líčení."

J.D.: "Obšlebe označuje kritiku představitelů státních institucí za podvracení, zánobení, nepřítelství atd. Socialistická společnost je však vztah všech jejích rovnoprávných občanů. Její orgány jsou funkcí tohoto vztahu a nikoli mocí nad společností. Ani praxe nepotvrdila, že instituce socialistického státu jsou neomylné. Nezvratným, všeobecně uznávaným a v mnoha případech bohužel nespravedlivým důkazem jsou procesy padesátých..."

Před. sen.: "Upozornil jsem vás, že máte hovořit k projednávané trestní věci..."

J.D.: "Chci jenom říci, že při veřejné kontrole nemusel strávit deset let ve vězení ani dnešní prezident republiky."

Před. sen.: "Pane Dienstbier, my víme, že umíte formulovat. Jste zkušený novinář, vy to přeci nemusíte číst, řekněte nám něco vlastními slovy."

J.D.: "Dobrá, budu končit. Jenom chci říci, že veřejná kritika a kontrola chrání i samy představitele moci. Chrání je však nejen před vězením, ale i před osudem dr. Urválka a ..."

Před. sen.: "To by stačilo ... Upozornil jsem vás..."

J.D.: "Dovolte na závěr chci říci, že si se stane cokoli, chci i nadále věřit v rozum a spravedlnost, v jednotu spravedlnosti, práva a prevdy. Zvítězí-li toto pojetí už dnes, odmítne-li tento váš soud rozlišit řady nespravedlivě stíhaných, bylo by to významné vítězství pro nás pro všechny - obšlebované, státní moc i celou společnost."

Osvobozující rozsudek by ukázal, že státní moc se cítí dost silná, aby se nemusela bránit úřady před občany."

Před. sen.: "Pens Dienstbier, soud..."

J.D.: "Už končím. Bylo tu řečeno, že proti republice je vedena - i v souvislosti s tímto největším politickým procesem ze poslední čtvrtstoletí, nepřátelská kampaň. Není nic snazšího, než této kampani podrezt nohy zrušením trestního stíhání či osvobozujícím rozsudkem. A v ten chci věřit."

Jiří Hájek

KE KONFLIKTU ČÍNA - VIETNAM

Zahájení vojenských operací na čínsko-vietnamských hranicích v únoru t.r. vyvolalo ve světě rozruch a znepokojení, trvajících i dnes, kdy se vedou v Hanoji jednání o mírovém řešení sporných otázek mezi oběma zeměmi.

Ani konflikt sám, ani jeho ohlas nemá tak jednoznačně černobílý charakter, jak by se jevilo podle našich sdělovacích prostředků. Jistě je každému z nás hluboce líto lidí jím postižených, prolité krve i zničených materiálních hodnot, tak potřebných právě v oblasti, v níž se bojovalo. V dnešním světě je nedělitelnost míru - stejně jako svobody a lidské důstojnosti - živou realitou, chápanou většinou lidí společensky jakkoli zainteresovaných a angažovaných. A proto také válečný konflikt kdekoli ve světě nemůže být těmto lidem lhostejný. Ráz tohoto konfliktu i možnosti jeho důsledků vyžadují snad méně emocionální či formálně rutinní zaujetí stanoviska pro tu či onu stranu, jako spíš snahu o pochopení jeho podstaty a vyhlídek na jeho mírové vyřešení.

Všeobecně se chápe a cítí hluboká souvislost tohoto konfliktu s antagonismem mezi Čínou a SSSR, i politicko-právně potvrzenou uzavřením sovětsko-vietnamské smlouvy o přátelství a spolupráci /nikoli však spojenectví a vzájemné pomoci a tedy alespoň textem analogické smlouvám

SSSR s řadou rozvojových zemí/ v listopadu m.r. Stejně je tu přímá spojitost s lednovým zásahem Vietnamu v Kambodži. Mnozí komentátoři na obou stranách připomínají též tradiční tisícileté rozpory mezi oběma zeměmi na různých společenských zřízeních, režimů i dynastií. Jako by se při tom všem zapomnělo na to, že jde o státy, jež se hlásí k socialistickému zřízení budovanému způsobem nepřiliš odlišnými, s podobným politickým systémem řízeným komunistickými stranami, ještě nedávno potvrzujícími bratrské společenství idejí, cílů i zájmů.

Asi málokdo z těch, kdo sledovali vývoj událostí v Indočíně, měl a má sympatie k barbarskému režimu Pol Pota a "rudých Khmerů" a jejich surových metod "převýchovy" kambodžského lidu, jehož mírumilovnost a dobromyslnost jeví se tak málo pochopení pro názory a cesty "kulturní revoluce" daleko předhánějící to, co se v Číně dělá na účet "bandy čtyř". Již menší souhlas je však s vojenskou intervencí Vietnamu v Kambodži i s představou, že nynější režim "Národní fronty pro záchranu Kampučei" je výrazem skutečné vůle kambodžského lidu a ne jen štítem této intervence, označené nejen v Číně, ale i v některých zemích Jihovýchodní Asie na výraz vietnamského hegemonismu opírajícího se o sebevědomí úspěšných válečníků, vítězů nad přední imperialistickou velmocí a dnes reprezentující největší válečnou moc v oblasti. To odlišně dost výrazně ukázalo lednové zasedání Rady bezpečnosti OSN, kdy jen sovětské veto zabránilo odsouzení vietnamského zásahu a výzvě ke stažení vojek z Kambodži.

Avšak stejně tak nemůže být ani tato intervence ani četné pohraniční incidenty nebo nucené vysídlování Číňanů z Vietnamu důvodem pro ospravedlnění vojenského vpádu Číny na vietnamské území, jenž má Vietnam "potrestat" či "udělit mu lekci" /Což zní - možná také pro nedostatečné překladové vystižení odstínů čínského vyjadřování - jako výrazy ze slovníku velmocenské politiky 19. stol./

Nesouhlas s čínským postupem v únoru je všeobecný. Západní tisk uvádí jen neveřejné náznaky některých vlád Jihovýchodní Asie /Thajska, Malajska a Singapuru/ o tom, že jim není zcela proti mysli, přistříhnouli někdo křídla onomu vietnamskému hegemonismu. Jinak veřejné mínění i většina vlád byly čínským postupem šokovány. Reakce byla a je různá: SSSR a jeho spojenci rozhodně stojí na straně Vietnamu - s výjimkou Rumunska, jež podobně jako^{so}cialistická, ale neangažovaná Jugoslávie zdůrazňuje spojitost konfliktu se situací v Kambodži a nutnost globálního mírového řešení /na rozdíl od neangažované a nesocialistické Indie, jež stojí v této otázce blíž stanovisku sovětskému/. Tím se tyto socialistické státy blíží postojí většiny neangažovaných i západních zemí: požadují skoncovat s používáním ozbrojené síly, řešit problémy v jejich souvislosti na základě zásad i norem mírového soužití, všeobecně uznávaných také oběma spornými stranami.

Významné místo v tomto postoji měla a má obava z rozšíření a prohloubení konfliktu v souvislosti s čínsko-sovětským napětím. Pařížský Monde z 24.2. zdůraznil toto

nebezpečí a varoval před domněnkou některých západních kruhů, že z konfliktu sovětsko-čínského lze něco získat. Zdá se, že to odpovídá názorům většiny západních vlád. Sám Teng Siao-pching po svém návratu z USA přiznal japonské agentuře Kyodo, že nejvyšší američtí představitelé naléhavě, ale marně požadovali na něm ujištění, že Čína ve sporu s Vietnamem nesáhne k zbraním. Také v průběhu operací žádala americká vláda a ještě důrazněji její západoevropští spojenci Čínu o její zastavení, přičemž /podle International Herald Tribune z 5.3./ evropské vlády, zainteresované jinak na dobrých stycích s Pekingem, daly zřetelně najevo, že ve sporu s SSSR nemůže Čína počítat s "evropskou kartou".

Obavy z rozšíření lokální války na střetnutí Číny s SSSR, zahrnující eventuelní použití jaderných zbraní, byly v době vojenských operací značné, jak dosvědčí každý, kdo zalistuje západními novinami těch dní. Úlevu přinesl postoj SSSR, který přes ostrou kritiku čínského postupu a zasahování Vietnamu, neučinil žádný krok směřující k přímému zásahu - jak ani neodpovídá závazkům ze smlouvy, jež pro takovou situaci předvídá jen vzájemné konzultace. Zřejmě tu byla snaha nevyostřovat napětí a ukázat světovému veřejnému mínění odpovědný postoj. To umožnilo i čínské straně zachovat omezený ráz operací a skončit je předem ohlášeným stažením vojsk. Zde tím něco docílila ve svůj prospěch, je v očích pozorovatelů sporné. Může hovořit o tom, že bylo dosaženo státních cílů,

zatím co Vietnam^mluví o odražení čínské agrese. Ztráty lidských životů na obou stranách, zničení materiálních hodnot i emoce vyvolané válečnou propagandou nezlepšily atmosféru, v níž se nevyřešené sporné otázky mají projednávat v rozhovorech delegací obou zemí. Neúspěšná nabídka generálního tajemníka OSN na zprostředkování, stejně jako to, co se do-
vídáme o dosavadním průběhu těchto jednání nepůsobí příliš povzbudivě. Tak jako při formálních i při neformálních roz-
hovorech na půdě Rady bezpečnosti jsou obě strany od sebe stále vzdáleny; sotva lze v dohledné době očekávat, že od monologů vzájemného obviňování a přednášení požadavků dru-
hé straně nepřijatelných přikročí jednající delegace ke skutečné výměně názorů a společnému hledání věcného a pro obě strany přijatelného řešení sporných otázek.

Rámec k takovému řešení by mohla dát nová poloha sovětsko-čínskému sporu. Na čínské straně došlo k velkým změnám vnitropolitickým i ve vztahu k nejdůležitějším nesocialistickým partnerům, k normalizaci styků s Japonskem a se Spojenými státy, jakož i k aktivizaci vztahů k západoevropským zemím. Ideologický akcent rozporů, tak vyzdvihovalý v minulosti prá-
vě z čínské strany, ustupuje dnes do pozadí. Vypovědění smlouvy o spojení, uzavřené roku 1950 mezi Mao Ce-tungem a Stalinem a víc jak 15 let už prakticky neúčinné, doprovázela a následovala výměna nót, která by mohla naznačit nový, věc-
nější přístup k otázce vztahů mezi oběma největšími velmocemi

eurazijského kontinentu s vedoucími socialistickými zeměmi. Dnešní stav těchto vztahů vytváří vážné nebezpečí, chápané a pocítované nejen v socialistických, ale i v nesocialistických zemích, jak vyspělých, tak rozvojových.

X X X

Zostření tohoto antagonismu s jeho vyhrození v ozbrojené srážce Číny s Vietnamem je v kontrastu s některými současnými jevy a událostmi znamenajícími pokrok, i když nevelký a relativní, v úsilí o snížení nebezpečí mezinárodních konfliktů. V těchto dnech byla podepsána druhá americko-sovětská dohoda o omezení strategických zbraní /SALT 2/. Při všech nedostacích a obtížích, které se ještě projeví, je to krok vpřed ve vztahu mezi oběma největšími velmocemi a jejich politicko-vojenskými aliancemi, disponujícími převážnou většinou vojenského i hospodářského potenciálu celého světa, resp. jeho vyspělejší části. Tento vztah, jenž od konce druhé světové války až do šedesátých let téměř vyplňoval mezinárodní dění bipolaritou společenských zřízení, ideologií i vojenského spojení, dostával se několikrát v oné době studené války do poloh konfrontace hrozící konfliktem nebezpečným celému lidstvu. Vědomí těchto důsledků, které by negovaly nakonec i samy cíle sledované oběma stranami tohoto antagonismu, vytvořilo určité minimální společné zájmy na vytěšení hranic

jejich vzájemného soupeření i stanovení pravidel, jak tyto hranice zachovávat a v nich se pohybovat. Tyto zásady a normy mírového soužití států rozdílných společenských a politických systémů i rozdílného stupně hospodářského a společenského vývoje lze v souladu s Chartou Spojených národů i s četnými deklaracemi, rezolucemi i dmluvami shrnout v několika základních povinnostech: respektovat suverenní rovnost všech států, zdržet se hrozby silou a použití síly ve vzájemných vztazích, /což zahrnuje i nepřipustnost intervence/, spory řešit mírovými prostředky a plnit v dobré víře mezinárodní závazky. Jejich všeobecné uznání všemi státy odpovídá pochoopení sájmá lidstva v současné době. Jejich dodržování, mnohokrát opětovně slibované jednotlivými státy i společnými deklaracemi jejich skupin i celého mezinárodního společenství, nelze všeobecně přímo vynutit. Kromě morálního politického nátlaku působí tu však právě vědomí rizika jejich porušování v našem atomovém věku, spojené s vědomím rovnováhy sil soupeřících bloků. Zde uzavření SALT 2 přispěje k tomu, aby se rovnováha strachu a hrozby, zděděná z doby plné vlády studené války, změnila v rovnováhu rozumu a důvěry, která by mohla cílevědomě odbourávat a snižovat potenciál hromadného ničení na obou stranách na stupeň racionálně dostačující k jejich vzájemné bezpečnosti, nelze dnes s jistotou říci. Je však dalším krokem k zmenšení pravděpodobnosti srážky mezi SSSR a USA i jejich politicko-vojenskými bloky.

Slábnou s někde i vyhasínají ohniska konfliktů vznikajících v procesu rozpadu koloniálních impérií, který probíhal paralelně se studenou válkou a někde se splétal a zesiloval s jejím proudem v nebezpečné situace - jako byla válka v Koreji, války v Indočíně či opět v jiné poloze války na Středním východě. Po likvidaci hlavních oblastí kolonialismu a přenesení těžiště problematiky národů politicky z jeho panství vymaňných do aféry převážně ekonomické, k složitému a obtížnému úkolu vybudovat nový světový hospodářský pořádek, zůstal tu komplex jižní části Afriky a Středního východu. V pokusu o postupný přechod k vládě černé většiny v Rhodesii /Zimbabwe/, k volbám v Namibii a v prvním průlomu do režimu apartheidu v Jižní Africe samé lze spatřovat výsledky tlaku afrických států i světového veřejného mínění a působení většiny mezinárodních společenství prostřednictvím orgánů OSN k likvidaci tohoto pozůstatku kolonialismu způsobilého vyvolat krvavou srážku ras. Zde dokáže takové srážce předejít a půjde dost rychle vpřed, zůstává otázkou.

Daleko složitější je současný pokus o odstranění válečného ohniska na Středním východě ve vztazích mezi Izraelem a arabskými státy. Podepsání mírové smlouvy mezi Egyptem a Izraelem jako první dílčí krok naráží na prudký odpor ostatních arabských zemí, jež přes rozdíly domácích režimů i zahraničněpolitické orientace tento odpor sjednotil - alespoň v deklaracích a usneseních - jako máloco předtím. Konfliktní situace se přesouvá opatřením většiny arabských států proti Egyptu

i přímou angažovaností USA v ekonomické ale i politické záruce nových vztahů založených smlouvou. Angažování SSSR na straně odpůrců smlouvy tuto frontu sice posiluje, ale zároveň nechává otevřené možnosti ke komplexnímu řešení v duchu známých rezolucí Rady bezpečnosti.

Rozpory mezi vyspělými kapitalistickými zeměmi nevedly od druhé světové války k ozbrojeným konfliktům mezi nimi, i když ještě 1952 hovořil Stalin o jejich nevyhnutelnosti. Podstatné změny s pokusy v postavení V. Británie s Francie vůči Západnímu Německu s Japonsku i změny v pozici USA v kapitalistickém světě ukazují na nerovnoměrný vývoj jeho jednotlivých částí a na vážné rozpory s toho vyrůstající. Brzdí např. proces západoevropské integrace, vedou ke krizi dolaru, vytvářejí potíže pro NATO - zatím však nikde nevytvořili ohnisko ozbrojeného konfliktu. Konfrontace řecko-turecká kolem Kypru počátkem 70. let byla spíš epizodou na okraji této oblasti, přičemž obě strany nejsou vyspělými kapitalistickými státy ve vlastním slove smyslu. Byla vyvolána spíš eventuriem vojenské diktatury v Řecku než tím, co bychom mohli nazvat kapitalistickými rozpory.

Tento stav, který samozřejmě nelze vidět nějak idylicky, lze považovat za výsledek působení demokratických sil, jež ve stálých bojích s reakcí upevňují demokratické instituce, občanská práva a svobody, informované veřejné mínění jako aktivního činitele vnitřního vývoje i utváření zahraničněpolitických postojů. To vše působí i na třídy a vrstvy jinak ochotné k

politice síly; vede je to k vědomí jejího rizika jak z hlediska možnosti ničivé válečné techniky a zranitelnosti moderní civilizace, tak z pozic sociální a politické stability, ohrožené takovým konfliktem či jen jeho bezprostřední možností.

x x x

Naproti tomu byl válečný konflikt čínsko-vietnamský srážkou dvou socialistických zemí v souvislosti s napětím mezi dvěma socialistickými velmocemi. Situace, která se v době těsně po válce a znovu v padesátých letech zdála absurdní nejen komunistům, nýbrž i jejich odpůrcům. Monolitní pojetí mezinárodního komunistického hnutí i toho, co se nesývalo taborem socialismu a později světovou socialistickou soustavou, patřilo k bipolárnímu charakteru mezinárodních vztahů v době studené války. Proti rozporům, které ještě před válkou bránily spolupráci malých států střední a jihovýchodní Evropy, vystupovalo do popředí přátelství a bratrství jejich lidovědemokratických a později socialistických režimů vedených komunistickými stranami - přímo jako důkaz pravdivosti téže komunistického manifestu, že s rozpory mezi třídami, odstraněnými socialistickou revolucí, mizí i rozpory mezi národy.

V opáče tohoto monolitního pojetí ani jeho stoupencům nevedla vážná skutečnost sporu s Jugoslávií, jenž vytvořil mezi tímto socialistickým státem a SSSR a jeho spojenci nepřátelství horší než bylo v jejich vztazích k západním zemím v nejhorších momentech studené války. Jugoslávie nebyla prostě - se souhlasem celého mezinárodního komunistického hnutí

uznává za socialistický stát a byl tak zachován obraz bezkonfliktních vyšších vztahů mezi státy uvnitř monolitu. V r. 1955 označil Chruščov tento konflikt za produkt stalinského "kultu osobnosti" a velkorysým gestem smíření jej skoncoval. V bělehradské deklaraci toho roku a po XX. sjezdu KSSS v deklaraci sovětské vlády z 30.10.1956 přiznal, že v dosavadní politice monolitu "bylo nemálo potíží, nerozřešených úkolů a přímo ne-
správnosti a zvrhlosti, které snižovaly zásadu rovnoprávnosti". Deklarace zdůraznila, že vztahy mezi socialistickými zeměmi mohou být /a nejsou tedy jen jaksi automaticky/ utvářeny "jen na základě plné rovnoprávnosti, respektování územní celistvosti, státní nezávislosti a svrchovanosti a nevmačování do vnitřních věcí". Zde byly tedy tyto zásady vysloveny jako postulát, naznačeny problematičnost jejich uskutečňování /drasticky doložená krátce poté zákrokem v Maďarsku/. V dokumentech mezinárodních porad komunistických stran 1957 a 1960 jsou však formulovány jako platné a dodržované zásady s jistým uspokojením. Zejména v prohlášení porady z r. 1960 - obsahujícím ostré protijugoslávské invektivy prosazované zejména čínskou stranou - se konstatuje, že světová socialistická soustava v praxi potvrdila marxistickou tezi o zániku antagonismu mezi národy zánikem antagonismu tříd. "Ne rozdíl od zákonů kapitalistického zřízení, jenž jsou vlastní antagonismické rozpory mezi třídami, národy a státy, jež vedou k válčným střetnutím, v podstatě socialistické soustavy neexistují objektivní

příčiny rozporů a konfliktů mezi národy ..." V řadě projevů a dokumentů se zdůrazňovalo, že vztahy mezi socialistickými státy jsou vztahy vyššího typu než pouhé mírové soužití, propagované tehdy intenzivně sovětskou politikou, a to právě tím, že kromě základních zásad respektování suverenity, nepoužívání síly, a navzájemnosti, ba i nad tyto zásady, zahrnují bratrskou internacionální pomoc.

Další a poslední celosvětová porada komunistických stran v Moskvě 1969 - značně kusá, poněvadž se neúčastnila čínská, albánská, korejská ani vietnamská strana, kubánská a švédská jen jako pozorovatelé a italská spolu s několika menšími stranami nesouhlasila s textem týkajícím se mj. právě vztahů mezi komunistickými stranami a státy jimi řízenými - o těchto vztazích hovořila opět opatrněji a problematičtěji: Jejich vznik a vývoj označila za "složitý historický proces", poukázala na národní rozličnosti, zdůraznila však, že socialismu nejsou vlastní rozpory jako jsou v kapitalismu, a "odchyly" mezi stranami a státy mají být řešeny soudružskou diskuzí a dobrovolnou bratrskou spoluprací, ovšem na základě proletářského internacionálního.

Realita, kterou se toto prohlášení snažilo obejít, byla daleko od těchto slov, odhlasovaných necelý rok po arpnové intervenci pěti států Varšavské smlouvy v Československu a tři měsíce po krvavé srážce sovětských a čínských jednotek na Ussuri. Málo pomáhá této skutečnosti, zdůvodnila-li se inter-

vence v ČSSR jako "internacionální bratrská pomoc", poskyto-
vaná československému lidu proti jeho vůli a proti odporu :
KSC, kterou tento lid tehdy skutečně a neformálně uznával
za svou vedoucí sílu při pokusu demokratizovat politickou
strukturu socialistické společnosti a státu. Ještě méně na-
pomohlo věrohodnosti tvrzení o vyšším typu vztahu uvnitř
světové socialistické soustavy, byla-li¹ tato "bratrská pomoc"
interpretována pomocí doktriny, opravňující socialistický
stát, popř. skupinu států, k použití síly proti jinému socialistickému
státu /na nesocialistické státy se tato doktrina
nevztahuje/, jestliže vnitřní vývoj tohoto státu neodpovídá
představám intervenujícího státu či států o tom, co považovat
za socialistické a co nikoli. Doktriny tohoto druhu, ať spo-
jovány s jakýmkoli jménem, nejsou ničím novým: kotví v před-
stavách a koncepcích 19. století, s nestely se modernějšími
ani mezinárodnímu soužití prospěšnějšími, byly-li globalizo-
vány v období po 2. světové válce, kdy se např. Monroevova
doktrina měla rozšířit na celý nesocialistický svět, aby v
něm USA mohly hrát úlohu policisty či arbitra.

Svého času se Čína proti této doktríně rozhodně postavi-
la, a obrát v jejím vztahu k USA, až do té doby považovaným
za hlavního nepřítele. Její postup vůči Vietnamu by však svěd-
čil tomu, že doktrinu tohoto druhu uplatňuje sama vůči tomuto
socialistickému sousedu, jak konečně poznávají i někteří
komentátoři světového tisku.

Doktriny tohoto druhu jsou pokusem ospravedlnovat hegemónismus velmocí. Nemohou však být uznány za vyšší principy, nadřazené zásadám a normám, všeobecně uznávaným - i velmocemi, jež dokonce o toto uznání mají nemalou zásluhu. Ještě v dobách bipolarity studené války bylo lze aspoň trochu věrohodně odůvodňovat ideologickými principy vylučný charakter vztahů mezi členy jednotlivých bloků, odlišující se od zásad soužití uvnitř celého mezinárodního společenství. Dnes tato bipolarita je v rozpadu: na jednom pólu je již delší dobu stupně ekonomickou silou Japonska i Západní Evropy, vyvažující váhu USA, a na druhém dramatičtější a prudčejší politickým rozporům SSSR a Číny. Platí nadále v oblasti vojenské síly a sbrojení i jednání o odsbrojení, ale i zde právě toto jednání směřují k jejímu postupnému ocelahování a ustupu. Nastupující pluralita v mezinárodním společenství vyžaduje v souladu se zájmy všech národů i řešení válečných problémů globální povahy nejen uznání, ale i plnění všeobecných, pro všechny státy stejně platných zásad a norem, při jejichž formulaci a činnosti o všeobecné uznání měly právě socialistické země nemalou zásluhu.

Neutěšený stav vztahů mezi socialistickými státy zejména v jihovýchodní Asii i mezi oběma socialistickými velmocemi je do značné míry výsledkem snah uplatňovat mezi nimi jiné zásady a normy, někdy ideologicky, jindy prostě jen mocensky a hegemonisticky odůvodňované. Tím, že nejsou

sto mezi sebou normalizovat vztahy, zatímco je normalizují a zlepšují vůči nesocialistickým státům a mocnostem, ocitají se v situaci, jež umožňuje druhým vyhrávat je proti sobě navzájem. Zhoršují ji samy tím, když své nesocialistické partnery varují před sblížením či jen normalizací styků se socialistickým odpůrcem. Konflikt čínsko-vietnamský a varování kolem náho naznačil, do jakých důsledků - absurdních a krajně nebezpečných - tato nenormální situace vede.

Býlo by žádoucí, aby právě zde došlo k zlepšení. Nejnovější informace o textu čínské note SSSR z 5.5. t.r. /podle Monde z 11.5./ naznačují určitá možnosti: Poprvé od r. 1969 neklade čínská strana pro jednání o normalizaci na základě principů mírového soužití žádné předchozí podmínky, nepřijatelné až dosud pro SSSR. Spolu s uvolněním uvnitř Číny a s perspektivami její urychlené technicko-hospodářské modernizace může pragmatismus její nové zahraniční politiky uvolnit cestu i normalizaci jejích vztahů k SSSR a jeho spojencům a přispět tak k plnému spojení všech socialistických zemí do nové plurality mezinárodního společenství. Nebude to snadný ani jednoduchý proces.

Prof. dr. Jiří Hájek, DrSc. je profesor mezinárodního práva, bývalý velvyslanec, ministr školství, v roce 1968 ministr zahraničí, v letech 1977 mluvčí Charty 77.

Liboš Kohout

POLITIKA MÍROVÉ KOMBINISTENCE A NEANGAŽOVANOSTI V BLOCÍCH
/Zahraniční politika Jugoslávie - minulost, dnešek, perspektivy/

„Země velkého společenství socialistických národů, sjednocené společnými ideály vybudování socialistické společnosti a zásadami proletářského internacionalismu, mohou budovat své vzájemné vztahy jedine na základech plné rovnoprávnosti, respektování neshlednosti, státní nezávislosti a svrchovanosti a nevmešování do vnitřních záležitostí ... V procesu utváření nového řádu a hlubokých revolučních přeměn společenských vztahů bylo nemálo obtíží, nevyřešených okolů a přímo chyb a to i ve vzájemných vztazích mezi socialistickými zeměmi, nesprávností a chyb, které snižovaly zásluhu rovnoprávnosti ve vztazích mezi socialistickými státy.“ /„Deklarace vlády SSSR o základech rozvoje a dalšího upevňování přátelství a spolupráce mezi Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy“ z 30.7.1956/.

Citované myšlenky této deklarace nebyly nikdy odvolány. O dvacet let později jejich trvalost stvrdil svým podpisem na dokumentu berlínské konference komunistických stran generální tajemník KSČ Leonid Brežněv.

Soudím, že tak získávám legitimaci k tomu, abych tu-

to studii venoval jednomu úspěšnému příkladu praktického
 úspěchu o realizaci myšlenek citované deklarace: úspěšná
 zahraniční politika socialistické Jugoslávie.

X X X

Řádky, téměř neproniknutelná mlha ideologie jakožto
 falešného vědomí o společenských vztazích a rozporech epo-
 chy obestírala v době vítězného zakončení druhé světové
 války myslí evropských komunistů, netoliko jugoslávských.
 Její podstatnou součástí byly iluze o věčné a pověčné
 zahraniční politice první socialistické země a jejího kor-
 midelníka J.V. Stalina. Projevovaly se zejména v názoru,
 že stalinská politika v Teheránu, Jaltě a Postupimi nesmá-
 řovala k vymezení mocenské zájmové sféry Sovětského svazu;
 usilovala naopak o vytvoření prostoru pro vznik a stabi-
 lizaci lidových demokracií, úzce spolupracujících s SSSR v
 ekonomické, politické i všech jiných oblastech na princi-
 pech internacionalistické rovnosti, při společném díle so-
 cialistické přeměny Evropy.

V plném souladu s takovými názoryto formulovaly ko-
 munistické vůdcevé špičky ve všech lidové demokratických
 zemích myšlenky o vlastních, specifických socialistických
 cestách. Československý Gottwald nebyl sdeleke sám, když
 soudil, že příznivé demokratičtější vývojový socialistický pro-
 ces, než tomu bylo mezi oběma válkami v SSSR. Správnost
 takovýchto myšlenek nepotvrdil nikdo menší než Stalin, m.j.

v rozhovoru s teoretikem Labour Party Haroldem Leskin, když připustil možnost dosažení socialistické společnosti bez diktatury proletariátu.

Vůdčím politickým garniturám lidových demokracií - mezi nimi pak výrazně vedoucím politikům jugoslávským /Tito, Kardelj, Djilas/ a bulharským /Dimitrov, Kolarov, Kostov/ - se tudíž zdálo, že je v intencích sovětské zahraniční politiky, když usilovaly dokonce i o to, aby při otáčení vývojevých specifik každé země docházelo postupně, ale cílevědomě k ekonomickému, politickému a kulturnímu sblížení všech lidových demokracií. Vyvrcholením celého procesu mělo být utvoření federace či konfederace.

Nezírám-li dneškem, poučeným negativní minulostí, mohl takovýto vývoj úspěšně čelit jak pozdějšími nereacionálními autarkickými tendencím tak i nerovnoprávným ekonomickým vztahům s SSSR, /jež přiznává i výše citované deklarace/. Plodné a oboustranně prospěšné /i SSSR/ ekonomické vztahy se Západem mohly přispět utvoření celoevropského trhu. Národohospodářské plánování a řízení hospodářství se mohlo emancipovat od doktrín a šablon sovětského stroze centralizovaného národohospodářského systému.

A hlavně: takovýto vývojový proces by zabezpečil samostatnou zahraniční i vnitřní politiku tohoto stamilionového soukručenství. Vzájemná, i branná, spolupráce tohoto celku s SSSR na základě plné rovnoprávnosti a vzájemných výhod mohla zajistit sovětské i federované politice rostoucí prestiž u vlád a hlavně u lidu ostatních zemí Evropy i světa. Zrodila by se tu totiž jasně teoreticky i prakticky

vyjádření alternative k velmocenské politice hegemonie a bloků.

Vývoj mohl vyloučit vše, co v letech 1949 - 53 diskreditovalo jak země "socialistického tábora", tak marxismus v očích světového veřejného mínění, zejména dělnického hnutí. Prístačlivá politika míru, socialismu a demokracie v socialismu by oslabovala a rozkládala agresivní stude ovělečnické síly ve světě dosud kapitalistickém i konzervativní síly, sektáře a ortodoxní dogmatiky v zemích, budujících socialismus.

Titovi se zdálo, že je v intencích sovětské i lidové demokratické politiky, když prohlašuje 27. května 1945 v Lublani: "Říká se, že tato válka je spravedlivá, a my jsme ji za takovou považovali. Ale my žádáme i spravedlivý konec, žádáme, aby každý byl pánem v tom, co mu patří: nechceme platit cizí dčty, nechceme být směnným penízem, nechceme abychom byli začleňováni do jakékoli politiky zájmových sfér". Jugoslávci považovali za anomálii, o níž "moudrý vůdce" zřejmě neví, když sovětský vyslanec Sedčikov z pověření své vlády označil Titova slova za nepřátelský výpěd proti SSSR a hrozil veřejnou sovětskou kritikou Tita. Také Kerdelj, hlásající z tribuny mírové konference 1946: "... systém, v němž se malé národy považují za vlastnictví nebo zájmovou aféru cizího imperialismu, je nedůstojný dnešní kultury a civilizace lidstva", byl nemile překvapen a nechápal ohled, a s nímž bratřská sovětská delegace přijala jeho projev. Bez povšimnutí zůstalo, že J.V. Stalin občas

v důvěrném kruhu a po několikařech pintách "percovky" ocenil zahraniční komunistické vůdce jako "čestnyje duraki": /čestní blbečkové/...

Vždyt do roku 1948 Stalin ještě mnohokrát ujišťoval politiky lidové demokracie, že o cestách výstavby socialismu ve svých zemích budou rozhodovat oni.

Teprve rok 1948 Stalin ještě mnohokrát ujišťoval politiky v hodíně dvanácté, rozptýlil ideologickou mlhu. Sovětská zahraniční politika přijala plně ze svou myšlenku zájmových sfér velmocí, původně provenience západní, při všech výše zmíněných jednáních na nejvyšší úrovni. Stalin to vyjádřil i v rovině teoretické, když se obořil na Engelsovu větu "Zahraněční politika ruského carismu", kde autor, více než dvacet let před vypuknutím první světové války, počítá mezi její přední zdroje expanzivní politiku carského Ruska, tlačícího se k Bosporu a usilujícího o dědictví po mezinárodních státech - po Rakousku-Uhersku a Turecku.

Stalinská politika po válce cílevědomě směřuje k přeměně vlastní zájmové sféry v centrálně řízený "tábor socialismu". V tom spatřuje jedinou možnou záštitu socialismu, mocnou sílu, schopnou čelit úspěšně narůstajícím prvkům studené války v rodném se bloku Západu. To se děje bez ohledu na možný a nakonec historii prokázaný proces vnitřní labilitu a deformovaného vývoje takto utvořeného bloku.

Přes palubu byla hozena - pokud vůbec kdy byla Stolinem vážně proponována - ona socialistická, mírová, a svojí podstatou i demokratická alternativa neochuzného, na bloky rozděleného a hrůznými zbraněmi disponujícího světa.

Je logické, že se tak vůle politiků v letech 1948 - 1953 s ocelovou tvrdostí vypořádává v komunistickém hnutí se všemi silami, jež s touto humanitní a socialistickou alternativou vstupují do poválečné politiky lidových demokracií. Účinným nástrojem k dosažení vítězství blokové alternativy poválečného vývoje Evropy se stává tzv. Informační byro komunistických stran /Kominforma, Informbyro/, založené na podzim 1947 ze účasti "vládních" stran z KS Francie a Itálie. Dějinným paradoxem je fakt, že první iniciativu v tomto směru projevil - s pozitivní rezonancí u Stalina - J. Broz Tito. Jesu i jiným se zdálo užitečné, aby tu bylo konstituováno konsultativní, centrálně nefixované těleso pro výměnu zkušeností ze specifických socialistických cest lidových demokracií, jež by pro uvedení účely vydávalo i časopis. Stalin o dva roky později realizoval Informbyro jako nástroj k prosazení bezpodmínečné poslušnosti periferie "socialistického tábora" centru.

16. ledna 1948 hovoří Jiri Dimitrov s novináři po uzavření spojenecké rumunsko-bulharské smlouvy: "Až dozraje čas, o to se nepochybně stane, naše národy, lidově-demokratické země - Rumunsko, Bulharsko, Jugoslávie, Albánie, Československo, Polsko, Maďarsko i Šecko.... otázku zvyřeší. Ony

rozhodnou, zda to bude federace nebo konfederace, kdy a jak bude utvořena." V redakční stati 28. ledna 1948 - zřejmě inspirované Stalinem - moskevská "Pravda" takový plán ostře napadá a odmítá.

V Československu se v této době schyluje k politické krizi, jež 25. února kulminuje jednoznačným vítězstvím KSČ. Českoslovenští komunisté vesměs soudí, že se podařilo odstranit poslední vážnou překážku již dříve nastoupené českoslovené cesty k socialismu. Čtrnáct dní předtím, 10. února - bez jakékoli pozornosti světové veřejnosti - se koná třístranná konference v Moskvě: KSSS /Stalin, Molotov, Malenkov, Ždanov, Suslov, Zorin/, KSJ /Kardelj, Djilas, Bakarič/, KSB /Dimitrov, Kolarov, Kostov/. Ze svými výsledky a důležitě představuje vybudování mnohaleté vysoké hráze, zabránící realizaci oněch specifických socialistických cest národů a států střední a jihovýchodní Evropy. Molotov i Stalin ostře odmítají Dimitrovovo prohlášení o federaci. Konstatují hluboké, principiální rozpory mezi politikou SSSR na jedné a politikou Jugoslávie a Bulharska na druhé straně. Přikazují okamžité podepsat /což se i stalo/ smlouvu o tom, že všechny své zahraniční politické kroky budou obe státy předem konzultovat s SSSR. Nařizují upustit od pokusů o federaci v širších měřítcích, a naopak, neprodleně realizovat federaci jugoslávsko-bulharskou s kalkulem, že paritní federace umožní převahu Stalinových lidí v jednotném středním výboru.

1. března 1948 zasedá ÚV KSJ. Kardelj upozorňuje, že se na konferenci projevil zásadní rozpor v chápání vývoje světového socialismu. Jde o to, zda se bude rozvíjet při rovnoprávné spolupráci národů a států nebo rozšiřováním Sovětského svazu. ÚV odmítá okupitou federaci s Bulharskem. Ztotožňuje se s Titovým závěrem, že jde o nezávislost Jugoslávie.

Koncem března a v dubnu dochází k výměně stále ostřejších vzájemných dopisů mezi Stalinem a Molotovem na jedné, Titem a Kardeljem na druhé straně. Sovětské vedení vyžaduje a prosezkuje souhlas a stran Kominformy ještě předtím, než se mohou seznámit se stanoviskem Jugoslávů. Svolává do Bukurešti poradu Informbyra, již se Jugoslavi, na rozdíl od kapitulujících Bulharů, odmítají účastnit a vědomí predestinace výsledků.

Snad ještě Dimitrov učinil poslední pokus získat pro koncept federace širší základnu. V dubnu projíždí Bělehradem do Prahy a tiskne Djilasovi převíci se slovy "Držte se pevně." Dohodnuto, že po návratu z Prahy zůstane 2 - 3 dny v Bělehradě, aby informoval o výsledcích. V Praze hovořil dlouho s Gottwaldem a jinými a na vlastní žádost několik hodin v Sezimově Ústí s Benešem. Obsah rozhovorů není znám. Skutečností je, že Dimitrova spíše ní zcela nesměřovala přes Bělehrad...

28. června 1979 tomu bylo 31 let, kdy první rezoluce Informbyra KS vyzvala jugoslávské národy, aby donutily své politické vedení ke změně politiky a nepodařili se

to, aby je svrhly a nahradily jiným, internacionalistickým, věrným marx-leninismu a SSSR. V druhé polovině roku uplyne 30 let od zahájení hrůzných politických procesů 1949-53, kde dlouhé seznamy obětí logicky začínají jménem účastníka moskevské konference T. Kostova, pokračují Albánci, Maďary v čele s L. Rajkem a dalšími a končí, vlastně až roku 1954 československým O. Závodským... Ústředním motivem všech procesů je obvinění, že obžalovaní chtěli ve službách amerického a jiných imperialistů vybudovat titovskou protisovětskou říši ve střední a jihovýchodní Evropě. x/

x/7. října 1956 hovoří Antal Apró na pohřbu László Rajka a jiných obětí stalinského teroru: "Nikdy nebylo podobné tragické povinnosti, než je dnešní, kdy rehabilitujeme naše mrtvé soudruhy, které nemůžeme vykřísit. hluboce litujeme, že jsme uvěřili ve zlobné клеветы, které dovedly tyto soudruhy k jejich mučednictví. Povolovali jsme k odpovědnosti a povoláme k odpovědnosti všechny ty, kteří -- vinili jejich osudu. Jistě nikdy se nebudí díť tyto hrozné věci."

V červnu 1956 vítá K. J. Vorosilov Tita v Moskvě: "Ve Vaší osobě, soudruhu Tito, oslavuje sovětský lid přátelkou Jugoslávii a národy Vaší země, s nimiž jsou spojeny SSSR spojení pevným a silným přátelstvím." Při večeri starý maršál zaplakal: "Já hlupák... Jaké hlouposti jsem píkel, dle Stalinova příkazu... jak se stydím... Odpusťte mi, prosím vás..."

Léta roztržky

Po vydání rezoluce Informbyra z června 48 zbývá jugoslávské vedoucí politické garnituru jediná možnost, kterou plně využívá: opřít se o veřejné mínění národů země a důvěrou v jejich politickou vzrůsllost. Zveřejňuje dopisy z KSSS. Publikuje v půlmilionovém nákladu Rezoluci Informbyra i svoji odpověď /nedovoluje si žádná strana Informbyra, ani ta, která buduje socialismus 30 let/. Jednání V. sjezdu v červenci 1948 je celé vysíláno rozhlasem a tlapači do ulic. Sjezd na jedné straně ukládá vedení KSJ, aby učinilo vše možné k likvidaci neshod s bratrskými stranami, tedy nenastupuje kurs na roztržku /jak se v r. 1968 domnívala dočasně dočasně nonkonformní čs. společnost/, ale na druhé straně prohlašuje o rezoluci Informbyra: "To soudruzi není pouze útok na jednotu naší strany, to je útok na krev vykoupenou jednotu našich národů, to je výzva všem destruktivním živlům, aby zničily vše, co jsme dočasně vybudovali pro štěstí našich národů, to je výzva k občanské válce v naší zemi, výzva ke zničení naší země."

Lidé vzrušeně debatují a drtivá většina se rozhodně staví na bok svému politickému vedení.

Snaha likvidovat konflikt dohodou se projevuje na jugoslávské straně ještě po celý rok, do léta 1949, kdy politický a ideologický tlak je doplněn ze sovětské strany i úplnou ekonomickou blokádou. Jugoslávští historikové se

shodují v názoru, že Stalin podcenil možnost odporu Jugoslávie, když o vojenském řešení začal vážněji uvažovat až v druhé polovině roku 1949, kdy již Jugoslávie upevnila mezinárodně své pozice.

Podzimní Valné shromáždění OSN 1949 velí Jugoslávii ze nestálého členu Rady bezpečnosti, vzdor nesmírné protiaktivitě sovětské delegace v čele s A. Vyšinským, jež prosazuje do RB Československo. Vedoucí čs. delegace dr. V. Clementis projevuje překvapivou pasivitu; je v logice věcí, že tím nad sebou vynáší ortel smrti, provedený o tři roky později...

Jugoslávská zahraniční politika aktivní koexistence a nengagovanosti v blocích se tedy zrodila v roce 1948, jako řet torzo mírové, demokratické a socialistické alternativy zahraniční politiky všech států střední a jihovýchodní Evropy po druhé světové válce. Tato politika byla, v zárodkové ještě podobě, pohřbena letní rezolucí Informbyre 1948 a následujícími několikaletými postupy stalinové zahraniční politiky.

Jugoslávie se v podmínkách studené války a plné izolace od socialistického tábora opírala o principy Charty spojených národů, o rovnoprávnou spolupráci všech států; stavěla se proti blokům a agresí z jakékoli strany. Navázala na - již v r. 1944 vyslovenou - myšlenku E. Kordelje, že se poválečná Jugoslávie má opírat více o malé a střední

země, o osvobozené antikolonialistické hnutí, než výlučně o velké spojenecké státy. Po skoro dvouletých praktických zkušenostech formuloval hlavní principy jugoslávské politiky v letech rostrůky se socialistickými zeměmi Tito na zasedání Lidové skupštiny 27. dubna 1950:

- Ekonomická spolupráce se všemi státy, které ji chtějí uskutečňovat na základech vzájemných výhod, plné rovnoprávnosti a nezávislosti;
- Spolupráce na politickém poli se všemi zeměmi, které bojují za upevnění míru. Boj proti všem formám imperialismu, hegemonismu a jiným tendencím vnucování vůle jednoho národa o státu druhému;
- Obrana práv malých a koloniálních národů na svobodu a nezávislost, to jest obrana toho, aby asy rozhodovaly o svém osudu;
- Vláda FLRJ bude... bojovat propagandou i na mezinárodních fórech proti vytváření bloků a zájmových sfér, neboť je hluboce přesvědčena, že takové rozdělení světa představuje latentní nebezpečí válečných srážek a katastrof lidstva;
- Vláda FLRJ a politováním konstatuje, že vzhledem k neúnavnému nepřátelskému postoji vůči FLRJ ze strany SSSR a zemí lidových demokracií, není vůbec s to se své strany nějak ovlivnit zlepšení vztahů s těmito zeměmi. Toto politování je o to větší, že i vláda i národy nové Jugoslávie uchovávají i nadále své sympatie vůči národům těchto zemí a rozhodně si přejí, aby s těmito zeměmi byly alespoň alespoň, normální vztahy."

Z posledního bodu vyplývá, že Jugoslávci vztahy nerozšiřovali, sledovali bedlivě možná, a později faktické příznivé vývojové trendy v těchto zemích a vycházeli jim vstříc.

Jugoslávie tedy pod tlakem z Východu nakapitulovala, ale také naprovozovala. Po celou dobu rostržky zabráňovala jakékoli šlivé a provokativní protisovětské tiskové kampani /cenzura postihla dokonce historický jinotejový článek zakládajícího člena strany a Titova nejbližšího spolupracovníka Moše Pijechého/, ovšem neváhala současně předložit v r. 1951 OSN Bílou knihu, ozřejmující dokumentárně porušování Charty OSN východními zeměmi vůči Jugoslávii. Spolu se zneškodňováním agenturních sítí různých států světa mařila i všechny pokusy o aktivizaci pravicových politických sil, orientovaných na kvalitativní proměnu jugoslávského režimu. Nevrhla se do náruče prvního problematického přítele ze Západu, ale dokázala udržovat plodné ekonomické i politické vztahy s většinou západních zemí. Využívala i rozporů mezi nimi, dbala o vyváženost styků a pokud třeba v případě USA došlo k užší ekonomické spolupráci s Velkou Británií a Francií. Přitom na všechny strany dávala najevo, že nepřipustí vměšování do vnitřních věcí země a tlaky k proměně politického systému. Nepřijde

do širšího vojenského bloku. Kupř. Djilas a Dedijer takové postoje znovu tlumočili Churchillovi a Attleemu v lednu 1951: řekli, že Jugoslávie je připravena přijmout vojenskou i ekonomickou pomoc pro svoji obranu, ale do NATO nikdy nevstoupí. Ovšem při zesílení kominformovského tlaku sblížila se Jugoslávie s Řeckem a Tureckem v Balkánský "pakt, jenž byl obranným regionálním svazkem s dvěma zeměmi NATO pro případ napadení kteréhokoli se signatářů. V únoru 1951 prohlašuje Dean Acheson ze USA a Anwarin Bevan ze Velkou Británií, že se bezpečnost Jugoslávie týká i jejich zemí. Výše ekonomické a vojenské pomoci Jugoslávii ze Západu nebyla malá /ani úroky, jež dosahovaly 8 - 11%/. Ku konci r. 1952 dosáhla jen vojenská pomoc 241 milionů dolarů. Proti průměru 1948-49 došlo v letech 1949-52 k zvýšení výdajů na obranu země o 1 miliardu 166 milionů dolarů, tedy téměř o 100%. Koncem r. 1954 činilo zahraniční zadlužení Jugoslávie 437,9 milionů dolarů. Takto byla v letech studené války rozhodujícím faktorem pro zachování nezávislosti Jugoslávie jednotu jejích národů i politických vůdců, bojová připravenost armády. Ale i mezinárodní faktory, jak z tohoto textu zřejmé, hrál nemalou roli. Snad by Stalin přece jen rozhodl pro vojenské řešení, kdyby spolu s tehdejší W. Ulbrichtem soudil, že se lokální válka nepromění v evropskou či světovou.

Paradoxem je, že vlastní /neodmítnutá/ nabídka Churchilla Stalinovi v r. 1944 o rozdělení zájmových sfér v Jugoslávii v poměru 50:50 měla, v situaci od konce r. 1949 až do Stalinovy smrti r. 1953 pro Jugoslávii pozitivní význam. Stalin nevěděl jak by "druhá strana" ocenila invazi Jugoslávie, této východoevropské a současně mediteranní země.

Realismus jugoslávské protiblokové politiky se tedy projevoval v tom, že nikdy nesavírala oči před neštědouce, ale živou skutečností, že existence bloků je odrazem existujících mezinárodních vztahů, projevem určitých reálných protikladů světa, jež se natolik zostřily, že dostaly své politickovojsenské vyjádření. Politika neangažovanosti v blocích tedy byla současně politikou angažovanosti vůči blokům, projevující se ve třech základních polohách:

1. ve snaze odstranit příčiny, jež vedou k tvorbě a potom i ke konfrontacím bloků,
2. v úsilí dosáhnout nesdruhu politiky jednoho či obou bloků, vedoucí k třecím plochám, konfrontacím, k posílení jednoho bloku na úkor druhého a na úkor malých států a národů. Když už lokální války vypukly, působit k jejich ukončení kompromisem mezi bloky. Sem patří i boj proti potlačování národněosvobozeneckých hnutí /Indočína/, boj proti vnucování kontroly silných elapým a tedy i boj proti přeměně národně osvobozeneckých hnutí v nástroj rozdělení hegemonie a zájmových sfér velmocí. Ispidárně, šlo a jde dodnes o to, aby svět afro-asijsko-latinsko-americký nebyl bloky "rozparcelován".

nenty dohromady". Na prvním zasedání Rady bezpečnosti po vypuknutí Korejské války navrhuje jugoslávský zástupce zastavit pelbu na 38. rovnoběžce a pozvat k jednání obě vlády Koreje do OSN. Paradoxem je, že te truenedčostí sovetského zástupce Jugoslávie jediná hlasuje v Radě proti ozbrojené intervenci "voják OSN" v Koreji. Později se zaseduje za pozvání intervenujících Číny do Rady. Motivem všech těchto kroků jsou obavy, aby se jednak konflikt lokální povahy neproměnil ve světový požár, jednak i to, aby Čína nebyla příliš vhnána pod přímý vliv SSSR, zejména americkou politikou té doby. Jugoslávie pak usilovalo o realizaci dohody, podle které by byla v určitých lhátách odvolána všechna zahraniční vojska z Koreje a deblokován Tajvan.

Likvidace rostrůky s státy socialistické soustavy do r. 1968

Po Stalinově smrti sleduje Jugoslávie velmi pečlivě proměny v SSSR. V červnu 1953 se znovu vyměňují na obou stranách vyslanci. Řeší se pohraniční incidenty. Zestavuje se protijugoslávská propaganda. 10. ledna 1955 navázány diplomatické styky s ČLR. prohlubuje se ekonomická spolupráce se všemi zeměmi "socialistického tábora".

Krátěva sovětské vládní delegace v čele s Čhruščovem 26.5. - 3.6.1955 představuje zahájení nové pozitivní etapy ve státních a posléze i ve stranických vztazích mezi Jugoslávií a ostatními socialistickými zeměmi. V dějinách mezinárodních vztahů jde o ojedinělý případ, kdy se představitelé velmocí omlouvají politikám malé země a uznávají

svoji odpovědnost za nenormální a všestranně škodlivé vzájemné dety a navaňování do vnitřních věcí. Obě strany uznávají, že politika vojenských bloků zesiluje mezinárodní napětí, podává důvěru mezi národy a zvyšuje nebezpečí války. Tento letný pohled dokazuje, že se do deklarace promítly především zahraničněpolitické názory Jugoslávie, které přijímá ze své i SSSR. Tedy již v polovině roku 1955 lze zaznamenat onen obrát zahraničních pohledů SSSR, jejíž kodifikoval počátkem roku 1956 X. sjezd KSSR.

Brzy se ovšem začíná projevovat na jedné straně jugoslávská snaha rozšířit platnost deklarace i na regulaci vztahů SSSR k jiným státům "soustavy", na druhé straně snaha jisté části sovětských státníků dovršit vzájemné přiblížení přistoupením Jugoslávie k Varšavské smlouvě. Snaha Jugoslávců se v roce 1956 začíná realizovat, ale po maďarských událostech z podzimu 1956 zesílí obě snahy ztrojnásobí. Do té doby dochází k sblížení stanovisek nejen mezi jugoslávskou a sovětskou, nýbrž i mezi jugoslávskou a čínskou stranou. Dokonce se obě strany spojují v tlaku ku prospěchu reformních sil v SSSR i v zemích lidové demokracie, proti dogmatikům rozličných druhů. I v úsilí vyměnit zkompromitované garnitury reformně komunistickými kádery, a vědomí, že je tu nebezpečí z prodlení a hrozí krizové výbuchy s nedozírnými negativními diskreditačními následky pro vše socialismu v Evropě i ve světě. Výrazná je zejména podpora polského "Října" a nástupu W. Gomułky do čela strany, kdy Čína varuje i samotného Chruščova, aby nerešil polskou otázku vojenskou silou. Jugoslávci

nové vedení v Polsku rovněž jednoznačně podporují a podporují i protirákosiovskou opozici v Maďarsku. To je motivováno nikoli údajnou snahou "podkopet v cizích službách jednotu socialistické soustavy", jak se tvrdilo se stále rostoucí intenzitou po maďarských událostech v propagandě všech socialistických států a nejvíce v Číně /v. SSSR sei do r. 1961, v Číně do r. 1968/, nýbrž snahou - čínskou i jugoslávskou - zabránit všesnou výměnou vedoucí politické garnitury právě snahou výbuchu, ke kterému došlo v Maďarsku. 11. listopadu 1956 hovoří Tito v Pulji /v zemích socialismu nepublikováno/, "My jsme říkali, že Rákosiův režim i sám Rákosi nemají předpoklady, aby vedli maďarský stát a aby jej přivedli k vnitřní jednotě, naopak, že jej mohou dovést do velmi těžkého postavení. Žel, sovětští soudruzi nám nevěřili... říkali, že je rozumný... a že nevědí, o koho jiného by se mohli v této zemi opřít... Abychom se nedostali znovu do sporu, naseglovali jsme se u sovětských vedoucích dostatečně, aby se odstranila taková scetava, jako je Rákosi a Gero... Když se v této zemi začala stále intenzivněji šířit nespokojenost v řadách samotných komunistů a když žádali, aby Rákosi odešel, viděli sovětští soudruzi, že to tak dál nejde a rozhodli se, že bude odstraněn. Ale udělali chybu, že nepřipustili, aby byl odstraněn i Gero i jiní Rákosiho stoupenci, kteří se před národem kompromitovali... Příchod Geroha do Jugoslávie i naše společná deklarace již nemohly

pomoci... Když se maďarská delegace s Gerom v čele vrátila do své země, Gero... opět ukázal svoji dřívější tvář. Stovky tisíc manifestantů, kteří tehdy ještě byli manifestanty, nazval chátrou, lid, mezi nímž ve velkém počtu a možná i ve většině byli komunisté a nárůdeš. To stačilo, aby se práchu vzplál a explodoval. A došlo k boji."

Jménem SKJ a jugoslávského lidu zaslal Tito ÚV MDS a maďarské vládě telegram. Podobně jako Gomulka usiloval o sestavení krveprolití a zbráněný nástupu kontrarevolučních sil do čela maďarského státu, a tím i o eliminování sovětské vojenské intervence. Současně vyslovila Jugoslávie i svoji podporu novému maďarskému předsedovi vlády Imre Nagyho. Totéž ovšem učinili i vedoucí sovětské představitelé, kteří později Nagyho jako zrádce poprevili. Očekávalo se, že nová vláda sestava může sehrát podobnou konsolidační dílohu jako gomulkovské vedení v Polsku. Události v Maďarsku však příliš pokračily a vývoj šel ke kontrarevoluci...

Odpoovědnost za události v Maďarsku nesou podle názoru jugoslávských politiků vedoucí činitelé komunistické strany, kteří po kritice Stalina na XX. sjezdu neučinili vše, co učinit mohli, aby uspokojili oprávněné požadavky lidu. I sovětské politikové uděleli chybu, když na XX. sjezdu sice odsoudili Stelinovy činy a dosavadní politickou praxi, což bylo správné a potřebné; chybněji však posoudili pouze jako "otásku kultu osobnosti", nikoli chyb-

ných metod s praxe stranické a státní činnosti. Do této situace se vložily domácí i zahraniční síly, nechápající a nechtějící pochopit, že v dané mocenské konstelaci v Evropě je alternativou reformy komunismu nikoli jejich vítězství, změna mocenské konstelace v Evropě, výbrš je-
diňš znovuzpevňní starých, nedemokratických a byrokratických struktur komunismu, s dalekosáhlými neblahými
důsledky pro vývoj v celé Evropě i ve světě.

Podstatné na jugoslávském stanovisku k maďarskému dramatu tedy bylo, že působilo k realizaci takových kroků socialistických sil, jež by vedly k demokratickým reformám politického systému a působily proti rozkladu a porážce pokrokových faktorů; nespěch pohřbil na dlouhou dobu naděje na reformu komunismu vnitřními silami v "soustavě".

Důsledkem byl rostoucí a stále důraznější tlak sovětských konzervativních sil na chruščovovskou skupinu, aby opustila politiku XX. sjezdu v poloze jak zahraniční, tak vnitřní, zejména pak již nestupovaný /byť váhavě/ kurs k rovnoprávnosti s námi a stran soustavy. Posléze pak došlo k pádu Chruščova a části jeho garnitury.

Tento domácí sovětský tlak je doprovázen totální obratem čínské politiky, jež sestává od té doby vyhraněné dogmatické a protireformní pozice a hlavní palbou proti "jugoslávskému revizionismu a renegátství", což nakonec

přerůstá i v kritiku chrušččovovské i pochrušččovovské politiky sovětské vůdčí garnitury, jakožto koncentrovaného výrazu "soudobého revizionismu".

Maďarský vývoj je impulsem k aktivizaci konzervativních sil v evropských zemích "tábora", jež se bojí ztráty mocenských pozic, pokud by přiznaly odpovědnost za permanentní krizový stav ve svých zemích a stanech. Prímět zde má vedle vedoucí politické garnitury albánské a bulharské /odůvodněno částečnými nároky obou zemí na část jugoslávského území, konkrétně na Kosovo a Metochii, obývané většinou Albánci a na Makedonii, obývanou Makedonci, jímž bulharské pojetí národnostní otázky nepřiznává vlastní národní svébytnost a makedonština považuje za dialekt bulharštiny/ těm rozhodující část vládnoucích kruhů ČSSR.

Pokud se situaci v Maďarsku nepodařilo konsolidovat na rovině polského Října, je v logice věci i postupná likvidace většiny polských demokratizačních sil i s výsledků té doby.

Maďarské události pak již tvořily nepochybně trvajícím mezinárodním rámcem, jednoznačně negativní, pro všechny následující pokusy o reformy v zemích sovětské, "pražské jaro" nevyjímaje. Dodávám, že i když západoevropské KS odsoudily ve své většině 21. srpen 1968, neznamená to, že na část západoevropských komunistů nepůsobí dodnes pražská propaganda, metoucí zahraniční komunisty srovnávání "pražského jara" s M "maďarským podzimem" 1956.

X X X

Na listopadovém zasedání komunistických a dělnických stran v Moskvě 1957 Jugoslávci nepodepisují společně přijatou deklaraci KS socialistických zemí, zejména proto, že zdůrazněním zkušeností sovětského modelu jakožto "obecných zákonitostí výstavby socialismu" kritizuje jugoslávskou specifiku socialistického vývoje. To se opakuje ještě v roce 1960, kdy do společného prohlášení KS čínské strany prosadila pasus, jenž je odvrátem kamsi mezi obě rezoluce Informbyre z roce 1948 a 1949: "Vedoucí činitelé SKJ zradili marxismus-leninismus, prohlásili jej za zastaralý, postavili proti Deklaraci v roce 1957 svůj protileninský revizionistický program, postavili SKJ proti celému mezinárodnímu komunistickému hnutí, odtrhli svoji zemi od socialistického tábora, učinili ji závislou na tzv. "pomoci" amerických a jiných imperalistů a tím ohrozili revoluční vymezenosti, dosažené hrdinným bojem jugoslávského lidu. Jugoslávští revizionisté provádějí podvratnou činnost proti socialistickému táboru a světovému komunistickému hnutí".

Ve všech konfliktech a kampaních let 1956 - 60 otiskuje jugoslávská strana spolu se svými odpovědní opět - na rozdíl od kritiků v zemích "tábore" - jejich stanoviska a argumenty, což působí pozitivně k stimulu jednoty vůdců a velkou většinou jugoslávské veřejnosti.

Léta 1961 - 1968 ovšem znovu zaznamenávají přibližování se zahraniční politiky Jugoslávie a SKJ zahraniční politice SSSR a KSSS. Projevuje se to i dost energickou podporou sovětské strany v konfliktu s ČLR a KS Číny. Při trvající odlišnosti v praktické politice projevuje se blízkost stanovisek SKJ i KSSS v řadě ideologických a teoretických otázek. Vždyť dokumenty XXII. sjezdu KSSS, podobně jako program SKJ, přijatý na VII. sjezdu 1958 akcentují politiku mírového soužití s soužitím rozličných politických a společenských systémů, možnost vébránit válkou, možnost přechodu různých zemí k socialismu bez krvavé revoluce a občanské války a jiné. To i mnohé jiné názory napovídají čínské dokumenty té doby z pozic dogmatických a stalinských. V roce 1960 vydává E. Kardinál v. níkejší marxistickou studii "Socialismus a válka", vzbuzující i sovětskou kritiku. Autor totiž doplňuje polemický křest proti čínským názorům i univerzálnější kritikou stalinistického pojetí marxismu a praxe socialistické zahraniční politiky. Čínská, ale i sovětská strana nejvíce kritizují tezi, formulovanou již v programu SKJ z roku 1958: "Politika mírového soužití slouží odstraňování válečného nebezpečí, ale současně vytváří i podmínky pro nejrychlejší rozvoj socialismu. Nutně vede v každé kapitalistické zemi k oslabení oněch sil, které brzdi rozvoj a které současně předstávají potenciální nebezpečí nové světové války,

staví boj proti imperialismu a kolonialismu na širší základnu. Znamená možnost hegemonistické politiky, rozšíří základnu, na níž vyrůstá byrokratismus a umožňují rychlejší a bezbolestnější rozvoj socialistických zemí"/ podtržené kritizováno v zemích "soustavy"/.

Rozšiřující se ekonomická a politická spolupráce Jugoslávie a socialistických zemí Evropy však neznamená, že by zmizely podstatné rozdíly v názorech na mezinárodních vztahy a jejich pozitivní řešení. Jugoslávie v tomto období nadále rozhodně odmítá účast v jakémkoli vojenském paktu, tedy i ve Varšavské smlouvě. Její politikové užívají přitom dvou argumentů: 1. Vstup Jugoslávie do jakéhokoli vojenského bloku v době, kdy je potřebné zmírňovat mezinárodní napětí a dosahovat pozitivních odzbrojovacích dohod mezi bloky, by zhoršil mezinárodní atmosféru a proces upevňování míru. 2. Byl by oslaben pozitivní mírový, demokratický i socialistický vliv Jugoslávie mezi zeměmi neangažovanými v blocích, jenž přináší míru a socialismu mimořádný prospěch. V podtextu je ovšem neustále cítit i nevyslovený třetí argument: obava, že by vstup do vojenského uskupení mohl znamenat ztrátu autentické státní suverenity a obtíže při realizaci vlastních cest socialistické výstavby. V projevu k návrhu Programu SKJ k této otázce hovoří E. Kardelj: "Je potřebné především odstraňovat ony příčiny v mezinárodních vztazích, které vedly k vytváření bloků. To znamená bojovat především proti dominanci politiky a pozice síly.

kterou světu vnutili reální protivníci politiky mírového
 soužití. Ukloupat o aktivní soužití, založené na nepřetr-
 žitém tlaku k odzbrojení a k rozvoji demokratických vztahů
 mezi národy... Tímto směrem je zaměřena i politika Jugoslá-
 vie. Naopak, kdyby svoji pozici opustila, nepomohla by
 zotavení rozporů v Evropě a tím by poškodila životní zájmy
 mezinárodního socialismu. Bylo by nespolehlivé bojovat za ví-
 tězství principu aktivní koexistence a současně postupovat
 způsobem, který by zotřešoval situaci ve světě. Nejde o ně-
 jaké lavírování mezi socialismem a kapitalismem, o nějaké
 "sedění na dvou židlích", ale jde o určitou formu boje
 jedné socialistické země za mír a soužití a tím za obranu
 socialismu vůbec". Podobně Tito po návratu z SSSR 2. ledna
 1963: "Říkal jsem tam, že Jugoslávie nemůže měnit svoji
 zahraniční politiku. Má velkou prestiž ve světě. Těší se
 zvláště velké autoritě mezi národy Asie a Afriky a objas-
 nil jsem, že je to ku prospěchu nejen nám a zemím Asie a
 Afriky, ale i pokrokovému hnutí vůbec a celému mírumilov-
 nému světu". Onen třetí, přímo nevyslovený argument zdů-
 razňuje VIII. sjezd SKJ na sklonku roku 1964: "Každá KS
 nejlépe prospěje celému hnutí, pokud vyniká samostatnou
tvůrčivou činností a dodržuje princip rovnoprávné spoluprá-
ce a podpory progresivních tendencí kdekoli se objevují."

Každá strana má právo řešit věci podle vlastních podmínek, ale současně je odpovědná za pokrokový vývoj ve své zemi a spoludopovědná za rozvoj socialismu na celém světě ... Bylo by velmi zhoubné, kdyby se úsilí o jednotu komunistického hnutí realizovalo formálními kompromisy a ustupováním dogmatických sil, jejichž činy nasměřují k jednotě, ale k dominanci nad ní.

Přiblížení evropským zemím socialistické soustavy znamenalo zároveň zhoršení vztahů s předními zeměmi Západu a oslabení vlivu ve světě mimoglokovém. Zde zejména měly význam bělehradská /1961/ a káhirská /1964/ konference neanglovaných, jež zdůrazňují zásadu, aby o osudech národů a států rozhodovaly podle práva ne sebeurčení samy národy a státy. Zde, i na fóru OSN, prosazovali představitelé Jugoslávie, aby problém snížení výdajů na zbrojení a postupné odzbrojení byl spojen s tím, že uvolněné částky budou zčásti využity k pomoci rozvojovým zemím. Sumárně jde mimo-blokovým zemím o to, aby vhodná společenská dělba práce a využitím v sledků probíhající vědeckotechnické revoluce v předních vyspělých státech umožnila jak rychlý rozvoj výrobních sil, industrializaci rozvojových zemí a přechod jejich zemědělství na vyšší úroveň technickou a organizační, tak i prospěch národům vyspělých zemí.

Jugoslávie a československý vývoj roku 1968.
Jeho mezinárodní důsledky.

V "prošském jaru" roku 1968 spatřovala jugoslávská státní i stranická politika nový /po XX. sjezdu KSČ/

nedějný pokus o reformu komunismu se veelku příznivějších mezinárodních podmínek, než tomu bylo v roce 1956 /Uvolnění mezinárodního napětí, deklarovaná politika sov. takých stranickostátních špiček akcentuje rovnoprávné vztahy uvnitř ČSSR dosáhly přes krizi politického systému závažných úspěchů, "příznivý pohyb v mezinárodním komunistickém hnutí aj. / Ovšem podstatný rozdíl, nepochybně negativní povahy, oproti roku 1956, spatřovali Jugoslávci v tom, že až do maďarských událostí šlo o pomalý a váhavý demokratizační proces realizovaný z iniciativy největší socialistické země a v té či oné míře ve všech zemích soustavy; naopak, v roce 1968 tu byla izolovaná iniciativa jedné malé socialistické země, která tudíž nemohla bez závažných regresivních důsledků překročit jisté limity reformy. Nepřekročení jistých limitů mohlo být podnětem k rozšíření reformy na více, či na všechny země soustavy. Z toho vyplynul pro jugoslávskou zahraniční politiku závěr: podporovat reformu tak, jak byla proponována v Akčním programu KSČ, včetně, a zejména, orientace na prohloubení a zrovnoprávnění vztahů ČSSR a SSSR a jinými zeměmi bloku, při uchování nově chápané vedoucí role strany, sčt obě se jugoslávským politikům zdálo conditio sine qua non samostatného pozitivního procesu, jenž by posléze nezastladel rozhodující politické garnitury ostatních

není k násilnému potlačení reformy, a naopak, jenž by za-
tláčoval do defenzivy stále mocné represivní síly, vždy
odhadlání hledat a nacházet podmínky či důvody pro rezant-
ní antireformní zásah. Tedy jugoslávská politika, vyjádře-
 ná i v jednání Tita s čs. politiky po Čierné, netlačila
 ve směru vyvázání ČSSR z jejích smluvních závazků, ve smě-
 ru k neutralitě, či dokonce k utvoření jakési Malé Dohody
 ve stejné sestavě jako před válkou. Z jugoslávské strany
 se nikdy v průběhu reformy ani po jejím zmaření nepocho-
 velo, že šlo o zdravý proces renesance socialismu, že v
 ČSSR v žádné vývojové fázi nebyla kontrarevoluční situace,
 vyžadující zásah cizích vojsk, ale současně se varovalo,
 že takovéto vidění věci nemusí sestávat s nezastávající mo-
 censky nejvlivnější síly v soustavě. Proto spolevnli
zmařena Tito po Čierné, jejíž výsledky uvítal/, aby čs.
vůdcové udělali vše, co je v jejich silách, aby z vnitro-
politického života smiselo napětí vyvolané některými na-
realistickými představami o možnostech radikálních změn
politického systému i o možnostech dalšího rezantního
odporu proti dominující síle superstruktury, k níž na-
leželo Československo. Zdůrazňuje se uvážlivost, umírněnost,
 a postupnost reformy proti tendencím k politické neodpověd-
 nosti a fantazirování, nedbajících determinant obrodného
 procesu, z nichž není dnika. Autor této dvahy sestával
 tehdy, v roce 1968, a zastává i nyní stanovisko, shodné
 s jugoslávskými.

Okemžité plenární zasedání ÚV SKJ po 21. srpnu se jednoznačně připojuje k většině evropských socialistických a komunistických stran, odsuzujících zahraniční vojenskou intervenci. Poprvé po dvanácti letech se jugoslávský záporný postoj k 21. srpnu 1968 a jeho důsledkům setkává se postojem KS Číny a vlády ČLR /byť texty akcentují různé stránky/. Rokem 1968 nezačíná ještě stranickostátní kontakt obou zemí a stran, sle rázem končí vzájemná polemika a útoky z čínské strany proti "jugoslávskému revizionismu". Závěry ÚV SKJ: pokračovat v plodných a vzájemně výhodných ekonomických i politických vztazích se zeměmi "soustavy". Prohlubovat zejména všestrannou spolupráci s Rumunskem. Likvidovat praktickú důsledky trvejících závažných teoretických sporů s KS Číny a ČLR, pokračovat ve sbližování se socialistickými a komunistickými stranami Západu, dbát o mocenskou rovnováhu bloků a ještě více než dosud stmelovat hnutí zemí v blocích neangažovaných. Vývojový proces od té doby byl příznivý ve všech uvedených oblastech, s výjimkou posledně jmenované.

Po smrti Mao-ce-tunga dochází k Titově úspěšné cestě do Číny, která je korunována dalším ekonomickým, politickým /stranickým i státním/ i kulturním sbližování. Dohodnuta a v roce 1978 uskutečněna reciproční návštěva Hua-Kuo-fenga v Jugoslávii. Stane Dolanc, sekretář předsednictva ÚV SKJ, zdůrazňuje, že rozhovory přispěly k upevnění míru ve světě. Čína se otevírá světu, svět se otevírá Číně, neboť jeden druhému jsou potřebné. Kritizoval ty, kteří spolupráci Číny s Evropou považují za objektivní škodu věci

míru. Spolupráce Jugoslávie s Čínou není zaměřena proti nikomu a není a nebude prováděna na úkor vztahů s jinými zeměmi. Naopak tyto vztahy získají upřímnější a rovnoprávnější základy než dosud. Světové veřejné mínění i mnohé vlivné komunistické strany i demokratické síly světa to takto oceňují.

Dolanc chválí spolupráci mezi oběma komunistickými stranami a pokud jde o polemiky a roztržky minulosti, SKJ vždy především hleděl do budoucnosti. Přitom mohl s uspokojením konstatovat, že v rozhovorech čínská delegace otevřeně hovořila o chybách, jichž se čínská politika vůči Jugoslávii dopustila, vycházející z rezoluce Informbyre, jichž litovala veřejně poprvé v polovině roku 1956 a znovu i nyní. Hua-Kuo-feng i jiní členové delegace Číny v rozhovorech otevřeně přiznali, že v době Informbyre "byly pravda a spravedlnost na straně souduha Tita a jugoslávských komunistů".

Vztahy mezi SKJ a KS Číny jsou založeny na principech rovnoprávnosti a nevyměšování do volby vlastní cesty budování socialismu a na principech vzájemné úcty. Dle Dolance nebyla plná jednotná názorů na všechny diskutované problémy Asie, Afriky a Evropy; nicméně stanoviska vyslovena soudružskou formou a s oboustrannou tolerancí a porozuměním k stanoviskům druhého. Dolanc zdůraznil i výrazný pozitivní posun v ekonomické spolupráci.

Aktuální zahraniční politická problematika
/XI. sjezd SKJ v létě 1978/.

V Titově referátu na XI. sjezdu se promítá i jedno-

značná kontinuita v dosavadní zahraničně politické orien-
taci Jugoslávie, ale, že i výrazný pesimismus, pokud jde
o některé významné stránky současných mezinárodních vztahů
a perspektiv nezávislé zahraniční politiky malé země -
Jugoslávie - v nich. Na jedné straně se v referátu zdůraz-
ňuje, že socialismus již dávno přestal být ohraničen státní-
ními, regionálními nebo blokovými hranicemi a jakožto svě-
tový proces nezadržitelně roste. Na druhé straně je rozvoj
socialismu nerovnoměrný. Těžkosti, konfrontace i ostré
konflikty probíhají jak v zemích, které deklarují svůj so-
cialistický vývojový kurs, tak v zemích, kde dosud aily,
proklamující socialistickou cestu, nedosáhly dominujících
pozic v politické struktuře, platí to jak pro socialistic-
ké přeměny v jednotlivých zemích, tak pro vztah mezi poli-
tickými nositeli boje za novou společnost na mezinárodním
poli.

Imperialismus, kolonialismus i neokolonialismus, ra-
 sismus a všechny jiné formy tlaku jsou sice v hluboké
 krizi, ale stále jsou přítomny a působí v mezinárodních
 vztazích proti realizaci principů rovnosti a rovnoprávnos-
 ti. Národy světa se střetávají s častými projevy hegemonis-
 mu v globálních nebo regionálních rámcích a musí se často
 jen obtížně bránit proti této podobě nerovnoprávnosti, ome-
 zování suverenity a nezávislosti zemí. Přes obrovský počet-
 ní růst nezávislých zemí stále rozhoduje o osudech světa

malý počet sil a jejich bloků. Détente mezi velmocemi vážně zaostrává. Zbrojní honička a blokové vnučování se šíří a přenáší do dalších zemí světa, zejména do Afriky. Oživuje dávno kompromitované doktriny, podmiňující řešení krizí a sporných otázek jednostrannými koncesemi druhé strany. Hnutí neangažovaných se střetává s mimořádnými těžkostmi a zkouškami. Jeho protivníci a rozličných stran usilují o jeho rozklad a oslabení, neboť v něm spatřují hlavní hybnou sílu všestranné emancipace národů a států. Zvenku se podněcují diferenciacie a rozdělování na bázi ideologických, regionálních, náboženských i jiných motivů. Cíl je jasný: rozbit hnutí a nakonec úplně likvidovat politiku neangažovanosti jakožto samostatnou mezinárodní sílu - anebo změnit charakter hnutí nesávislých jeho připojením a podřízením cizím zájmům a blokové politice. Takové snahy, ať mají či nemají dočasný úspěch, nutně vedou k zosředění mezinárodních vztahů vcelku, a zvláště mezi bloky a velmocemi.

Z tohoto hlediska nutno hodnotit i jugoslávskou politiku vůči konfliktu v jihovýchodní Asii. Jugoslávie opět, jako v jiných otázkách i dříve, dostala se v otázce čínsko-vietnamského konfliktu svým postojem do střetu s pohledy, dominujícími v "soustavě". Jugoslávský tisk ne jedné straně neváhal mnohokrát ostře kritizovat vnitřní kambodžský režim, ale na druhé straně rozhodně popřel

právo kohokoliv, komu se tento režim nelíbí /tedy i Vietnamu!!!/ svrhnout jej silou zbraní /jugoslávští dopisovatelé hovoří o 15 nastupujících vietnamských divizích/. Toto právo upírají zejména v situaci, kdy válečný krok nutně vyvolává zhoršení situace v celé oblasti Indočíny, zvýšení válečného napětí a potom i fakt lokální čínsko-vietnamské války. Jejím silou na obou stranách není a nemůže být skutečný, mírový a demokratický vývoj celého regionu, nějakým opravdu esentickému budování socialismu, nýbrž nové rozdělení zájmových sfér mezi velmocemi. Odtud jugoslávský požadavek, aby se řešení nehledalo jen v jakémstakém urovnění čínsko-vietnamského válečného konfliktu, ale především v pozitivním mírovém, demokratickém a socialistickém vývoji celé oblasti, v souladu s bytostnými zájmy národů, a ovšem v nəsouladu s hegemonistickými blokovými plány a dalšími.

Poslední sjezd SKJ se autorovi této studie jeví jako apel na neunegořované, aby zůstali věrni sami sobě, svým bytostným zájmům, aby se nedali ideologicky rozštěpit a blokově podělit, aby tak zůstali nezávislý a samostatní při překonávání projevů a následků blokového rozdělování zájmových sfér ve světě. Jugoslávské diplomatické daili tedy i v této ošehavé otázce prosazuje důslednost, globální pohled a spravedlnost v přístupu k

nejtěžším světovým otázkám. Teorie o nutnosti napojování nesamostatných na ten či onen blok jsou stále větším anachronismem v době, kdy se bloky ukázaly neschopnými stát se stabilizačním elementem světových vztahů.

Jakud jde o vztahy v mezinárodním komunistickém hnutí, projevuje se ve sjezdovém jednání upřísněný optimismus. Potvrzují se základní, již uváděné konstanty dosvědčených jugoslávských postojů, zejm. princip samostatnosti s odpovědností každé strany před vlastní dělnickou třídou a národy, princip nezávislosti, nevyměňování s etnami vzájemných odlišností. Konstatuje se zásadní⁸ hoda s "eurokomunistickými" /výraz Jugoslávci nepoužívají/ stranami, které "vyrostly ve značné národní politické síly, samostatně a tvořivě rozpracovávají své koncepce boje se socialismus, přičemž vstupují v aktivní a rovnoprávný dialog s jinými demokratickými, socialistickými a pokrokovými silami" /Tito/.

Jedním zailí i zailí jugoslávských komunistů potvrzuje, že boj se socialismus se bude rozvíjet v rozličných formách. Není "univerzálních modelů" a ani jedna konkrétní historická zkušenost nemůže mít obecně platný výsledek. Každý pokus o absolutizaci vlastní zkušenosti s tendencí vnutit jí jiným nepomáhá úspěchu boje se historické zájmy dělnické třídy, ani delšímu upevňování socialismu jakožto světového procesu.

Významné je i to, že roste společenské vědomí o spoji-

losti a vědomé závislosti rozvoje sociální státní demokracie a materiálního a duchovního rozvoje socialistické společnosti.

Ovšem, trvají negativní tendence v praxi, více než v deklarované teorii. Projevuje se tendence k institucionalizaci vztahů v dělnickém opořkovém hnutí. Jugoslávští komunisté soudí, že by bylo negativem jakékoli rekonstrukční řídicího centra dělnického hnutí. Takové pokusy mohou pouze ztížit soudobé pozitivní procesy. Rovněž pokus vnučovat vlastní ideologické a politické koncepce stranám a hnutím seangulovaných jsou protikladné životním zájmům těchto zemí a jejich právu svobodně určovat cesty socialistického rozvoje.

Doklad berlínské konference z roku 1976 má dlouhodobý pozitivní význam. Jugoslávští komunisté jsou stoupenci otevřené diskuse o všech palčivých otázkách vývoje světa i dělnického hnutí, jež může prospět pozitivnímu rozvoji teorie i praxe. Ale jsou proti diskusím a polemikám, v nichž se dávají různé stikety a dochází k jevům, jež vycházejí z rámce principiální soudružské diskuse.

x x x

Recelý rok, jenž uplynul od sjezdu, zdůraznil realistické stránky pohledu sjezdu na mezinárodní vztahy a vztahy v dělnickém hnutí.

Faktory, jež to dokazují:

1. válka, byť krátkodobá /ale s latentním nebezpečím pokračování konfrontace v Indočíně a další zostření konfliktu čínsko-sovětského.
2. Nedostatečné urovnání židovsko-egyptského konfliktu, jehož obsah, charakter i dosah ponechává situaci na Středním Východě ve stavu krajní labilitě a napětí.
3. Vážné oslabení jednoho z bloků v důsledku iránských událostí.
4. Trvající hluboký konflikt řecko-turecký o Kypr, znemožňující jugoslávskou orientaci z let roztržky. Povášlivý ekonomický stav Turecka.
5. Trvající slabý interes Západu o Balkán /mj. vyjádřený Carterem ještě v době předvolební presidentské kampaně, se vzdáním politickým diletantismem/, což až dosud nebylo kompenzováno větší praktickou angažovaností balkánském problému.^{x/}

^{x/} Me Kalezic na tiskové konferenci před agendou roku 1978 hovořil o návštěvě svazového sekretáře národní obrany Ljubice v USA, že jde o reciproční návštěvu poté, kdy sekretář nár. obrany USA p. Braun v říjnu 1977 navštívil Jugoslávii. Při obou návštěvách se jednalo o výměnu zkušeností a zlepšení mezinárodních vztahů v souladu s mezinárodními vztahy obou zemí. Dle Kalezice SFRJ získává zbraně a vojenskou výstroj z více zemí, což má výlučně komerční povahu a postrádá jakékoli podmínky nebo ústupky z druhé strany. Tak je tomu i se získáváním zbraní z USA. I dříve tomu tak bylo, ovšem v menším měřítku.

6. Hluboký konflikt albánsko-čínský s novým protijugoslávským aspektem v albánské politice /býv. min. nár. obrany Bekir Balluku obviněn, že chtěl v Albánii zavést jugoslávský státní správní systém/ a s možným znovupřiblížením se /dosud nejsou žádné tohy známký/ Albánie Varšavské smlouvy a s možným obnovením teritoriálních požadavků Albánie na jugoslávskou autonomní oblast Kosovo a Metochie a asi 1 milionem Albánců/.
7. Ne sjedná i po sjedná znovu konstatován odnárodňovací nátlak Bulharů v tzv. Pirinské Makedonii. Zaregistrován protijugoslávský projev T. Živkova ve Vídni. Hodně pozoru je, že hlavní veřejný projev Huo Kuo-feng pronesl ke 400.000 obyvatel hlavního města Makedonské republiky Skopje. Zde zdůraznil úspěchy makedonského národa v socialistické výstavbě a v rozkvětu národní kultury a jazyka.
8. Zostření polemiky mezi tiskem socialistické soustavy a jugoslávským tiskem v průběhu vietnamsko-čínské pohraniční války /též rumunským/.
9. Pokračující rozklad hnutí neangažovaných pod tlakem blokové dělby zájmových sfér /Afrike, zejm. "východní roh", činnost nikoli domorodých vojáků aj./
10. Znovuzostření již urovnávaného čínsko-indického konfliktu
11. Trvajících problémy vnitřního ekonomického, národnostního a politického vývoje Jugoslávie /sem patří pomalost procesu ekonomického vyrovnání republik, inflační i jiné negativní tendence v národním hospodářství, problém nástupnictví v nejvyšší funkci po Titovi po smrti E. Kardelje a

Nicméně autor této studie sdílí jen v malé míře silný pesimismus M. Djilase, vyjádřený v pohledu na možnosti další kontinuity nezávislé vnitřní i zahraniční politiky SRPJ v zahraničním tisku v březnu 1979.

Jugoslávie může sloužit "terzem naděje" reformního komunismu, budou-li všechny významné síly světa synergicky a cílevědomě působit na celosvětový i jugoslávský vývoj.

1. Sjezd 1978 i dosavadní posjedslový vývoj potvrdil, že v Jugoslávii dominují v politických špičkách země síly, orientované na rozvoj samosprávy a tím protibyrokraticky ve smyslu boje proti tendencím "tvrdé ruky" a centralismu uvnitř země a proti těmto tendencím mimo hranice Jugoslávie
2. Svoji specifickou socialistickou cestu a nezávislost země jsou jugoslávské národy i nadále odhodlány hájit všemi prostředky ve své většině.

Jugoslávský vnitrostraničský vývoj veelku vytvořil podmínky pro tvorbu dobrého vůdcovského kadru, schopného kolektivním dílem nahradit strátu, kterou bude pro Jugoslávii znamenat odchod 87 letého titě /člověka, který nesporně vejde do dějin Evropy jako významná politická osobnost/ z politické scény.

4. Jugoslávie udržuje a bude udržovat plodné, i vojenské vztahy se zeměmi bloků, aniž by upouštěla od dominující politiky kolektivní bezpečnosti a tím od politiky protiblokové.
5. Při moudré vzájemné korespondenci velmocí, zejména SSSR a USA, může v zemích obou vojenských bloků sílit pozice skutečných stoupců politiky uvolnění a tím i politiky doce-

nění velkého přínosu nezávislé a v blocích neangažované politiky jugoslávské, i přínosu hnutí neangažovaných vůbec.

6. Prospěšné se jugoslávské politice jeví přiblížení italsko-jugoslávské a řecko-jugoslávské, jakož i rakousko-jugoslávské a rumunsko-jugoslávské.

7. Velmi bude záležet na čínsko-jugoslávské politice, a čínské politice ve světě vůbec. Aby jí neodrazovala sympatie jiných sil, ale naopak, tyto sympatie získávala.

8. Pozitivnímu vývoji by napomohlo, kdyby sílil již nastoupený trend k vzájemné spolupráci eurokomunismu, socialismu a jugoslávského komunismu. Hodně by mohly napomoci vývoji v budoucím směru sociálně demokratické strany a moci v řadě západoevropských zemí.

9. Nekomunistické síly evropské i mimoevropské i mimoevropské by neměly tláčit na vnitřní proměnu jugoslávského režimu /nýrě podporovat v něm samosprávné a protibyrokratické tendence/ a vědomí, že každý chaos a neklid v zemi by jejich zájmům rozhodně neposloužil.

x x x

V poválečných dějinách Evropy / i světa/ byly tři mezery, kdy naděje na pozitivní evoluci její části, jež se nazývá socialistickou, byly, také díky jugoslávské zahraniční politice, mimořádně velké:

1. 1945 - 48, kdy se vytvářely zárodky federace nebo konfederace států střední i jihovýchodní Evropy a výše uvádě-

nými pozitivními důsledky.

2. 1956, kdy XX. sjezd představoval spolu s trvajícím jugoslávským úsilím pokus o demokratickou a socialistickou evoluci "socialistické soustavy".

3. 1968, kdy se stejnými, zpočátku lokálními, cíli nastupovalo "pražské jaro".

Tyto naděje byly zklamány působením tří sil:

1. ekonomickou, vojenskou, ideologickou mocí dominujících vládních sil v socialistické soustavě,
2. nerealistickým, a svojí podstatou reformu komunismu měřícím počínáním sil antisocialistických a antikomunistických, objektivně ztrácejících vlastní pozice,
3. relativní slabostí a chybami reformně komunistického úsilí. Jugoslávie v rámci těchto sil vždy prokazovala nejméně slabostí a chyb, aniž by se jim dokázala vyhnout.

Úkolem pokrokových a realisticky uvažujících sil je, aby v zájmu odvrácení nukleárního zničení, prohloubení a urychlení mírového a demokratického vývoje uchovaly jugoslávské torzo naděje, aby za příznivějšího světového vývoje mohlo přestat být torzem.

doc. dr. Luboš Kohout, CSc je bývalý docent sociologie na Filosofické fakultě University Karlovy.

Stephen C o h e n :

Sovětský svaz, uvolnění napětí
a americká politika.^{x/}

Sovětské Rusko je v našem myšlení již po šedesát let opravdovou posedlostí. V průběhu těchto šedesáti let se v Sovětském svazu uskutečnily mnohé změny, které jsme v našich soudcích a v našem mínění neseznamovali. Také nyní když je v Americe v proudě nová diskuse o vnitřní a zahraniční politice SSSR, jeví se evidentním, že značná část našeho myšlení nese ještě hluboké stopy omezeného názoru, odpovídajícímu vychvalovanému období "bipolarismu", a které v mnoha ohledech zachovávají ovzduší a předsudky studené války ještě ostřejší než dříve. Toto nás musí znepokojovat nejen proto, že tento způsob myšlení způsobil již v jiných situacích sterilnost naší zahraniční politiky, ale také pro způsob, jímž takovéto rysy studené války zkreslily hodnoty² priority v naší zemi.

x/ Tento text je publikovanou zprávou S. Cohena, profesora univerzity v Princetonu, přednesenou v říjnu 1977 v Podvýboru pro Evropu a Střední východ Komise pro zahraniční věci senátu USA. Cohen je znalcem dějin SSSR a autorem životopisu Bucherina. Zprávu otiskl časopis Gracského listu "Studi storici", duben-červen 1978.

Každá úvaha o záměrech a provádění zahraniční politiky SSSR musí vycházet z pochopení jeho vnitřní politiky a z pochopení celé sovětské společnosti. Je pravda, že americká reakce na zahraniční politiku SSSR v průběhu let téměř vždy zdůrazňovala význam takového spojení, ale je též skutečností, že většina našich chyb v hodnocení intencí SSSR v zahraniční politice pramenila v chybném hodnocení charakteru a zaměření vnitřních sovětských faktorů. Zvláště hrobovnatá je víze sovětské permanentní revoluce s aktivní expenze, víze, která dlouho dominovala v americkém myšlení a která po krátké přestávce je znovu obnovována odpárcí politiky uvolňování, vyplývá z imaginárního pohledu na sovětský systém jako na principiálně neměnný a neměnný. Touto vizí jsou efektivní změny v sovětské zahraniční politice likvidovány jako pouhé taktické manévry ve smyslu orientace na ovládnutí světa, touto vizí jsou interní změny považovány za drobné vzhledem k základnímu v/voji, který determinuje převou povahu SSSR a jeho zaměření zahraniční politiky.^{1/}

1/ Kuriozní je, že ti kdo mají představu o neměnné sovětské zahraniční politice, používají často dvojakých kritérií. V prohlášeních ji znepokojivě definují jako "ode zdi ke zdi", zatímco změny v americké zahraniční politice byly nejednou hodnoceny jako moudré pružné. Analogicky se opakuje toto dvojaké stanovisko, když se často prohlašuje, že sovětské představitelé mluví jiným způsobem v osobních rozhovorech a jiným na veřejnosti. Myslím a doufám, že američtí politici nemluví v osobních rozhovorech stejným způsobem, jakým mluví veřejně.

Nikdo z informovaných nemůže popřít, že sovětský systém zůstává autoritativní a často represivní, že systematicky zbavuje občany základních politických svobod a že /s výhledem na budoucí zahraniční politiku/ je SSSR potenciálně mezinárodním protivníkem s velkými ambicemi k ovládnutí světa. Ale šádně opatrný vědec nemůže setrvávat na oněch, byť časově populárních extrémních stanoviskách: že existuje nemenná nesmiřitelnost mezi SSSR a USA, nebo neopek, že moderní dějiny se jistým způsobem pohybují ke "konvergenci" mezi oběma systémy. Odmítnutí obou těchto extrémních postojů přesvědčivými argumenty musí vést k vytvoření našeho základního východiska, se kterého vyplynou různé perspektivy. Mimo tento bod ovšem existují takřka neomezené možnosti nesouhlasu mezi vědci.

Je vakuatku pravdou, že my specialisté na Sovětský svaz známe a rozumíme svému předmětu dost nedokonalým způsobem. V posledních letech jsme se o sovětském životě hodně poučili, ale tato znalost především demonstrovala nepřiměřenost všech našich koncepcí a našich modelů Sovětského svazu, které se všechny jevily jako příliš jednoduché. Nejdůležitějším poučením je, že se sešlou tvář politického a sociálního konformismu existuje na všech úrovních sovětského života enormně rozporná a komplexní skutečnost. Např. předstelé v oboru sovětské ekonomiky nemluví tolik o plánování, všemohoucím a centralizovaném

hospodářství, jako spíše o "mnohobarevná" ekonomice, vytvářené podle oficiálních pokynů nebo i bez nich, o podnikách státních i soukromých, kontrolovaných i svobodných transakcích, o "rudých", "bílých", "zelených" a "černých" trzích.^{2/} Je třeba se seznámit s touto počáteční "mnohobarevností" sovětské skutečnosti, která málo odpovídá našim modelům a též oficiálním sovětským modelům, ať už se to týká vysoké politiky komunistické strany, nebo denního života prostého občana.

Jiní specialisté zkoumají detailně mnoho zvláštních aspektů Sovětského svazu. Já dávám přednost ukázat zde čtyři nejobecnější otázky, týkající se sovětské politiky a společnosti. Jedná se o otázky, sledující skutečnost často zastíranou, ale která podle mého názoru ve značné míře ovlivňují záměry a úmysly SSSR v zahraniční politice.

Ze první: historie SSSR poskytuje mnohé příklady vnitřních změn a nelze vyloučit další změny v budoucnosti. Ze druhé: vedoucí činitelé SSSR stojí dnes před vážnými vnitřními i zahraničními problémy /a budou před nimi stát i jejich následovníci/, i když nebudou interpretovány jako celobující a těžce ohrožující systém, nelze je minimalizovat.

Ze třetí: sovětské společnosti a v politickém systému

2/ Např.: A. Katsenelinboigen, "Coloured Markets in the Soviet Union", "Soviet Studies", leden 1977, str. 62-85.

existují na tyto problémy velmi rozdílné názory a rozdílné jsou též jejich navržené řešení. Za čtvrté: rozdíly v mínění musí být ovšem chápány v kontextu se zakeřeněným politickým a sociálním konservatismem, rozšířeným jak mezi vůdci, tak mezi prostými občany.

"Pochopit, že sovětské dějiny obsahují chronické a hluboké změny, znamená odmítnout koncepci neměnného sovětského systému. Fakt, že základní instituce politického systému dále existují /komunistická strana, oficiální marxisticko-leninská ideologie, státem plánovaná ekonomika politická policie atd./, říká málo. V politických dějinách je notoricky známé pravidlo, že se často uskutečňují hluboké změny funkce a podstaty politického systému při trvající existenci institucionálního rámce a že v tomto procesu dochází k trvalým změnám podstaty těchto institucí.

Americké prezidentství a britský parlamentarismus existují stále, ale nikdy nejsou to tytéž instituce, jakými byly v 19. století. Ani americký ani britský politický systém nefungují stejným způsobem, jakým fungovaly před stolety. Také názvy, které historici používají k vyjádření velkých změn v Sovětském svazu, odrážejí hluboké změny, které se uskutečnily po r. 1917: Válečný komunismus, Nová ekonomická politika, stalinizace, destalinizace.

Když se mluví o přítomnosti a budoucnosti, je třeba mít na zřeteli poslední z těchto velkých změn v Sovětském svazu. Naše setrvávání při názoru o nepřestávající autoritativismu a politických zlořádech ztlučuje na druhé místo fakt, že během Chruščovových let došlo v této zemi k opravdové politické a hospodářské reformě. Zajímavými, byť protikladnými a vkonečně analýze omezenými změnami prošly v letech 1956-64 prakticky všechny oblasti sovětského života: konec masového teroru, osvobození milionů lidí z koncentračních táborů, počáteční odstraňování alespoň některých nejhorších zlořádů a byrokratických privilegií, vedoucí k občanskému oživení a růstu politické účasti ve společenském životě, následující ekonomické a sociální reformy a poslední revize sovětské zahraniční politiky, která vedla k tomu, co dnes nazýváme politikou uvolňování.

Podle našeho mínění měla tato reforma /většinou nazývaná destalinizace/, která změnila Sovětský svaz v mnoha základních aspektech k lepšímu, trojí význam. Především nám připomíná, že dnešní zlořády a porušování občanských práv, jakkoli úžasně, jsou přece jenom omezeny a méně nebezpečné, než se dříve v minulosti se stalinismu. Ze druhé je evidentní, že v Sovětském svazu před krátkou dobou existovaly uvnitř jeho politického systému a mimo jaký-

koliv mezinárodní tlak významné reformní síly. Není možné se domnívat, že takové síly již neexistují. Ze třetí nám to pomáhá pochopit konzervativní reakci, následující po svržení Chruščova a stále ještě probíhající. V jiných společnostech by taková reakce byla považována za normální. V americké a britské politice je např. běžné, že období reforem jsou vystřídána obdobími konzervativní regrese.

Některé základní problémy, před kterými sovětští vedoucí představitelé stojí, jsou průmyslovým společnostem obecně známa, ale mnohé jsou přímým dědictvím historického vývoje SSSR, reforem z období 1953 až 1964 a následné konzervativní reakce po r. 1964. Západní pozorovatelé se liší v hodnocení významu různých problémů a jejich volba závisí většinou na specifických kompetencích každého jednotlivce. Postší vybrat některé z těch, které signalizují sami Rusové.

Mezi vnitřními problémy je to zejména průmyslové a technické zastávání, spolu se zastáváním produktivity práce; dosavadní neschopnost kolektivního zemědělství plně zajišťovat výživu lidu; široká nespokojenost mezi spotřebiteli s nedostatečným bydlením; neklid ve třídě intelektuálů, odklon mladých od uznávaných hodnot; růst nepatřlivosti a rostoucí národní uvědomění mezi neslovanskými národy; pokles narozených dětí u Rusů, malá, ale obdivuhodná aktivní skupina disidentů, seskupená podle širokých

zájeď kolem neoficiální literatury /samizdat/ a v politické sféře dosud nedofeřena a stále řhává otázka nelidských zločinů stalinismu. Jako nejobecnější bych chtěl poďtrhnout administrativní problém, který je nadřezan všem dělům: t.j. byrokratický centralizovaný systém, vytvořený ze zvláštních podmínek v třicátých letech a ještě ovláďající všechny řseky sovětského řivota - politického, sociálního, kulturního a vědeckého - který způsobuje a ve značné míře institucionalizuje neďčinnost a produkuje "Hlavy XXII" /román J. Hellera/, vyvolávající nespokojenost obyvatelstva. Na dělá místo patřící negativní prvky jako alkoholismus, rozklad rodiny a z hlediska strany neřďdoucí obnova religiozity, což jsou řenomény, které vyvolávají ři odrůřejí dělá mnohé problémy.

V zahraniční politice mají sověťtí představitelé po všech řspěších, dosařených po roce 1945, málo důvodů ke spokojenosti. Je zde ohrožení řínou; jsou zde vzpurné nestabilní státy východní Evropy, které jsou každých deset let jevištěm velkých krizí; je tu vznik tzv. "eurokomunistických" stromu v Západní Evropě, jejichž řpříně ří nebespeří desověřizace mezinárodního komunismu; jsou zde vážné problémy se spojenci ve třetím světě, kteří nění ideje nebo se stávají nesnadno kontrolovatelnými, jako se stalo v Egyptě a Indii; a konečně tu jsou enormní vř-

deje v globální, třebaže mírové konkurenci se Spojenými státy. Je třeba říci, že tyto problémy neohrožují brzkou krizi, ale představují dlouhodobá dilemata, dramaticky zaplétavající se vyvolávající ostré restriktce ve vnitřní i zahraniční politice. A neexistuje nějaký převládající názor na tyto problémy s na perspektivu jejich řešení.^{3/}

3/ Pro ukázkou, jak tyto problémy jsou spojeny s rostoucími překážkami a jaké je jejich řešení, uvedu následující příklad. Na začátku své éry Chruščov a sovětsí vůdci opakovaně slibovali uspokojení konzumních potřeb obyvatelstva a zahájili mnoho neplodných podniků obyvatelstva a zahájili mnoho neplodných podniků. Jednalo se podle mého názoru o autentický závazek, který se částečně arodil z ideologických dogmat komunismu, který se v oficiálních prohlášeních více jeví jako stát blahobytu plus konzumismu, a částečně i z nutnosti čelit politickým potřebám inteligence. Ale tento závazek k programu masového konzumu je nerozlučně spjat s jinými aspekty vnitřní a zahraniční politiky; zahrnuje otázku strukturálních změn celého ekonomického života, tudíž i reformu plánování průmyslové a zemědělské výroby, vyžaduje novou techniku ve vypracování politických řešení, což nutí zabývat se problémem centralizované moci; zahrnuje investice neslučitelné se stále rostoucím vojenským rozpočtem a s grandiozními podniky v zahraničí.

To je způsobeno částečně tím, že se nemožnil výsvoj souhlasu na základě otevřené diskuse, ale také vážnými rozdíly v poměru ke všem velkým problémům, dokonce mezi vládci a členstvem strany.

Nepřítomnost oficiálního konsensu je stále nennadno pochopitelná pro mnohé západní pozorovatele. Po dlouhá léta, poznamenání mlčením a konformismem, vynuceným stalin-ským terorem, jsme věřili v něco, co neexistuje: že třída vedoucích a dokonce celá sovětská společnost je homogenní. Nyní se nám složité realita javí jasně: rozpor ost mínění, která existuje v SSSR, je pravděpodobně stejná, jako v každé "otevřené" společnosti /až na to, přirozeně, že je více privátní/ a vyvíjí se od ortodoxního marxismu-leninismu k ortodoxní religiozité, od demokracie k autoritativismu, od liberální ideologie k neofeštické, od levo do pravo. Pro nás je dáležitě pochopit, že rozpory tohoto druhu existují v politickém systému a dokonce uvnitř komunistické strany.

Snad by to mohlo překvapit ty, kteří berou vážně oficiální tvrzení, že strana je "monolitní" a kteří dále mluví bez podkladů o "sovětech", o "komunistické mentalitě", "ideologickém programu" a kteří předpokládají existenci neotřesitelné jednoty mezi státní stranou a společností v celém jejím rozsahu. Ve skutečnosti je možné, že

uvnitř monopolistické strany mohou být difference, stejně jako v pluralistickém systému, ne-li větší, protože neexistuje alternativní organizace.^{4/} Buď jakkoli, není rozumné uvažovat o komunistické straně, která má 15 milionů členů a o sovětském státě, který zahrnuje veškeré obyvatelstvo jako o organizmech vzdálených nebo separovaných od společnosti. Je třeba zřejmě pochopit, že zatímco státní strana usiluje o vedení a kontrolu nad společností, nutně do sebe vsakuje rozdílné a konfliktní názory, které v této společnosti existují.

V tomto kontextu je možné lépe pochopit disidentské hnutí, které je nyní tolik oceňováno v amerických kalkulacích a které neblaze riskuje stát se rukojmím naší zahraniční politiky. Západní pozorovatelé usilují o smíření těchto dvou zdánlivě protikladných reslit. Z jedné strany chápeme, že zrod otevřeného disidentství je důležitým pokrokem v sovětské historii, na druhé straně si uvědomujeme, že aktivní disidenti jsou nepočatní a mají omezený politický význam.

4/ Sovětský spisovatel Ilja Šarenburg jednou poznamenal, když kritizoval některé své soudruhy ve straně, že problémem mít jednu stranu je, že všichni do ní mohou vstoupit.

Jak je možno smířit takto rozporné skutečnosti?

Podle mého názoru velká část různých proudů veřejného mínění pod tlakem faktů činnosti disidentů, alespoň v nějaké skryté formě, schvaluje a odráží se to i uvnitř vedoucí sovětské třídy. To neznamená, že aktivní disidenti jsou tlampačem redingých nebo potenciálních opozičníků, kteří jsou uvnitř politického systému, ale že spíše odrážejí významným, třebaže nepřímým způsobem stupnici rozdílných pozic mezi vedoucími činiteli. Bylo by přehnané očekávat to, co se stalo v Československu v roce 1968, totiž to, že se tam vyvinulo aktivní spojení mezi reformátory uvnitř a vně strany, ovšem snad ani tato možnost není vyloučena. K tomu připomínám, že v politice se stává, že dnešní kacířství bude vítěznou moudrostí zítřka /ale je také nutno připustit, že v sovětské historii se to stává zřídka/.

Snad nejdůležitější pro budoucí sovětskou a americkou politiku jsou kontrastní politické tendence, existující uvnitř komunistické strany, zvláště ve střední a vyšší úrovni. Naše poznatky o nich jsou v podstatě nepřesné; je třeba proto postupovat obezřetně a vyloučit všechny pokusy o spekulaci. Můžeme však skutečně s jistotou prohlásit, že existují tři základní tendence, souperící již 25 let a které můžeme definovat jako reformistickou,

konzervativní a reakční nebo neostalinistickou.^{5/} Používám tyto termíny v širokém smyslu k pojmenování myšlenkových tendencí uvnitř strany, nikoliv zvláštních směrů.

Mezi reformisty, kteří jsou v současné době nejmenší početní a mají nejmenší vliv, jsou započítáváni někteří zastánci demokretizace; především to jsou administrátoři a technokrate, kteří se dožadují pouze větší volnosti v iniciativě a tedy liberizace, což se zejména týká ekonomiky, vědy, kultury a mezinárodních otázek. Mnozí reformisté se zdají vycházet z komunistických systémů v Jugoslávii a Maďarsku, které jsou decentralizovanější. Pro všechny z nich byla intervence sovětské armády v Československu v r. 1968, kde byl rozdrčen reformní proces, velkým úderem. Konzervativci, kteří převládají v sovětské politice od šedesátých let téměř absolutně, jsou různého druhu a združuje je přesvědčení o prospěšnosti status quo a tvrdohlavě hájí své byrokratické privilegia. Někteří

5/ Existují mnohé informované zprávy o těchto tendencích a také o tom, že se kategorie a etikety několikrát změnily. Příkl.: Roy Medvedev "On Socialist Democracy", New York 1975, kapl. III a Alexandr Yanov "Détente after Brezhnev: the Domestic Roots of Soviet Foreign Policy", Berkeley, California, 1977. Mnohé informace z první ruky o reformistech a neostalinistech byly otištěny v časopise "Samizdat Političeskij Dnevnik", 2. vyd. Amsterdam 1972 a 1973. Pokud se týče padesátých let, jsou tyto tendence shrnuty a rozříděny v různých oficiálních časopisech.

z nich inklinují k umírněnému reformismu, dlejší k neostalinismu. Neostalinistické tendence ve straně mohou být definovány pouze jako reakční. Řešení, která k aktuálním problémům prosazují, mají své kořeny v extrémních šovinismu a v nostalgii po způsobech z období stalinismu, s výjimkou masového teroru, který, jak je dobře známo, měl své oběti i mezi těmito představiteli, nehledě k jejich politickým postavením.

Bylo by omylem se domnívat, že tyto tendence ve straně, bojující mezi sebou téměř nepřetržitě o moc ve všech důležitých oblastech politiky, nemají nic společného. Všichni jsou hrdí na úspěchy SSZR ve vnitřní i zahraniční politice, všichni jsou nacionalisty a patrioty tím či oním způsobem, jsou věrni stranickému systému a obvykle uvedli zvláštní příklad, mají strach z Číňanů; vzájemně spolupracují na mnoha úsecích politického života. Např. jak reformisté, tak konzervativci se dnes vzhlížejí v politice uvolňování a hospodářských stycích se Západem, třebaže z jiných hledisek: reformisté se domnívají, že to pomůže prosadit ekonomickou reformu a konzervativci naopak doufají, že se jí tím bude moci zabránit. Současně se v posledních letech vytvářela koalice mezi konzervativci a neostalinisty v kulturní a intelektuální oblasti.

Změna v Sovětském svazu bude záviset na podstatném

rozšíření boje mezi těmito rozdílnými tendencemi uvnitř strany. Může být změnou k lepšímu, ale i k horšímu, tj. směrem k liberalizaci, nebo naopak k utužení autoritativismu. Od svých počátků v r. 1964 a zejména v letech 1966-68 sklouzla Brežněvova konzervativní neboli centistická vláda stále více směrem k neostalinistickému křídlu ve straně, zejména pokud se týče vnitřní politiky. Nelze vyloučit skličující perspektivu ještě většího vlivu neostalinistů a dokonce nastolení politického vedení s převahou těchto elementů. V dnešních podmínkách se zdá být tato eventualita pravděpodobnější než obroda reformismu.

Já jsem se však ještě nestal obětí chronického pesimismu, který v poslední době mezi západními badateli o SSSR zdá se převládat. Nevylučuji možnost nové vlny reformů prostřednictvím nebo v důsledku střídání moci. Podpora pro liberalizaci, třeba omezenou /jestliže ne pro "Moskevské jaro", tak alespoň pro určité tón/, existuje na mnoha úrovních sovětské společnosti: předseda kolchozu a ředitel závodu potřebují větší prostor pro zvýšení efektivity, vědec žádá větší přístup k informacím pro nové poznatky, kterých chce dosáhnout, občan chce být stále více seznámen s novými aktivitami sovětské i zahraniční kultury a konečně dělník sežil, jak vláda jeho aspirace doby spotřebitele nejdříve šivile, poté sklamala.

Každá opravdová reforma potřebuje k uskutečnění dve-

předpoklady, které nás zajímají. Především se může uvažovat jen o reformě se sovětskou tváří. Ti mezi námi, kteří se domnívají, že sovětská reforma musí opakovat západní model nebo může být přesazena kventí, zálo znají jak Rusko, tak reformační procesy obecně. Žádná reformační hnutí, v žádném prostředí a především v zemích tak vědomých si vlastních tradic, jako SSSR, nemůže dosáhnout žádný úspěch mimo vlastní historii a vlastní kulturu. Musí nalézt své inspirace, své kořeny a posléze i legitimitu uvnitř vlastních politických a historických tradic, v tomto případě v ruských a sovětských tradicích. Sovětská reforma podle západního modelu, nebo vyvolaná zahraničními záliby, by byla odsouzena k zániku. To proto, že nejlepší naděje mají ti novátoři, kteří uvažují v termínech existujícího systému - ať už se nazývají liberálními socialisty, a nebo jsou prostými pracovníky na omezeném desku - a nikoli ti, kdo zavrhnou sovětskou zkušenost r. 1917 a pozdější.

Ze druhé velmi záleží na mezinárodní situaci a tedy i na politice a chování USA. Sovětská reforma se může uskutečnit pouze v podmínkách postupného uvolňování napětí mezi SSSR a jeho zahraničními soupeři. Zostřování mezinárodních vztahů by zatlačovalo znovu SSSR do staré izolace, což by dodalo sílu reakcionářům a zbevalo by refor-

mítory všech slytků možnosti nagnévrot. Anso, k uvedení dalšího příkladu, úplná rostržka mezi KSUS s eurokomunistickými stranami v Itálii, ve Francii a ve Španělsku by vytvořila negativní situaci. E Tyto strany působily jako brada a měly liberální vliv na sovětské vedení: rozkol by liberální vliv likvidoval a vedl by v SSSR k posílení nejtvrdších tendencí.

Jestliže má budoucí předpověď je obezřetně optimistická, pak moje poslední úvaha o vnitřním vývoji je odlišná. To proto, že převládajícím míněním je hluboký konzervatismus a to nejen mezi generacemi staršími, znichž se dosud rekrutuje většina vedoucích funkcionářů na středním a vyšším stupni, ale zdá se, že má oporu i mezi mladšími generacemi.

Termínem "sovětský konzervatismus" rozumím zakofenné i běžné počty, které charakterizují sociální i politický konzervatismus i v jiných zemích včetně naší: hluboká nostalgie po minulosti; instinktivní preference rutiny a ortodoxie /třebe i zastaralé/, strach z nového, které přináší nebezpečí a možný zmatek. V politice se to vždy neprojevuje jako automatické odmítní jakékoli změny, ale zastírá se dogmatický požadavek tvrzením, že změna má být uskutečňována jen pomalu, pod přísnou kontrolou a v rámci "zákonu a pořádku" /což je také sovětský slogan/, jinak že "bude háře"; výsledkem je - jekkoli často

doný jinými příčinami - neslučnost politickým autoritám, která brání současnost proti budoucnosti i silami armády a policie.

Může se zdát absurdním, že systém krozený z revoluce a který nadděle revoluční ideje vyznává, může se stát jedním z nejkonzervativnějších na světě. Ale historie už poznala jiné analogické transformace, jako též časté deradikalizace revolučních ideologií.^{6/} Kromě toho má sovětský konzervatismus zvláštní proměny, které se vzájemně posilují. Patří k nim všechny nejdůležitější a obecně známé faktory v sovětské politice: byrokratické tradice ruské vlády před revolucí, důsledná byrokratizace sovětského života, se zavedením konzervativních norem a vytvořením

zaneprázdňující třídy horlivých obhájců postavení a privilegií byrokratů, přirozená vláda starců mezi současnou vládní elitou a konečně oficiální ideologie, která již před mnoha lety přešla od myšlenky tvořit nový sociální řád k vychvalování existujícího.

Jestliže několik národů dosáhlo takových výsledků v poměrně krátké době, pak žádný z nich neprocházel tak traumatickou historií. Šedesát let opakovane kosily lidské katastrofy miliony sovětských občanů: první světová válka, revoluce, občanská válka, dva velké hladomory, násilná kolektivizace, stalinský teror, druhá světová

6/ Robert C. Tucker, "The Marxian Revolutionary Idea", New York, 1969, kap. VI.

válka. Každá rodina často vícekrát než jednou oplakávala padlé. Tyto vzpomínky jsou ještě stále tak živé, že je těžké si to představit. Obětmi byly nejčastěji zvláště elite jakéhokoli myslitelného národního pokroku: mládež, zdraví a silní, podnikaví, nejschopnější. Nejvýznamnější pro sovětské úspěchy je právě fakt, že byly dosaženy za cenu těchto kolosálních ztrát.

Z této dosud živé vzpomínky pramení základna sovětského konzervatismu: veliká pycha v národním myšlení a zeslozený prestiž pro dosažené úspěchy, včetně obav z opakování pohrom a vědomí nutnosti být na stráži proti tekovým recidivám. Mluví se o konzervatismu našich otců, generace mého otce, a z toho se rodí pycha a odhodlání být schopní k překonání těžkých dob. Musíme tedy mít sympatie pro tyto sovětské konzervativce, jak vůbec tak pro své oběť, jejichž úspěchy jsou nemalé a byly dosaženy v nejtěžších podmínkách.

Pokud jsme takto se zpožděním poznali tento konzervetismus, musíme ještě pozorně zhodnotit jeho vliv na vnitřní a zahraniční politiku SSSR. Uvnitř vytváří důležité pouto /autentické kolektivní citění/ mezi vládou a většinou lidu. To zahrnuje všechny politické oblasti a všechny vrstvy obyvatelstva, nahoře i dole a dokonce i politické disidenty, kteří se bojí vnitřního zmatku stejně intenzivně, jako opouští vládu.

Vliv tohoto konzervatismu na zahraniční politiku nesmí být podle mého názoru podceňován. Především živí skutečný smysl pro národní prestiž, který posiluje sovětské vůdce a vytváří základní prvky jejich komplexní vize, často ztemňované našim antagonistickým přesvědčením, že je buď ideologicky agresivní, nebo cynicky realističtější. Jestliže se urazí toto vědomí prestiže, může to způsobit zpomalení či dokonce rozbití mezinárodních vztahů, které se v jiných směrech slibně rozvíjejí, ať se to týká obchodní výměny či dokonce omezení zbrojení. Budeme-li mít neopak pochopení pro tuto prestiž a sovětský postoj, mohli bychom dospět k podpisu mezinárodních smluv, za podmínek, které nebudou podle jejich přání, jako se to stalo např. podpisem Helsinské smlouvy v roce 1975.

O sovětské politice se často mluví v termínech "strategické parity", což má opravdu svůj význam. Skutečně v posledních letech bojuje Sovětský svaz za politickou paritu, pro dosažení respektu druhé supervelmoci, za plné uznání výdobytků a postavení, jež mu právem ve světě přísluší. Jako je tomu u Spojených států, jde o další o zachování a bude-li možno i posílení postavení SSSR ve světě, který se mění. To evidentně vyniká zdůrazňováním tradičního diplomatického protokolu, jeho tendencí do všeho strkat ruce, jeho posedlostí vše kalkulovat, od olympijských medailí po strategické zbraně. A nic je neuraží více, než na Západě rozšířený dojem, že výdobytky

a moc SSSR jsou svým způsobem nelegitimní.

Rozhodnutí pro "vměšování se do našich vnitřních záležitostí" je často pokrytecká lest, ale abych uvedl nedávný případ, když jeden sovětský vůdce nafikal, že "James Carter na sebe převzal roli mentora Sovětského svazu"^{7/}, dal najevo poražnou hrdost a vyjádřil autentickou nelibost. Překvapující nepřátelská reakce Sovětského svazu na náš postoj k ochraně lidských práv - řečeno Carterovými slovy - "neměla by nikoho překvapit a jestliže se ukázala jako větší překážka než jsem já /Carter/ předvídal při sledování dalších společných přátelských met, jako je např. Salt, bylo to způsobeno rozdílným pojetím, protože to, co tvrdili američtí mluvčí, přijali sovětští představitelé jen jako "pouto". Cítí-li se přímo dotčeni ve své sebectě, reagují důsledně tak, jak tomu bylo při Jackson-Vanikově a Stevensonově doplnku v r. 1974/ a to lze předvídat/.

Konzervativismus mále ovlivňovat sovětskou současnost způsoby příliš početnými, než aby mohly být analyzovány na tomto místě. Poslední příklad je post čující. Američtí kritici uvolňování a dohady Salt vidí intenzivní sovětskou vojenskou agresivnost ve faktu, že "Američané při nich uvažují téměř výlučně o zabrání válce, ale sovětš-

7/ The New York Times - 9. června 1977

ti vedoucí myslí stále více na to, co by od příští války bylo možno očekávat".^{8/} V důsledku toho, že byli přepode-
ni nepřipravení a měli v poslední válce ztráty téměř
20 milionů lidí, by bylo jistě divné, kdyby se sovětská
vláda chovala jinak. Sovětská vláda, která by nepostupo-
vala tímto směrem, např. v programování civilní obrany,
která podle našich odpárců uvolňování vyvolalo tolik tem-
ných zápletek, by těžko byla sovětskou vládou.

Co nám toto vše říká o sovětské zahraniční politice
a jaká akční linie americké politiky z toho vyplývá?
Podle mého názoru neexistuje rozumná nebo morální či slib-
ná alternativa, pouze obecně známá politika uvolňování.
Chápeme-li deslový význam tohoto termínu - uvolňování
historického napětí mezi Washingtonem a Moskvou - a jeho
základní cíl - zmírnění nebezpečí války cestou kontroly
strategických zbraní - alternativa druhé éry "studené
války" je v nukleární době naprosto nepřijatelná. Ti
Američané a jejich sovětské protějšky, kteří insistují
na přesvědčení, že uvolňování je "jednosměrnou silnicí"
a že "nemůžeme nic získat", nebo že oba národy nemají
žádné společné zájmy, měli by otevřeně říci, že dávají
přednost svátku pokračujícího zbrojení, nukleárního rozši-
řování, vyvolávajícího stále rostoucí riziko vzájemného
zničení, umylného i náhodného. K této nedostupné války-

8/ Paul Nize, "The Debate over Détente", Heraldline
series, n. 234, New York, 1977, str. 27.

aktivosti obou front říkáme s Pyrrhem: "ještě jedno takové vítězství jako toto a budeme všichni zničeni".

Omezení rizika nukleární války je první nutností s bezhříšným ospravedlněním politiky uvolňování. Nicméně také mezi americkými stoupenci uvolňování /sovetskými te-
le/ existují rozdíly v mínění o jeho povaze a účalech. Někteří by chtěli omezenou politiku, soustředěnou téměř výhradně na vojenská témata. Jakkoli dávám této pozici přednost před odmítáním uvolňování, je jednostranná a ne-realistická. Spolupráce na poli vojenského zabezpečení je nemyšlná bez dalších forem spolupráce, které zajišťují stabilní vztahy mezi oběma zeměmi. Osobně jsem pro politiku uvolňování, která by šla dále než ke snižování napětí a podmiňovala všestranné vztahy na všech úrovních, ale tato politika by musela brát v úvahu některé obtížné skutečnosti a odprostit se od vzdušných zámků. Proto je nutno pro uvolňování dosáhnout podstatně většího pochopení, než má dnes.

Jestliže historie studené války nemá svůj počátek až v letech 1947-48, ale již v roce 1917, také o, co nazýváme uvolňováním, se nezrodilo až v roce 1972. Ponecháme-li stranou některé vzdálené milníky, jako bylo pozdní uznání Sovětského svazu Spojenými státy v roce 1933, se-
čala moderní historie uvolňování érou Eisenhower-Chruščov a nikoli až érou Nixon-Brežněv. Uvolňování je v podstatě

historickým procesem, která má stále progresu i regresu. V různých obdobích přicházejí na jeviště nejrozumnější otázky, definující stav uvolňování ve specifických obdobích: zřeknutí se linie vojenské konfrontace, summity, Berlín, Kuba, Střední východ, diskuse o zbrojení, obchodní výměna, židovští emigranti, lidská práva. Je tedy evidentní, že uvolňování je pokračujícím procesem a nemůže být tedy považováno za skončené po jedné nebo několika aktuálních událostech. Tento druh politické mystifikace, praktikovaný nejen odpárci uvolňování, ale také jeho nixonsko-kissingerovskými stoupenci, může mít jen jeden výsledek, a to neplodné aspekty a zbytečné desiluze, jak jsme toho svědky dnes. Politika uvolňování musí být historicky dolekosáhlá, musí být formulována na základě jistoty, že bude trvat i v budoucích stádiích, s novými a pedními otázkami a s novými úspěchy a odlivy.

I za nejlepších podmínek se projeví tvrdé rozpory nevraživost, těžká napětí, nesouhlas a otevřené konflikty v národních zájmech mezi USA a SSSR. Cílem je tyto elementy v každé době progresivně zmírňovat. Konečně mluvíme o "uvolňování" mezi starými rivaly, mezi různými sociálními a politickými systémy s ortodoxními tradicemi a ne o anglo-amerických vztazích. Klamet se, že takové rozpory mohou být v dohledné době překonány nebo významně omezeny

principiálním prohlášením, je nebezpečná absurdnost.^{9/} Slibovat si uvolnění bez konfliktů, nebo odmítnout uvolňování cestou konfliktů, je hloupé a nelogické. Bylo by to jakoby se řeklo, že kolem diplomacie je pouze formalizovat to, co národy spojuje a ne překonávat to, co je rozděluje. Dvě základní podmínky pro uvolňování a jeho rozšiřování již existují. Především konzistentní vnitřní síly v obou zemích jsou pro uvolňování, nehledě na paralelní kontroverze a jeho nebezpečích, silnou opozici a měnící se vnitřní podmínky. Alarmistické napominání o tajných "dmyselech" a strategických "progrezech" SSSR narážejí na konfuzi sovětského politického myšlení a na nelogické objektivní skutečnosti. /Jak poznamenal George F. Kennan, když se dotkl vřku sovětských vedoucích, že staří obvykle nedělají dlouhodobé projekty./ Eskalace vojenských nákladů, nebezpečí vzájemného zničení, ekonomické problémy a další vnitřní faktory, odvracejí podstatnou

^{9/} Historici shledávají neobvyklým, nebo alespoň nepřesným, následující prohlášení: "Dveroky jsou poměrně krátkou dobou k praktické radikální změně jak ve vzájemných postojích svrchovaných států, tak i v trpělivé konfrontaci s vlastními občany". /The Report to the Congress of the United States on implementation of final act of the conference on security and cooperation in Europe: findings and recommendation two after Helsinki - Washington, 1. srpna 1975, str.5./

část sovětského systému, včetně konzervativních elementů, od starého suterkického myšlenkového rámce a přibližují je k plnému rozšíření vztahů se Západem.

Jinými slovy řečeno, sovětský konzervatismus se dnes soustřeďuje na zachování svých vnitřních a zahraničních výdobytků a nechce je vystavovat nebezpečí. Konzervativní vláda je přirozeně schopna nebezpečných vojenských akcí, jako se stalo v Československu a ve Vietnamu, ale to se týkalo imperialistické ochrany, jistého druhu defenzivního militarismu, ne revolučního nebo expanzivního. Je samozřejmě pravda, že pro většinu sovětských vůdců není politika uvolňování altruistickým závazkem /pro většinu amerických vůdců pravděpodobně také/, ale představuje sledování národních zájmů. Z jedné strany je skličující, ale je pravděpodobné, že vzájemné národní zájmy vytváří pro uvolňování trvalejší základ, než vznešený, ale ve svých důsledcích prázný altruismus.

Druhou existující podmínkou je rozšíření filozofie uvolňování. Dnes obě strany oficiálně považují uvolňování za systém uskutečňovaný spoluprací a soutěžením v podmínkách míru mezi oběma národy. Jestliže spolupráce prostřednictvím Selt dospěje k vyloučení, nebo alespoň významným způsobem k oslabení vojenského soupeření, nemusíme mít strach z dalších typů soutěžení, protože na naší straně bude důvěra v náš systém. Fakt, že amerických firmám není

dovoleno svobodně obchodovat se sovětskými partnery, požkozuje a bradí ten kapitalismus, na kterém USA trvají. Fakt, že sovětská vláda odmítají upustit od toho, co známe jako "ideologický boj" /a to tolik vzrůstá naše kritiky uvolňování/, že proklamují výsnam ideologického konfliktu, nás zahání do defenzivy a vyvádí v diskreditaci naší ideologie, která proklamuje hodnotu konfliktu ideí.

Je třeba prosazovat kooperační aspekty uvolňování těmi nejsilnějšími a nejpodnikavějšími způsoby, aniž by se rozšiřovaly nebo naopak bagatelizovaly aspekty soutěže či konfliktu. Nejobecnější sektory spolupráce, jako je kontrola strategických zbraní, ekologické otázky a nestetek potravin, vyžadují dlouhodobá jednání a součinnost ostatních národů. Existuje však celá stupnice bezprostředních možností pro dvoustanné komplexnější vztahy v oblasti obchodu, vzdělávání, kultury, vědy, sportu a turistiky, sbychom jmenovali jen některé.

Uvolňování je příliš důležité, než aby bylo ponecháno jednostranně pouze na vládu. Již dlouhá léta značné množství nevládních organizací a o čeně praktikuje tento typ vztahů, často za názájmu nebo dokonce odporu amerických autorů. Tyto jejich myšlenky a snahy by bylo třeba povzbudit oceněním, protože ukázaly, že uvolňování znamená pouze prohlubovat vztahy mezi vládami, ale také mezi institucemi, profesemi a občany, aby se ovlivnily i postoje

vůdců obou zemí budováním občanských opor této politiky u nás i v SSSR.

Americká vláda musí současně přinést vlastní přímý příspěvek k spolupráci a podporovat kromě ostatních věcí obchodní výměnu, včetně ústupku v úvěrování obchodních transakcí^{10/}, podporovat nejširší a nejrozličnější osobní výměnu a vyvinout tlak za liberalizací vstupních procedur a redukcí veškerých omezení pro cestování, existujících v obou zemích. Americká politika nemůže pochopitelně sejmout sama budoucnost uvolňování. K tomu je rovněž zapotřebí příznivé uvolnění a vedoucí sovětské skupiny, které by měly dostatečnou podporu, aby mohla čelit nevyhnutelným brzdícím faktorům ve vztazích Sovětského svazu s USA, a to nás opět vrátí k sovětské vnitřní situaci.

Obhájcí pozměňovacího zákona Jackson-Vanik a⁸ nelogických omezení v politice uvolňování mají, abychom tak řekli, "poloviční" myšlenku. Prohlašují, že budoucnost uvolňování je založena na vnitřní změně v SSSR, což je

10/ To přirozeně znamená zveřejnění "Trade Acts", roč. 1972, anulovat Jackson-Vanikův doplněk a doplněk Stevensonův, které významně omezují bankovní důvěry pro export-import se Sovětským svazem. Jako přesvědčivý důkaz pro rozvoj styků v obchodu cit.: Daniel Yarkin, "Politics and Soviet-american Trade" - The Three Questions, "Foreign Affairs", duben 1977, str. 517-538, a pro obecnější otázky uvolňování - Marshall D. Shulman, "On Learning to Live Authoritarian Regimes", leden 1977, str. 325-338 ibid.

pravda, bohužel však neuvažují o tom, že změna může být také k horšímu a že liberalizace závisí na respektivním štěstí politických tendencí a skupin v sovětském politickém systému. Tito příznivci jistého druhu amerického intervencionismu na distanc do sovětské vnitřní politiky, ohrožují to, co musí být naším základním pravidlem, totiž to, že nejme dost moudří a nemáme ani moc či právo, užívat způsob přímého ovlivňování změny uvnitř Sovětského svazu^{11/}. Cizí vláde, která by se vážně vměšovala do vnitřní politiky SSSR, nebo do její emigrační politiky /ke které na nás nepřestávají apelovat různí "velvyslanci"/, by udělala více zla než dobře.

USA mohou a musí ovlivňovat dlouhodobý proces liberalizace v SSSR nepřímým způsobem, a sice rozvojem americké zahraniční politiky vytvářet příznivé mezinárodní ovazduší, ve kterém budou sílit uvnitř této země reformistické ten-

^{11/} Neblahým příkladem nedostatku obezřetnosti a možného nátlaku vedoucího k neshodám, byl útok senátora Jacksona na adresu disidenta Roye Medveděva, kterého definoval jako "muže s funkcí fasády, petolizáta mocenského systému". Jackson došel až ke srovnání Medveděva "s těmi židly, kteří se přidávali ke Goringovi, Goebelsovi a Hitlerovi". /The New York Times, 28. ledna 1975/. Roy Medveděv byl vyloučen ze strany, vystaven politickým perzekucím a zbaven zaměstnání. Je to demokratický marxista, který usiluje mluvit jménem reformistů, kteří jsou ve straně a na ně se také obrací.

dence a slábnout reakční. To znamená dále uvolňovat napětí, co nejvíce rozvíjet kontakty na všech úrovních, utvrdit SSSR ve snaze navazovat komplexní a trvalé vztahy se západními zeměmi, jedním slovem: uvolňování. Nejedná se o kapitulaci, jak dosud rétoricky prohlašuje generace, která nás předcházela. Tato politika nám umožní vyjednávat, aniž bychom poškodili naše národní zájmy a vyřadovat od sovětských vůdců určitý typ chování; je však založena na jednání, které bere v úvahu povahu sovětského konzervatismu a nesnaží se nadčasně narušovat obraz a představu, kterou mají sovětské špičky samy o sobě. Naši neointervencionisté ohybují na všech frontách. Vzletná ultimata, diskriminační omezování v Kongresu, blahosklonné písemné adresované výtky sovětskému vedení narážejí na konzervativní většinu, zesilují nenávisť k cizincům ze strany reakcionářů a staví jakoukoli významnou reformu do světla pochybností, že jde o útulek vnějším tlakům /pokud ji vůbec neznemožňují/.

Toto nás konečně dovádí k otázce politických práv^{12/} v Sovětském svazu, která, ať už je to dobře nebo špatně, se stala středním momentem současné diskuse o uvolňování.

12/ Carterova administrativa definuje tyto otázky v termínech "lidská práva v SSSR", což je nepřesné. Týká se to politických práv a svobod. Termín "lidská práva" zahrnuje širokou stupnici ekonomických problémů a sociálních jistot, v nichž SSSR máže v celosvětovém kontextu vykázat značné výdobytky.

Je to problém enormně komplexní, dokonce mačivý, zvláště pro toho, kdo zblízka poznal Sovětský svaz. Jako jiné otázky povrchně třešované manichejskou volbou na morální a amoralní, také tato vytváří trpké rozdíly a falešné iluze. Problém si tedy vyžaduje několik krátkých poznámek o diskuzi probíhající v této zemi a o analogických kontraversích varužujících sovětské disidenty.

Náš osobní rozpor o podstatě americké politiky ve vztahu k politickým právům v SSSR by měli sdílet všichni Američané, kteří brání lidská práva jako práva univerzální. Reálnou otázkou není sama platnost takové zásady, ale pochopit, že specifické politické rozhodnutí USA jsou dnes sto podporovat politické svobody i hájit disidentství v SSSR. Na Západě mají mnohé významné osobnosti již řadu let styky se sovětskými disidenty, obdivují jejich odvalu, se kterou tiše představitelé vystupovali ve známém procesu, ale chovají mnohé obavy ve vztahu k nynějším opatřením Spojených států na tomto poli. Kromě toho mluvím za svou osobu - je zcela na místě zdůraznit morální obsah v zahraniční politice, zvláště po amoralních a dokonce ilagálních akcích, které jsme prováděli ve Vietnamu a Chile, a současně omlítout určitá americká opatření zaměřená proti porušování politických práv v Sovětském svazu. Toto neodráží, jak se často vytýká, příznivou predispozici pro levicové diktatury a napří-

znívou pro pravice, ale spíše vyjadřuje starost o reálné důsledky stenované politiky. Američtí stoupenci tvrdí linie nás nabádejí, abychom se připojili k "našim přátelům, sovětským disidentům". Ale sovětská disidentská společnost je stejně hluboce rozdělena v otázce americké politiky alespoň jak do tří skupin.^{13/} Nejkonzistentnější skupina zastává názor, že americká tvrdá linie ve věci lidských práv byla a nadále je plně přiměřená a měla by být ještě spíše zesílena. Druhá skupina říká, že americké kroky vyvolaly zpátečnictví a nebezpečí pro demokratické hnutí, ale domnívá se, že dlouhodobě budou přinášet zlepšení /kdy a jak je nejasné/. Třetí skupina je přesvědčena, že tvrdší varianty americké politiky, od Jacksonovy až po Carterovy, mají a mohou mít pouze negativní výsledek, protože opomíjejí diplomatické prostředky ve prospěch otevřené konfrontace, čímž dávají prostor konzervativní a reakční opozici v SSSR a vystavují aktivní disidenty a reformisty, kteří vyvíjejí činnost v sovětském systému, skutečnému nebezpečí.

Obecná odvolávání se na "sovětské disidenty" je tedy prostě výrazem. Názory disidentů jsou navzájem příliš

^{13/} Ke komplexnímu rozboru problému viz: Frederick C. Barghoorn "Détente and the Democratic Movement in the USSR", New York, 1976

rozdílné, jsou mezi nimi dokonce ortodoxně nacionalističtí disidenti, kteří by neschvalovali jak politiku uvolňování, tak americké vměšování se do vnitřních sovětských otázek. Ani číselné kalkulace, že většina aktivních disidentů šláá tvrdou linií v americké politice, nedokazuje její vhodnost; připomíná spíše skutečnost, že od roku 1972 mnozí sovětské odpůrci stále více ztráceli naději v nějakou reformu, která by se vyvinula z vnitřních podmínek a proto se z politických a morálních motivů dožadovali stále většího zahraničně-politického tlaku, zvláště od Američanů. Můžeme tuto psychologickou evoluci chápat, ale strážlivá úvaha nám říká, že je špatná jak pro nás tak pro ně.

Výsledky potvrzují pravdivost tohoto názoru. Kampaně za lidská práva, zahájená prezidentem Carterem na počátku roku 1977 /v podstatě určená Sovětskému svazu/, jakož i předchozí opatření, které činilo obchodní vztahy s uvolňování závislými na povolení židovské emigrace, způsobily více zla než dobře. Bylo by nepřesné nazvat Carterovu kampaně politickou linií, protože, jak bylo řečeno jedním mluvčím jeho administrativy, "nebylo vůbec realisticky založeno, promyšleno a projektováno"^{14/}. Je také možné, že tato kampaně měla svou příčinu v úvahách o americké vnitřní politice.

^{14/} Andrew Young, cit.: "The Washington Post", 6. června 1977

Buď jakkoli, "nepřátelská reakce Sovětského svazu" nebyla předvídaná. Je také možné, uvažujeme-li o novém politickém útlaku disidentského hnutí, že byl sovětskými vůdci plánován ještě předtím, než prezident Carter převzal svůj mandát, ale jeho povaha a rozsah byly v důsledku prohlášení o akci USA značně zhoršeny. Každý dramatický akt kampaně Carterovy administrativy /ostré výtky na obrodu sovětských disidentů, osobní dopis prezidentu Andreji Sacharovi na začátku února a jeho setkání s vyhnaným disidentem Vladimírem Bukovským na začátku března/ měl za následek nové represe v SSSR, jako uvěznění Alexandra Ginsburga a Jurie Orlova a výsledků amerického korespondenta v SSSR Roberta Totha v červnu t.r. Je třeba jasně vidět, jaké byly výsledky: nové nebezpečné politické šarvátky, známé z období studené války na značně vyšší úrovni. /Nechceme kráčet ve vlastních blápotách"^{15/}, řekl tehdy prezident Carter./ Ale kdo se stal obětí toho všeho, to byly naše "obecné cíle" a sovětské disidenti.

Proč kampaně Carterovy administrativy selhal? Nedomnívám se, že důvod lze hledat v obecných prezidentových prohlášeních o lidských právech, nebo v Helsinské konferenci. Když sovětské vedení tyto dohody podepsalo, museli se rozhodnout částečně se přizpůsobit této linii,

^{15/} "The New York Times", 31. ledna 1977.

zvláště s ohledem na novou americkou administrativu, jako moment "ideologického boje". Důvod bude spíše ve způsobu, kterým kampaň přímo a bez varování stákovala všechny aspekty sovětského konzervatismu. Dvě epizody - dopis prezidenta Andreji Sacharovovi a návštěva Vladimíra Bukovského v Bílém domě - jsou výmluvnými příklady.

Carterova kampaň začala na začátku ledna 1977 v době šedesátého výročí ruské revoluce, kdy ve velkých oslavách sovětský konzervatismus s oficiální sebečestí kulminovaly. Nejdříve prohlášení administrativy a později Carterův dopis přišly do okázalé nádhery oslav v okamžiku, kdy se akademik Sacharov výjimečně dopustil chybného kroku /což je u něj řídké/ a sice když písemně vyjádřil hypotézu, že samy sovětské úřady nesou zodpovědnost za válný atentát v moskevské podzemní dráze na počátku ledna. Téměř nikdo z disidentů nepovažoval toto prohlášení za autentické a Sacharov ho později odvolal.^{16/} Nejvdánější na celé věci bylo, že atentát vytvořil bezprecedentní alarmující situ-

^{16/} V Moskvě kolovala různá vysvětlení atentátu. Nejrozšířenější bylo tvrzení, že jeho příčina je ve vztahu k úbytku základních životních potřeb a zhoršování životních podmínek, k hladům, předvídejícím zdražování a k dalším diskriminacím v provinčních městech mimo Moskvu. Podle této teorie se jednalo o podobný druh protestu jako v Polsku.

sci, které enormně znepokojila sovětské vedení. Prezidentovo rozhodnutí poslat ostrou výtku o lidských právech v SSSR, obseženou v dopise Sacharovovi, za těchto neobvyklých okolností, bylo mírně řečeno těžkou chybou úsudku. Nic nemohlo více rozit senzibilitu sovětských vůdců, nebo vyvolat silnější reakci. /To také potvrzovaly olívené pochybnosti některých sovětských vůdců o pravé podstatě amerických starostí o lidské právo./

Případ Bukovskij byl analogický. V prosinci vyměnila sovětská vláda Bukovského, zaničeného a statečného disidenta, jedenáct let internovaného v koncentračních táborech a na psychiatrických klinikách, za Luise Corvolána, uvězněného chilského komunistického vůdce. Také tato událost byla bezprecedentní. Sovětský svaz nejednal pouze jako rovný a rovným s partnerem, kterého nazývá "fešistickou diktaturou", ale také poprvé připustil, že má vlastní politické vězně. Mezinárodní ohlas udělal z individuálního osudu Bukovského choulostivý problém. Ale považují za pravděpodobné, že rozhodnutí SSSR dál tak dramatickým způsobem do hry vlastní prestiž, mělo i širší význam - aby se zvážila možnost o politická cena budoucích dohod o osvobození dalších politických vězňů.

Tato možnost, alespoň pro současnou dobu, vyprchala přijetím Bukovského v Bílém domě. Setkání Bukovského s Carterem, které mělo být dodatečným diplomatickým

"óderem" proti odmítnutí přijmout Solženicyna exprezi-
 dentem Fordem, dovolilo Bukovskému, aby při něm odsoudil
 v Bílém domě sovětskou vládu a naznačil, že jeho propuště-
 ní je triumfem americké politiky, ale sovětské vůdce prav-
 děpodobně utvrdilo v názoru, že cena za takovou liberali-
 zaci byla příliš vysoká. Jestliže naším opravdovým zájmem
 je zlepšení postavení lidu a ne vítězství v propagandě,
 jaké je poučení z toho, co se stalo? Stejnou kritiku lze
 vznést proti předchozím americkým kampaním, kulminujícím
 zákonnému dodatku Jackson-Vanik v roce 1974, která činí
 obchodní styky a uvolňování závislými na stavu emigrace
 sovětských Židů. Efektem toho, pokud o tom víme, je značné
 omezení emigrace. Kromě toho byly zanedbány během prezi-
 dentského mandátu, když byl vyvolán problém židovské emi-
 grace, další důležité otázky. Svědčila téměř výlučná po-
 zornost Židům, kteří chtěli odjet z SSSR a malá pozornost
 ostatním skupinám o morálním závazku vůči principům ote-
 vřených hranic, nebo spíše o politické moci židovské
 "lobby" v USA? Nakolik se kampaň odrazila ve střechu těch
 Židů, kteří emigrovat nechtěli? A jak je možné určit ma-
 sičnii nebo roční kvoty a v důsledku toho zhodnotit sovět-
 skou ochotu, když nikdo neví, kolik Židů chce opravdu
 odjet?

Nevhodnost a krátkozrakost politik nestabilních
 kampaní s širokou publicitou americké politiky k zvlášt-

ním problémům s adalostí nebo k eminentním exponentům nesehlasu v SSSR, je podle mého mínění, jasná. Tyto kampaně nás složitými a rozvětvenými způsoby, vymykajícími se naší kontrole, zavlékají do morální dvojakosti, která odzbrojuje naši rozhodnost. Ve Spojených státech povzbuzují obnovu postojů studené války, které mohly znovu změnit vnitřní priority rozbitím opor uvolňování ve veřejném mínění. Na mezinárodním poli tyto kampaně plodí ke škodě našich společných zájmů napětí mezi Moskvou a Washingtonem a vystavují nebezpečí určité, se sovětskými úřady a zeměmi východní Evropy již dohodnuté koncese /např. v otázce slučování rodin/, a co je snad nejvážnější, vytvářejí nepříznivou atmosféru pro liberalizaci v SSSR. Pobuřují většinu konzervativců proti americkému "křižáctví", cejchují tam disidenty a reformisty na "západní agenty", posilují neostelinistické křídlo ve straně nakonec i rozdělují disidentské společenství.^{17/}

Ve skutečnosti nebyla nejnepokojujícíjší nová zatčení, ke kterým by pravděpodobně stejně došlo a také ne přerušení jednání o dohodě Salt, které po určité době pokročilo kupředu, ale oficiální kampaň SSSR, která

^{17/} 7. února 1977 vyjádřil písemně známý disident Jurij Orlov názor - "mám, že po zásahu Státního departementu nemůže být Ginzburg dále vězněn". Tři dny potom byl zatčen sám. Vše má le přirozeně různé výklady. Jedním z nich je názor, že byl zatčen v důsledku svého prohlášení.

svazovala disidenty s potenciálně kteréhokoli reformistu s americkou vládou a zvláště s CIA. Bezpodstatnost těchto obvinění je možno vysvětlit pouze temnou obnovou jednoho z nejhorších émat stalinické minulosti. Mám neblahou myšlenku, že v důsledku Carterovy kampaně zesílil vliv neo-stalinistů v sovětské skutečnosti^{18/}.

* Poučné lekce nejsou vždy negativní. To neznamená, že USA se musí vzdát své oprávněné starosti o politické páde o disidenství v celém světě, včetně Sovětského svazu, považující ji za neslučitelnou s uvolňováním; znamená to, že znepokojení v otázce práv musíme vyjedřovat způsobem nevyvolávajícím opačné výsledky. Otázka vyžaduje další hlubší pozornost, ale jednotlivé ošehavé body se stavají jasnějšími.

Ať je potenciál vlivu americké vlády na sovětské vůdce a tomto směru jakýkoliv, musí být vykonáván v privátních jednáních a ne prostřednictvím ultimát, mentorování a dalšími urážkami národního prestiže.

^{18/} 21. března 1977, v málo známém projevu, učinil Brežněv neobvyklé rozlišení mezi vnitřními kritiky. Konstruktivním kritikům je třeba poděkovat; ti, kteří se mýlí, ale jsou "čestní", by měli být pardónováni, ale "antisovětské kritici", kteří mají podporu ze Západu a jsou spíše "ageny imperialismu", mají být potrestáni. V sovětském kontextu takové rozlišení napovídá jistou ohebnost a dokonce limitovaný "liberalismus". Mojí domněnkou je, že to Brežněv řekl i ve snaze varovat před neostalinistickými excesy v kampani proti disidentům. Cf.: "Knesomolskaja Pravda", 22. března 1977.

Vzhledem k tomu, že "tichá diplomacie" nebyla neblahých obrysů, nezývejme ji jednoduše diplomacií. Sovětští vedoucí chtějí uvolňování a různé dohody, které z něho vyplývají. Na zasedáních a při výhodných příležitostech mohou a musí američtí reprezentanti, od prezidenta po funkcionáře Státního departementu, vhodným způsobem dát jasně najevo, že podpora amerického veřejného mínění pro takové vztahy závisí v rozhodující míře na stavu politických práv v Sovětském svazu.

Skonné ústupky a výsledky jsou opravdu možné, zejména napoli emigrace a slučování rodin. Administrativa Nixon-Kissinger skutečně udělala v tomto směru hodně. Je-li našim úmyslem pomoci lidem, proč to nepřiznat?

Současně musí americká vláda nalehat na rozvoj plnějších vztahů se Sovětským svazem na všech úrovních; ne pouze proto, že to vytvoří příznivější mezinárodní ovzduší pro liberalizaci v SSSR, ale protože tyto rozličné kontakty dále umožní její přímé ovlivňování. Sovětský svaz vyhlásil ochotu uskutečňovat široké a pravidelné výměny, např. skupin podnikatelů, vědců a akademiků USA, což umožní těmto skupinám jistý vliv na jejich sovětské kolegy a tedy zprostředkovat i na vedoucí politiky SSSR.

Kromě toho právě na této vhodné profesionální úrovni mohou být protesty proti konkrétním případům porušování politických práv nejúčinnější. Nejlepší příklad toho byl dán úspěšnou kampaní Americké akademie věd na obranu

akademika Secharova v roce 1973. Protest organizovaný oficiálními asociacemi a adresovaný jejich sovětským protějškům je účinnější proto, že se nedotýká přímo prestige sovětské vlády a dovoluje vůdcům předstoupit otázku nižším orgánům a zatáhnout tak do rozhodování širší /často mnohem více liberální/ sektor sovětských funkcionářů. Zkrátka, na rozdíl od oficiálních kampaní, vedených prezidentem a Kongresem, takovéto jednání může dosáhnout úspěchů.

Můj konečný námet je prosté opakování axiomatu, které jsem vyjádřil na počátku. Politika, která těžce a destrukčně zaplétá americkou vládu do sovětských vnitřních záležitostí /nebo do emigrace/ směřuje ke špatným koncům. Není lhostejné nebo banální podtrhnout, že budoucnost SSSR musí být rozhodnuta těmi, kteří tam žijí a způsobem jejich. Domnívám se, že reforma existujícího systému, byť skromná, by byla dobrou odměnou pro nás, pro nás a pro celý svět a že tato možnost je ještě reálná. Ale základním příspěvkem, který pro ni může naša vláda poskytnout, je největší pozornost našim vnitřním problémům a klid, rozvaha a uvolňování v zahraniční politice.

Problém Německo

Při povrchnějším pohledu se může zdát, že německý problém ustupuje ze středu pozornosti, že vyklízí pole, mizí ze stránek našeho tisku či z televizní obrazovky. Druhdy tak častý host se objevuje jen ovčes, většinou sestupován druhořadými zprávami hospodářskými či málo šťastně volenými poukazy na nedemokratický zákaz povolání. Znamená to snad, že německý problém v tichosti odumírá, a existuje-li vůbec, že rapidně ztrácí na významu? Domníváme se, že nikoliv. Zajisté, bývaly doby, krásné časy pro dogmatické propagandisty obou stran, kdy v jednom německém státě žili pouze hodní Fridolíní a druhý německý stát obývali slí Dětříškové a bestie, nic mezi tím. Krásné časy však minuly a německý problém zůstal: stále výrazněji se profiluje v roli, která mu byla dána do vínku. Německý problém je totiž kondiciogramem mezinárodního uvolňování. Pohyb uvnitř německého systému vždy, totiž spolehlivě potvrzuje, že ani mezinárodní uvolňování není mrtvo a neopek, jakýkoliv impuls zmírňování mezinárodního napětí blahodárně ovlivňuje vývoj německého problému.

Co to je německý problém? Je to existence jednoho Německa, avšak dvou samostatných německých státků, zakotvených v soupeřících vojensko politických aliancích. Německý problém je nepřirozené rozdělení jednoho národa do dvou

států provázené vědomím, že opětné sjednocení není možné na základě ani jednoho ani druhého modelu. Německý problém je hledání schůdných cest a cestíček jednoho německého státu k druhému německému státu, přičemž to automaticky znamená i hledání cesty k aliančním spojeníům. Je tedy německý problém jedním ze základních problémů dnešní i budoucí Evropy.

Noc z 26. na 27. listopadu 1966 je šťastným datem v novodobých dějinách německého problému. Té noci se po bouřlivé diskusi rozhodlo vedení Sociálně demokratické strany Německa vytvořit vládní koalici s křesťanskými stranami Spolkové republiky. Politickou prozíravost tohoto rozhodnutí pochopilo tehdy málo lidí. Dokonce i z řad přátel a sympatizantů se znesla na vedení SPD kritika. Opakujeme však: bylo to šťastné rozhodnutí. Vždyť po dvacetileté opozici hrozila SPD pověst strany, která je sice dobrá a prospěšná opozici, nehodí se však k vládní odpovědnosti. Přihlášením se k této odpovědnosti vstupem do velké koalice pustila se SPD do boje o rozhodující hlasy západoněmeckého "Bürgera", muže z ulice, který v případě jakéhokoliv pocitu nebezpečí či jen pochybností má tendenci instinktivně uskládat doprava. Povedlo se, SPD získala reputaci vládnoucí strany, což potvrdily volby v roce 1968.

Bezprostředně po vytvoření velké koalice v roce 1966 se mnoho v německém problému nezměnilo. Cepy Hallsteinovy

deklarace /uznání NDR je nepřátelský akt vůči NSR/ dále mlátily prázdnou slámu, z druhé strany pokračovaly snahy prezentovat Spolkovou republiku jako klubko revanšistických zmijí a pokřiky strejců ze vysídleneckých srazech jako oficiální stanoviska Bonnu. Bezíl se dokonce termín "křáike Kiesinger-Brandt-Streuss". Jako by se naplňovalo slovo Franze Kafky: "... v prázdnu se děje úradek". Vědyť ještě 30. května 1969 podepsal Willi Brandt, hlava SPD, uanosení vlády NSR, v němž se říká: "Národní jednotu je od vlády východního Berlína znevažována, v důsledku čehož může být podpora této vlády chápána jen jako odporující právu německého lidu na sebeurčení. Spolková vláda musí proto považovat uznání NDR za nepřátelský akt." To byl asi vrchol "realismu" politiky SPD, pokud realismus v politice chápeme jako přizpůsobení daným poměrům v nájmú prozelení vlastních cílů, až dané poměry pomínou.

Čas však opouhou trhnul ze pouhých pět měsíců. 28. října 1969 poprvé v dějinách Spolkové republiky pronášel socialistně demokratický kancléř vládní prohlášení. A poprvé nepadne slovo "znovusjednocení". Místo toho: "... dalšímu rozdělování německého národa musí být zabráněno". Druhý německý stát je poprvé oficiálními ústy Bonnu nazván pravým jménem. Žádný "východní Berlín", žádná "zóna", nýbrž - Německá demokratická republika. Východní politika koalice SPD-FDP vykročila na novou cestu.

Ne bez obtíží dospělo i za hranicemi. 12. srpna 1970 byla podepsána smlouva o normalizaci vztahů mezi NDR a Sovětským svazem. Sedmého prosince téhož roku s Polskem. Proklenutí kancléře Brandta na půdě někdejšího varšavského ghetta vyvolalo ve Spolkové republice bouři polemik. Teprve 21. prosince 1972, po odchodu Waltera Ulbrichte z vládních a stranických funkcí NDR byla podepsána Základní smlouva mezi oběma německými státy. Avšak ještě rok, do 12. prosince 1973, se muselo čekat na normalizaci vztahů mezi Spolkovou republikou a Československem. Nakonečně, v převážně filologický spor o neplatnost Mnichova se konečně dovedl k přijatelnému kompromisu.

Podepsáním Základní smlouvy dostal německý problém nový rozměr. Základní smlouva uznává existenci dvou německých států, nepokládá však tyto dva státy vzájemně si za cizí: předpokládá zvláštní druh vztahů. Nejmarkantnější se to projevuje v tak zvaném vnitroněmeckém obchodě. Ze strany Spolkové republiky jako člena Společného trhu není tento obchod chápán jako obchod "s třetí zemí", to znamená, že je prost celních bariér a kontingenčních omezení. Význam takového obchodování s nejbohatší evropskou zemí s nejtvrděší valutou pro životní úroveň v NDR je nesporný. Na konto "speciálních vztahů" se daří připravit další úspěchy: sjednocení rodin, příprava společných hospodářských projektů. V této souvislosti není bez zájmu, že NDR je jedním z mála, ne-li jediným socialistickým

tickým státem, který pravidelně poskytuje nikdy i, velkorysou amnestií politickým vězňům. Bohužel však dosud chybí nějaká společná iniciativa obou německých států v oblasti vojenského uvolnění v Evropě.

"Speciální vztahy" jsou jedním ze základních pilířů plánu SPD na řešení německého problému. Otevřeně o tom hovořil Herbert Wehner, předseda frakce SPD v Bundestagu, v lednu 1979: "Pojem znovusjednocení není už od jisté doby doslova použitelný. Co se musí dělat je to, o co se snažíme: uvolnění vztahů. A zde se někdy opět mohou vynořit kombinace z padesátých či šedesátých let, které se tenkrát objevovaly na druhé straně dělící čáry...i když s jiným úmyslem: konfederace nebo hospodářské společenství." Taková slova se v Evropě poslouchají velmi pozorně. Zvláště, když nejsou ojedinělá. Kancléř Schmidt v rozhovoru s listem Berlingste Tidende: "Většina našich sousedů věří, že Němci strávili fakt rozdělení. To však není přesné. Až na delší jsme je akceptovali, ale nikdy jsme se s ním nesmířili." Kancléř je, historicky vzato, optimista: "Nejsm názoru, že národ je rozbit. Je méně rozbit než v letech 1813 - 1870.

Kdo neslouchá, má čemu, kdo registruje, má co. Spolková republika je rozhodnuta nepodílet se na vyzbrojování Číny ani přímo, ani nepřímo. Willi Brandt, hlava SPD, pronášá kritická slova na adresu východoevropského disentu. Bonn se chová maximálně zdrženlivě v konfliktu

části spisovatelů NDR se státní mocí. Chledně s z despektem hodnotí špička SPD cíle s praxí tzv. prežského jara roku 1968. Přejí slova o "fantastických provezechodecích". Bonn odmítá poředevek Washingtonu ročně zvyšovat zbrojní rozpočet o tři procenta. Herbert Wehner, šéfkonstruktér východní politiky, vyjadřuje na půdě Bundestagu názor, že sovětské armáde nemá účelné úmysly s charakter. Za několik dní ho v tomto názoru podpoří dokonce generálmajor Bundeswehru Gert Bastian, velitel jedné pancéřové divize. Další výroky s další fakta - s na stránkách některých listů se vynořuje strašidlo finlandizace Spolkové republiky. Pařížský list Figaro slovy Jacquese Guillaumes-Boulons jde nejdále: "Přesíří zbývá málo času zebránit sjednocení Německa pod komunistickou zástevou."

Obchází-li strašidlo finlandizace Spolkovou republiku, bude dobré podívat se na toto strašidlo zblízka. Termínu finlandizace použil poprvé asi rakouský ministr zahraničí Karl Gruber v roce 1953, když před ním varoval rakouskou vládu. Termín pak popokřál v roce 1966 poté, co na zasedání Varšavské smlouvy v Bukurešti vznikl návrh na rozpuštění vojenských bloků v Evropě. "Finlandizované" Německo by podle názorů některých západních publicistů vypádele takto: neutrální stát, ne však ve vztahu k Sovětskému svazu. Očekává se aktivní podpora politiky Moskvy. Země může udržovat armádu, ovšem pouze v rozsahu schváleném Moskvou. Moskva se nevnořuje do vnitřních zá-

ležitostí, avšak jen Moskvou usnané politické strany se mohou účastnit vlády, což platí zejména o prezidentech a premiérech. Neexistuje cenzura, předpokládá se však autocenzura. Účast komunistů ve vládě je vítána, není však podmínkou. Země musí udržovat těsné obchodní vztahy s východním blokem, tvrdá pravidla však nejsou vytyčena. Potírat fakt finlandizace patří k základní povinnosti. Tak vypadá finlandizace, rozebráno na konstrukční detaily.

Nebuďme zde zkoumat pravdivost či nepravdivost samotné teorie finlandizace. Místo toho si položíme otázku: lze si alespoň s minimální mírou pravděpodobnosti představit Spolkovou republiku, zemi s šedesáti miliony obyvatel, s ekonomickými a vojenskými potenciálem budoucím respekt na obou stranách, zemi s dosud neukořenými mezinárodní politickými ambicemi jako bezmocné kojenečko, kterému někdo vyměňuje plenky? Lze si s přijatelnou mírou pravděpodobnosti představit, že by se Moskva reálně zabývala plánem na "finlandizaci" tohoto evropského kolosu? Domníváme se, že ani jedno, ani druhé není v mezích reálně možného. Neodpovídá to však na otázku, kdo koho a proč finlandizaci střeží? Pomineme-li faktory prosté senzečnosti a rédeby brilantních odhalení zbývá nám jako vysvětlení disproporce mezi vývojem východní politiky a absorpční schopností publicistů a zainteresované veřejnosti. Uvědomme, si, že jakékoliv jednotná Německo, ať už federované či v podobě hospodářského společenství,

byť v dohlédnutelné době pouhá fikce, je s buď nepříjemnou představou i pro západní břehy Rýna. Uvědomme si, že východní politika Bonnu je existenčně závislá na průběhu zahraniční politiky, což v minulosti nebyvalo silná stránka bonnského ministerstva zahraničí. Tato skutečnost není vždy dostatečně chápána a bláhově přijímána ze druhé strany Atlantiku. Připusťme současně, že možnosti, cíle a kombinace, prosekující tu záměrnou, tu nechtěnou indiskreci, jsou skutečně, mírně řečeno, překvapující. Pokud však finalizace Německe vzbudila rozruch ve východoevropských neoficiálních /nechceme-li použít termínu opozičních/ kruzích, musíme hledat příčinu jinde. V pocitech odstrčenosti a opuštěnosti, což jsou pocity stejně oprávněné jako felešné. Současná východní politika Spolkové republiky znamená, že NSR je rozhodnuta přibližovat se svými cíli po milimetrech, nepřijde-li to po centimetrech. V tomto politickém kalkulu nagejí nějaké sympatie k dissentu ve východoevropských zemích místo. Naopak, snadno může nastat situace, kdy cíle Bonnu a cíle neoficiálních kruhů se dostanou do rozporu. Národní politika připadá tomu druhému vždy sobecká. Pociťovat jako zradu skutečnost, že odpovědnému politikovi NSR je bližší německá košile než kabát východoevropského dissidenta je výrazem politické neivity. Konec konců v politice rozhodují výsledky, ne lichotivé slove. Bude-li východní politika úspěšná ve svém uvolňování vztahů, bude to užitečné

s prospěšné východoevropské opozici. Ztroskotá-li, mělo záleží na slovech.

Koncem roku /1979/ musela bonnská vládní koalice řešitasi nejsložitější mezinárodně politický problém za celou dobu trvání koalice. Klenická Boylle-pořadavek na rozmístění eurostrategických raket středního doletu na území západní Evropy, zejména na půdě Spolkové republiky a Charybde - tvrdě varovné stanovisko Sovětského svazu. Návrh Leonida Brežněva jednat o problému raket ještě před definitivním rozhodnutím o jejich umístění, doplněný odzbrojovací gestem snížení počtu sovětských tanků na území NDR o tisíc a živé síly o dvacet tisíc mužů nenechal Bonn nevěšimově odeznít. Na sjezdu SPD v západním Berlíně, kde podle rozhodnutí přijmout eurorakety na půdu NDR /108 raket Pershing II. s 90 křídlatých střel/ vystoupil kancléř Schmidt v prohlášení, že je přesvědčen o upřímnosti mírových snah Sovětského svazu. Proto vláda Spolkové republiky věže svůj souhlas s umístěním modernizovaných raket na pořadavek urychleného jednání NATO se Sovětským svazem o těchto otázkách, třeba i v rámci budoucí dohody Selt III. Stejně tak Spolková republika podporuje chystané odzbrojovací gesto NATO, odsun jednoho tisíce nukleárních náloží ze západní Evropy.

Nemáme dost podkladů k seriózním soudům, kdo v raketách středního doletu vyrovnává náskok koho. Západní přemany tvrdí, že na moderní systém SS-20, rozmístěný

v západních oblastech Sovětského svazu a spolehlivě pokrývající celou západní Evropu, což Sovětský svaz netají, nemohou být dosavadní deset let staré rakety Pešang I. s dostřelem pod tisíc kilometrů dostatečnou odpovědí. Sovětská strana protiargumentuje poukazem na globální rovnováhu sil mezi Východem a Západem; tato rovnováha byla konstatována na posledním vídeňském summitu Carter-Brežněv. Plánovači NATO tuto globální rovnováhu nepopírají, vycházejí však při prosazování evropské středního doletu z dalšího hlediska: přítomnost moderních raket a křídlatých střel v západní Evropě by mohla případný konflikt v Evropě udržet v mezích evropského kontinentu: konflikt, byť jaderný, by nemusel nutně vést k totální termojaderné válce, k níž by zákonitě došlo při použití amerických balistických střel umístěných na území Spojených států. Dodejme ještě, že určitou roli možná hraje i pokleslá důvěra západoevropských spojenců ve věrohodnosti americké prezence, četující se od americko-vietnamské války, od událostí v Iránu apod. Umístění moderních amerických raket středního doletu v západní Evropě má pojistit americkou angažovanost v této oblasti.

Bonn se ve věci raket nerozhodoval lehce. Architekti a realizátoři východní politiky jsou si vědomi, že souhlas s umístěním raket může na několik let zablokovat uvolňování ve vztazích, elfu a omegu východní politiky. Sovětský ministr zahraničí Gromyko na tiskové konferenci v Bonnu

otevřeně přiznal, že nové rekety budou mít negativní vliv na vztahy NDR - Sovětský svaz, že prakticky zmizí jakákoliv možnost jednání. Kancléřský kandidát Strauss označil postoj sovětského ministra zohraňáče za vydírání. To je stanovisko Franze Josepha Straussa, politika, který vždy raději přepepří než by nedosolil. Avšak i publicisté na hony vzádlení nekomplikované streussovské rassatnosti vyjedňují obavy z příliš tvrdých slov sovětského ministr-která, podle některých hlasů, přímo mohou nahrávat nepřá-telům východní politiky bonnské koalice. Egon Bahr, je-den z porodníků východní politiky, varuje: zaváhá-li Evropa v jednání se Sovětským svazem o odzbrojení v Evro-pě, mohlo by nastat chladno, velice chladno! Vzpomíná se Stelinovy nůty z 10.3.1952, která nabízela třem západním spojenům jednání o německém znovusjednocení na základě svobodných voleb. Západ nereagoval, nabídka se vícekrát neopakovala. /Sjednocené Německo mělo být neutrální./

V příštím roce se budou ve Spolkové republice konat parlamentní volby. Rozhodnou o vývoji německého problému na řadu dalších let. Sociální demokracii se dostalo v osobě Franze Josepha Straussa "žádoucího protivníka" /Wunschgegner/, nemáme však v úmyslu schopnosti o možnosti kandidáta křesťanských stran podceňovat. Strauss je nespo-chybně "tvrdý chlapík"; sbírá skandály jako jiný funkce či významění. Připomeňme alespoň některé: transportéry HS-30, letadla Starfighter, sféra Fibag a zejména sféra

Spiegel z října 1962. Tehdy se Strauss jako ministr obrany pokusil likvidovat svobodu slova v NDR. Proslulí skromnými výroky jako: "Doufám, že se německému lidu nevede takhle, aby mne musel zvolit kancléřem" či, ještě straussovštěji: "Chci být raději studeným válečníkem než teplým bratrem." Tento předseda bavorské Křesťansko-sociální Unie /CSU/ vykonával ve Spolkové republice řadu významných funkcí, mimo jiné funkci ministra obrany a ministra financí. Ironií osudu právě funkce ministra financí ve vládě spolu se sociálními demokraty ho znovu učinili "selbstfähig" po eféře Spiegel. Willi Brandt je pro Straussa "norským partyzánem", Straussův štáb se právě snaží dokázat díky přibuznost mezi "neci" a "soci". Kdyby mu většina voličů dala v příštím roce důvěru /autor těchto řádků to nepovažuje za převděpodobné/, východní politiku Spolkové republiky by v podobě, jak ji známe dnes, bezpochyby skončila. Tvzení, které se již objevilo v našem tisku, že Strauss hodlá obnovit Německo v hranicích Třetí říše a násilím připojit NDR, je samozřejmě bizarní hloupost. Strauss bude sice raději "studeným válečníkem než teplým bratrem", nebyl s ním však fantestou, to se mu musí přiznat. Proplout nesčíslnými skandály, zrenit kde koho nedomyšlenými výroky a sástat politickou osobností per excellence, to svědčí o politických, nikoliv fabulačních schopnostech. Jisté však je, že na východní politiku současné koalice se dívá krajně nevěřivě, jisté je, že silné resentimenty

politiky "z pozice síly" v jeho zbrojnici zůstávají. V Číně by Spolková republika pod Straussovým kancléřstvím jistě viděla velmi důležitého partnera, ne-li spojence, v upevňování NATO elfy s omegu evropské politiky. Strauss je autorem bojového sloganu "svoboda nebo socialismus", současně však nevychází žádnou vhodnou příležitostí k návštěvám a kontaktům socialistických zemí. Prosylá se, že by velmi rád jako kancléřský kandidát navštívil Moskvu. Ve vnitřní politice je nepřitelem tzv. sociálního státu: je proti plánovanému čtyřdennímu pracovnímu týdnu, proti "spolurozhodování na závedech, proti přílišné "dovolenosti" odborů atp.

Vobvy většinou vyhrávají otázky domácí, nikoliv zahraniční. I v této oblasti mají strany dosavadní koalice dobré šance. Spolková republika byla s zůstala zemí s nejstabilizovanějším hospodářstvím v Evropě. Procento nezaměstnaných je sice na poměry NSR nebylé, nevzbuzuje však panické obavy. Energetickou kritiku vláda energicky, nikoliv však drasticky. /Detail: litr benzínu stojí motoristu cca 1 marku při průměrném výdělku 2.500 marek/ I za boj s terorismem si může dosavadní vládní konstelace připisat nejeden bod k dobru, i když se tisk občas a zřejmá práva pozastavuje nad praktikami policie.

S jistými obavami, jako v poslední době vždy, jsou do voleb svobodní demokraté /FDP/. Tato strana již něko-

likrát jen s potísemi překonala pětiprocentní klausuli, opravňující k vyslání poslanců do Bundestagu, stále se jí však daří hrát roli jazyčku na váze. Bylo by nepochybně škoda, kdyby z politického spektra bonnského parlamentu zmizeli liberální poslanci. Nebezpečí se tentokrát vynořilo z nečekané strany: ochránci životního prostředí, kráče "zelení", vystretili FDP svým úspěchem v místních volbách do brémnského parlamentu. Získali 5,14 % hlasů a čtyři poslanecké místa. Zelení však znepokojují i sociální demokraty. Podle rozboru centrály FDP mají totiž zelení všechny šance získat v parlamentních volbách 5,1 % hlasů, neboť: ochránci životního prostředí nejsou radikální, nýbrž solidní měštanští kruhy. Distance zelených od levice a ultralevice jejich šance zvyšuje. Přivrženci zelených jsou mladší ročníky, tedy lidé aktivnější a průbojnější než tradiční voliči etablovaných stran. Mají šanci získat hlasy těch voličů, kteří ze normálních okolností z politické lhostejnosti nevolí. To vše poněkud zvýhodňuje křesťanské strany, neboť jejich voličská klientela je tradičně konzervativnější, zběhnutí významnější masy voličů k zeleným se nedá předpokládat. Domníváme se však, že velká perspektiva zeleným v politickém životě Spolkové republiky nekyne. Je to pestrý svazek různých, často i protichůdných politických směrů, dosud tmelený rozmachem a bojem o etablování strany. Konfrontace hesel

s ideí zelených s fakty s potřebami běžného reálného života na půdě parlamentu by byla pro stranu seš smrtelná. Vždyť k zeleným patří jak Rudi Dutschke, někdejší studentský revolucionář, tak Rudolf Bahro, mírně reformní komuniste v mezích zákona, propuštěný před několika týdny z vězení NDR a přesídlivší do Spolkové republiky.

Před patnácti lety, v době, kdy SPD měla ještě daleko k vládní moci, jsme psali, že sociální demokracie je ve Spolkové republice jedinou reálnou silou, která může přinést něco pozitivního do řešení německého problému. Jme rádi, můžeme-li po desetileté rozhodující části SPD na vládě konstatovat, že jsme se nemýlili. Velký cíl Herberta Wehnere, sjednocení všech německých socialistů na obou březích Labe, je stále v nedohledných mlhách. Německo konfederované či sjednocené hospodářských společností je stejně vzdálené. Cíle možná dosažitelné, možná nedosažitelné, to zhodnotí historie. Rozhodující však je, že všechny snahy o dosažení těchto cílů nejsou v rozporu se základním stanoviskem SPD - z německého území už nikdy nesmí vzejít válečný požár. Proti tomuto axiomu se vládní praxe SPD neprovinila ani v nejmenším, proto sledujeme její snahy se sympatiemi a porozuměním.

K 15. SJEZDU ITALSKÉ KOMUNISTICKÉ STRANY

Miloš Hájek

Nepíšu o tomto sjezdu, který se konal v Římě na přelomu března a dubna, protože by byl mezníkem. Oficiální publicistika má sice ve zvyku vydávat každý sjezd za mezník, často dokonce za historický mezník. Onen "historický význam" vydrží ovšem na stránkách tisku pouhých pár měsíců a charakter mezníku jen o něco déle. Málokterý sjezd strany je totiž mezníkem - a 15 sjezd. IKS nepotřebí mezníky. Proč o něm psát? Protože informace o něm - jakkoliv neúplné - nám poskytnou pohled na největší západoevropskou komunistickou stranu, pohled který těžko získáme, jsme-li očkázáni na náš oficiální tisk a na zahraniční rozhlas.

Politická mapa současné Itálie

Je zajímavá pro několik zvláštností. Z vyspělejších západoevropských zemí má největší hospodářské potíže; má největší míru inflace /11,6 % ročně/ a po Francii největší procento nezaměstnaných /7,5, Francie 7,9/. Je nejhůře postižena politickým terorem. A v posledních třech letech nebylo možné utvořit vládu proti vůli komunistů.

V Itálii jsou tři velké politické strany: v parlamentních volbách r. 1976 dostali křesťanští demokraté 39 % hlasů, komunisté 34 %, socialisté 10 %. Vzhledem k tomu, že socialisté v posledních letech odmítají hlasovat pro vládu, kterou by nepodpořila i IKS, jakož i vzhledem k nemožnosti vytvořit vládu s podporou či tolerancí neofešistů /6 %/, byla podmínkou existence jakékoliv vlády dohoda mezi křesťanskými demokraty a komunisty. IKS o tuto dohodu usilovala již dříve, když vytyčila strategii "historického kompromisu". V křesťanské demokracii je však v této otázce diferenciacce. Zevrežděný předseda Aldo Moro se snažil stranu přesvědčit o nevyhnutelnosti přibrání komunistů do vlády. Avšak odpor k tomuto kroku je dosud velmi silný. IKS brala tuto situaci na vědomí a usnula, že vše potřebuje více času. Proto v první fázi po volbách tolerovala vládu složenou pouze z křesťanských demokratů /tím, že jí v parlamentě nevyslovila nedůvěru/, v druhé fázi vstoupila do parlamentní většiny, čímž získala možnost spolurozhodovat o vládním programu. Dávala přitom najevo, že takové řešení může být jen přechodné. Neboť není obvyklé, aby vládní spolupráce dvou takřka stejně silných stran se realizovala za tak nerovných podmínek. Komunisté se tak nicméně stali vládní stranou. Ostatně nejsou jí jen v centru: už v r. 1975 dosáhli velkého úspěchu ve volbách do místních, okresních a krajských zastupitelstev. Od té doby vedou spolu se socialisty /a někdy i s křesťanskými demokraty/ radnice všech velkoměst, krajské

správy v Piemontu, Ligurii, Emilii, Toskánsku, Umbrii, Laziu a mnoha okresních správ.

Účast komunistů a socialistů v parlamentní většině přinesla některé kladné výsledky: "Na šéto základně - praví se v návrhu tezi - bylo možno ochránit demokratické instituce před povstáními a teroristickými útoky a před vydíráním, kterážto akce vyvrcholili únosem a vraždou poslance Mora; bylo možno pozitivně vyřešit vážnou krizi prezidentsví /křesťansko demokratický prezident Leone byl nucen abdikovat pro účast na korupčním skandálu, zvolen byl socialista Pertini - pozn. M.H./; odvrátit hrozbu hospodářského a finančního zhroutení; zachránit životní úroveň pracujících; stanovit některé podmínky státní programové politiky a podmínky občanského a kulturního života." Podařilo se udržet nebo dokonce zvýšit kupní sílu mezd a platů. Přes uvedené úspěchy však IKS považuje situaci za nebezpečnou: krize není zdaleka překonána. "Vznikají nebo zvěšují se rozpory v lidu. Nejvážnějším nebezpečím je narušení vztahu mezi zaměstnanými a nezaměstnanými, mezi dělnickou třídou na straně jedné a ostatními vrstvami společnosti, středními vrstvami výrobců, intelektuály a vyřazenými skupinami a generací na straně druhé. Existuje nebezpečí, že v dělnické třídě ochabne zážitek tlak na řešení otázek demokracie ve Jihu, tj. její závazek být představitelkou všeobecných a pokrokových národních zájmů ... Konkrétně čelíme nebezpečí roztržky mezi částí mladé generace a dějinami demokratickým režimem, roztržky mezi částí mladé

generace s dějinami, tradicemi s kulturou dělnického hnutí."

Počátkem tohoto roku nepovažovala LKS za možné nést nadále odpovědnost za vládní politiku, kterou nemohla přímo spoluvytvářet. Komunisté a socialisté odmítli vládu v parlamentě podpořit a nebylo jiné cesty než rozpustit parlament a vypsat na červen předčasné volby. Úmyslem komunistů není přechod do opozice. Definitivní rozhodnutí padne pochopitelně až na podzim - zatím lze říci, že LKS chce nadále spolupracovat s křesťanskou demokracií, usiluje však o to, aby to byla spolupráce na základě rovnoprávnosti a dává najevo, že její ochota k ústupkům má své meze. Je si vědoma, že její úsilí o širokou demokratickou jednotu dosáhlo požadovaných výsledků. Dá se mluvit o značné konvergenci všech demokratických stran v zahraničně politických otázkách. Všechny strany dosavadní parlamentní většina se shodují na členství země v NATO, shodli se i na stanovisku k indochínské krizi. V Itálii se též konala konference solidarity s národy Rhodesie, JAR a Namibie, kterou podpořili tajemníci všech demokratických stran od komunistů až po liberály a již se zúčastnil i oficiální zástupce vlády.

Vnitropolitické problémy

Sjezd potvrdil dosavadní orientaci na spolupráci se všemi demokratickými stranami, tedy i s křesťanskými demokraty, při důrazu na jednotu levice, tj. komunistů a socialistů. Jestliže

při reformulaci historického kompromisu vyšle IKS a poznání, že k řešení současných problémů země nestačí prostě levicová většina, je přesto dosažení takovéto většiny nadále jedním cílem, stejná jako účast obou stran ve vládě.

Programovým cílem zůstává nadále vytvoření socialistické společnosti se zachováním a prohloubením všech demokratických práv. Sjezd však poprvé označil tuto orientaci jako "třetí cestu"; "Jde ... na rozdíl od sociálně demokratických zkušeností o to, zahájit procesy socialistických přeměn, které by však byly odlišné od těch, k nimž došlo po říjnové revoluci v Sovětském svazu a jiných socialistických zemích. V tomto smyslu mluvíme o třetí cestě, pokud jde o Evropu... Sledování této cesty může dělnické hnutí západní Evropy dále přispět k boji proti imperialistickým a nekolonialistickým silám, k vytvoření plně demokratického socialismu, k nastolení nového mezinárodního řádu míru a spolupráce a tedy i k demokratickému rozvoji existujících socialistických společností." Termín "třetí cesta" se na sjezdu setkal s námitkami, byly však odmítnuty.

V současné etapě jde ovšem o to, jak by koslíční vláda všech demokratických stran mohla vyvést zemi z dnešních obtíží.

Na poli ekonomiky vidí IKS východisko v programování. "Programování nevyžaduje nutně rozšíření veřejného sektoru ekonomiky, ale jeho způsobilost sloužit velkým cílům přeměny a rozvoje, kterých chceme dosáhnout... To znamená centralistické

s byrokratické pojetí programování. Neopak se zdá, že je stále důležitější stanovit správný vztah mezi programováním a trhem. Stát nemá nahradit podnikatele. Podnik si má zachovat odpovědnost a riziko za operativní a finanční rozhodnutí Hlavním posláním programování, které je třeba vidět v evropském kontextu, má být rekonverze výrobního aparátu země, která by přihlížela k nové mezinárodní dělbě práce a která by byla ~~vykážka~~ funkční vzhledem k řešení velkých národních otázek. Programování má dále sledovat jako své cíle postupnou změnu kvality práce /s podnícováním nových forem organizace práce a profesio- nální rekvalifikace a se soustavnou ochranou zdraví/, změnu kvality života pracujících tříd /s novou organizací kolektiv- ních služeb, s novým systémem spojení školy s prací, s intenziv- nějším technickým a vědeckým pokrokem/."

Jestliže IKS nepovažuje za žádoucí další znázorňování, zdů- razňuje potřebu účasti pracujících na rozhodování o hospodářs- ké politice. Podle návrhu tezí je tato účast "stěžejní a in- tegrální součástí procesu programování, jehož prvotní formulace musí vycházet z volených shromáždění a jehož závěr musí být uči- něn v parlamentu. Z tohoto důvodu dává IKS v úvahu, aby byly i v institucionální podobě určeny formy a způsoby účasti odborů na rozhodování o základních směrech programování. Tím se i tyt- vofí trvalý vztah mezi zkušenostmi z účasti v podnikovém a oblastním měřítku a svrchovaným rozhodováním volených shromáždě- ní."

Italští komunisté jsou si vědomi, že problémy jejich země nejsou řešitelné pouze v národním rámci. Proto na sjezdu věnovali značnou pozornost mezinárodní problematice, především západoevropské.

K problémům západní Evropy

Problémy západní Evropy, jakkoliv nejsou tak tíživé jako italské, se s nimi v řadě bodů shodují. "Uvnitř nejrozvinutějších kapitalistických zemí - čteme v návrhu tezí - sčkoliv se poměrně zvýšila materiální životní úroveň části pracujících tříd, se zostřují jevy jako nezaměstnanost, sociální vyřazení, násilí, zločinnost, užívání drog. Život se stále více dehumanizuje. Je nebezpečí zberberštění." Přitom právě v západní Evropě vidí IKS ohnisko boje "za nový světový řád založený na míru, spravedlnosti a spolupráci mezi všemi národy". Proto byla na sjezdu věnována velká pozornost EHS /nejen proto, že se blížily první přímé volby do evropského parlamentu/. Berlinguer se ve svém referátu vyslovil pro opravdovou demokratizaci EHS, pro vytvoření nového mezinárodního mocenského orgánu, pro revizi agrární politiky, pro novou průmyslovou, energetickou a regionální politiku, pro přijetí Řecka, Španělska a Portugalska.

Hlavní slabiny pokrokových snah v západoevropském společenství vidí IKS v tom, že levici chybí jednotná evropská

perspektive. Rozpory jsou jak mezi sociálně demokratickými, tak mezi komunistickými stranami. IKS se vyslovuje pro největší demokratickou jednotu v EMS, domnívá se, že "nemá cenu přenášet na evropskou scénu mechanicky politická dělení existující uvnitř jednotlivých zemí". Největší naděje vkládá ve spolupráci se sociálními demokraty. V teziích se o tom píše: "IKS působila a působí i v mezinárodním měřítku ve prospěch konfrontace ideí a konvergence se socialistickými a sociálně demokratickými stranami. Dnes jsou podmínky, abychom kritickou konfrontací zahájili proces, který by směřoval k překonání historických rozdílů a k jednotnému přeskupení dělnického hnutí západní Evropy." Berlinguer k tomu prohlásil: "...vidíme náš první specifický cíl k zaplnění vakua, které tak těžce doléhá na evropský i mezinárodní vývoj, tj. přispět k tomu, aby se dělnické hnutí západní Evropy ujalo role vedoucí síly v Evropě." IKS tak své úsilí o spolupráci se socialisty přenáší z Itálie i na evropskou scénu. Pochopila již dříve, že součinnost s dělnickou třídou západního Německa, Rakouska či Švédska je možná jen prostřednictvím sociálně demokratických stran. A v evropské sociální demokracii si postupně razí cestu poznání, že pro plnou součinnost s italským dělnictvem je nemožné obcházet IKS. Projevilo se to i v mezinárodní účasti na 15. sjezdu: vedle komunistických stran a osvobozenec-
kých hnutí 3. světa byla zastoupena i řada socialistických stran, mezi nimi i francouzská /Členem sekretariátu Estierem/,

švédská, holandská, japonská, vlámská a Labour Party.

Spíše než byly v tomto směru i výroky, které Kattier pronesl v rozhovoru s Rinnovitou: "Stanoviska k evropské otázce, jak je vyjádřil Berlinguer ve svém referátu, se přesně shodují s našimi... Klíč ke sjednocení a k postupu celého seskupení levičových sil v evropských institucích je se současnou situací podle našeho názoru v posílení spolupráce mezi Francouzskou socialistickou stranou a Italskou komunistickou stranou."

Naše víse eurokomunismu

Italští komunisté se sice již dříve k termínu "eurokomunismus" hlásili, ale zatím neoficiálně. Slova generálního tajemníka, která jsem uvedl jako titulěk tohoto odstavce, stejně jako několik míst v textech, znamenají oficiální přihlášení. /A dodejme, že zástupce Francouzské komunistické strany řekl: "Nechybí osoby s dobrými úmysly zvěstující "smrt eurokomunismu". Změňují své přání za skutečnost." /Podnětem k tomuto kroku je nesporně i stav onoho fenoménu, který se nazýval mezinárodním komunistickým hnutím. Berlinguer o tom řekl: "...zdá se nám, že už neodpovídá dobře mluvit o mezinárodním komunistickém hnutí v přísném smyslu, ne protože bychom podceňovali dlouhý komunistický stran s socialistickými státy, ale protože se domníváme, že komunistické strany mají být v širším

a pestřejším seskupení, jehož cílem by byla transformace a jednotě světa. Může se stát a stává se, že komunistické strany či socialistický stát shledá svá stanoviska bližší stanoviskům jiné pokrokové a lidové strany nebo stanoviskům demokratické nekomunistické vlády než stanoviskům jiné komunistické strany nebo socialistického státu: tak vypadá skutečnost dnes a v posledních letech. Tím nechceme říci, že se nemají hledat cesty a vynakládat veškeré síly na překonání rozdílů mezi komunistickými stranami. Ale spolupráci, dohodu a spojení je třeba vyhledávat a je možné dosahovat v mnohem širší zóně než jen v komunistické." Proto také internacionalismus vidí v širší dimenzi: "Nový internacionalismus musí být založen ... na uznání rozmanitosti a na naprostém respektování autonomie každé komunistické strany a každé revoluční a pokrokové síly. Domníváme se však, že nadešel čas, slychem udělali krok vpřed, v tom smyslu, aby všechny revoluční a pokrokové síly - komunisté, socialisté, demokraté, laické i křesťanské inspirace, osvobozené hnutí - se závázali stanovit základní principy, linie a cíle strategie míru a rozvoje, která by mohla být podmětem ke společným iniciativám."

Takováto orientace vyžaduje zaujmout stanovisko k současně politice největších světových mocností.

Vztahy EKS k USA jsou pochopitelně napjaté, protože State Department stále brání jejímu vstupu do vlády. Nicméně proti době Henryho Kissingera nestalo jisté změkčení - a Berlinguer

se pokusil podat diferencovaný obraz zahraniční politiky Carterovy administrativy: "Zavrhl předchozí metody brutálních intervencí, jakých použila v minulých letech ve Vietnamu a v Chile. Nezdržela se však neřádných nátlaků na vnitřní politiku různých zemí včetně Itálie. Pokud jde o otázku lidských práv, my, Italští komunisté, ji nepomíjíme a nesnižujeme, naopak! Budiš však poznamenané, že je používána jednostranně a instrumentálně, jak ukázalo flagrantním způsobem podpora perakého šacha Carterovou administrativou. Ostatně v samotných Spojených státech existují situace, které hluboce urážejí a ponižují elementární lidská práva. Kromě toho, klade-li se otázka lidských práv v termínech situace namířené proti Sovětskému svazu, dostává se do konfliktu s politikou uvolňování napětí a míru. A takovým způsobem se neulehčí ani rozvoj demokracie v socialistických zemích a vůbec ve všech zemích, neboť tento rozvoj je těsně spjat s pokrokem uvolňování."

Druhým ošehavým bodem zahraničně politické orientace eurokomunismu je vztah k Číně. Ošehavost byla pak zvýšena indočínskou krizí, která vyvrcholila čínským útokem na Vietnam. Stanovisko italských komunistů k této události lze shrnout takto: odsoudili Pol Potův režim, nelitovají jeho pádu a vyslovili se ve prospěch nové kambodžské vlády, nicméně vyjádřili názor, že vietnamskou intervencí nelze ospravedlnit. Čínský útok na Vietnam odsoudili. O čínské zahraniční politice Berlinguer prohlásil, že "především působí sterostí orientace

spatřující v Sovětském svazu nepřítele, ba se háfe, ohlasy
ního nepřítele. To je hluboký omyl, ať jsou jakékoliv motivy
nebo i chyby z jedné či druhé strany, které způsobily rozpor
a živí ho. Bylo by však divné domnívat se, že silná a moder-
ní Čína bude autem faktorem narušujícím uvolnění a mír.
Naopak se domníváme, že Čína může a má být silou působící
ve prospěch míru a všeobecného pokroku lidstva. Ale závisí
to též na postoji a politice ostatních zemí světa, včetně
socialistických, vůči Číně.

Zlepšení vztahů mezi italskými a čínskými komunisty se
projevilo i v přítomnosti velvyslance ČLR na sjezdu.

Pokud jde o poměr k Sovětskému svazu, nešlo jen o to vy-
jádřit vztah k jeho současné politice /ten vyjadřuje IKS pří-
pad od případu/, ale k celé jeho historické zkušenosti. Sjezd
nepřinehl v tomto směru něco zcela nového, přesto však pove-
zuje se užitečně citovat několik míst k návrhu tzn.: "Říjno-
vá revoluce a výstavba nových společností v Rusku a poté i v
jiných zemích měla hodnotu historického průlomů do imperis-
tického systému a kapitalistického vykořisťování, hodnotu
impulzu k národním a sociálním revolucím. Bylo dosaženo vel-
kých vymožeností v ekonomickém, sociálním, a kulturním vývoji.
Státy, které se vynořily z tohoto procesu, mají dnes rozhodu-
jící vliv ve světovém životě a jejich příspěvek je nezbytný
pro řešení jakéhokoliv problému... Žádná politická síla, ať
jsou její politické názory jakékoliv, nemůže před touto sku-

tečností zavírat oči. Síly inspirující se pokrokovými a socialistickými idejemi nemohou vyslet, že úspěch věci, za níž se bijí, podpoří nepřátelským postojem a nepřátelskými kampaněmi proti těmto zemím. Přirozeně, postoj přátelství a porozumění vyžaduje diskusi a kritické zkoumání. Široké lidové masy na celém světě našly v těchto zemích platnou podporu, často rozhodujícího významu. Pohlížely a pohlížejí na ně a na jejich vývojenosti v národním a sociálním ohledu a naději a sympatiemi jako na společnosti, v nichž se uskutečnila radikální změna třídní struktury... Tato velká historická zkušenost ukázala současně své meze, rozpory a chyby, které doléhají na vnitřní hospodářský a politický život každé země, zejména pokud jde o demokracii. Tyto meze, rozpory a omyly ztěžují i vztahy mezi různými socialistickými zeměmi a omezují přitažlivost socialistických ideálů na celém světě. Každopádně je zcela zřejmé, že cesty a modely sledované v těchto zemích nelze navrhnout pro socialistické přeměny v takových zemích, jako jsou země západní Evropy nebo Itálie..."

XX. sjezd KSSS můžeme číst: "Už Togliatti ve svém jeltském memorandu v r. 1964 upozornil, že se nepostupuje důsledně a směle cestou XX. sjezdu. Vojenská intervence Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy v Československu přerušila v této zemi hledání národní, demokratické a původní cesty socialistického rozvoje a mělo negativní důsledky uvnitř so-

motných zemí, které intervenovaly. Existuje ovšem důvod, proč se na cestě XX. sjezdu nepokročilo. Tento sjezd KSIS nešel na kofen historickému vývoji, aby zkoumal příčiny umožnivší tragické skutečnosti, které odsoudil. Nešel tedy do diskuse základní otázky. Vysoká cena zaplacená během procesu otevřeného v Rusku říjnovou revolucí vyplývá z objektivních podmínek, za nichž se uskutečnila první proletářská revoluce. Ale vyplývá zároveň i z chyby a omylů orientace ekonomiky a politiky, z takových rozhodnutí jakými bylo stroze centralizované plánování, úplné zestátnění ekonomiky, způsoby a tempo kolektivizace venkova, ztotožnění strany a státu... Teze, že prvotní příčina je třeba hledet v Leninově nebo dokonce Marxově myšlení, je absurdní. Je také plodem nepochopení mezi teoretickou koncepcí a konkrétností a složitostí historických procesů. Také Leninovo teoretické a politické dílo je přirozeně skoumáno s kritickou přičinností, způsobem, abychom postihli i jeho meze. Avšak Lenin zůstane největším revolučním stoloitím a poučení z něho jsou podstatná pro výzkum a pro angažovanost ve prospěch naší skutečnosti."

K tomu je možno podotknout, že italští marxisté nepřistupují k Leninovi - stejně jako k Marxovi - jako ke "klasikům"; jejich dílo pro ně není sbírkou receptů pro řešení současných okolů. Vidí rozpornost v jejich myšlení a uvážlivě se rozhodují, kterými myšlenkami se mohou v dané chvíli inspirovat /tedy i zdali se v jejich díle pro daný případ vůbec inspi-

race nejde/. Italští komunisté odmítli poštěveč⁸ strany socialistů, aby se jednoznačně distancovali od Lenina, zřejmě mj. i proto, že nechtějí jeho jméno nechat na pospas něm, kteří pod preporem tohoto velkého myslitele a revolučně demonstrují pouze naprostou myšlenkovou sterilitu a politický imobilismus. Berlinguer dokonce Lenina citoval - a je příznačné, jaký citát si vybral: "Nevnučujeme naši cestu jiným zemím... Na západě se to bude dělat jinak. Snad dohlédneme chyby, ale doufáme, že proletariát západu je napraven. A proto se obracíme k evropskému proletariátu a prosíme ho, aby nás v naší práci pomohl."

Termín "marxismus-leninismus" italští komunisté už delší dobu považují za pseudonym stalinismu a nepoužívají ho. Sjezd tuto praxi sankcionoval i formálně: článek stanov, podle něhož bylo povinností členů "získávat a prohlubovat znalost marxismu-leninismu" byl posměšen. V preambuli nových stanov se mluví o ideové a kulturní tradici spjaté s myšlením Marxe, Engelse, Lenina, k jejímuž obohacení přispívá "v linii kritického uvažování příznačné pro spisy Antonia Labrioly a teoretické i politické dílo Antonia Gramsciho a Palmira Togliattiho, svou původní teoretickou činností, která je stále otevřena konfrontaci se všemi proudy moderního myšlení."

-Sjezd zvolil nový ústřední výbor /169členný/ a ústřední kontrolní komisi /55členou/. Nový ÚV pak vzhledem k parlamentním volbám potvrdil vedení strany a sekretariát v dosavadním složení; jejich nové zvolení odložil na později.

Těže byly přijaty po živých diskusích a bojových hlasováních v komisi i v plénu. Z 91 článků bylo 41 pozměněno. Podrobnější informaci podat nemohu, protože se mi nepodařilo dostat do ruky čísla Unity zachycující diskusi. Pro dokreslení mohu snad doplnit, že průměrný věk delegátů byl 38 roků, 29 % delegátů byl ve věku do 30 let.

Nové stanov

Preambule stanov mívá - a v našem případě určitě má - programový charakter. A je významné, že řada тезі, které se v komunistickém hnutí tradičně považovaly za strategické či taktické, je pro italské komunisty součástí jejich programu. Tak se v preambuli dočteme, že IKS "působí společně s jinými stranami dělnické třídy v širokém seskupení sociálních politických svazků." A že IKS nejen zdůrazňuje respekt k náboženskému pojetí života a k veškeré svobodě náboženství, ale též "si uvědomuje, že křesťanské svědomí se v realitě současného světa může stát podnětem k účasti na boji za socialistickou přeměnu společnosti."

Pro nové stanovky je pek přiznaté, že zakotvují některé prvky, k nimž IKS dospěla v posledních dvou desetiletích: mezi povinnostmi členů strany je uvedeno, že "musí respektovat a hájit autonomii masových organizací jejich jsou členy a přičinovat pro jejich demokratičnost." A šife strany nachází výraz ve formulaci členství: mohou do ní vstoupit občané, "kteří bez rozdílu ras, filosofického přesvědčení a náboženské-
ho vyznání přijímají její politický program ..." /podtrženo.H./

Líbí-li se nové stanovky od předcházejících /jejichž základ byl položen před více než 30 lety/, nelíbí se od praxe, která v posledních dvou desetiletích vtlakla Italské komunistické straně originální ráz. Je z ní velmi snadný odchod: mimo vyloučení vyloučení lze i vystoupit anebo - a to je nejobvyklejší způsob rozchodu - nepřevzít na počátku roku novou legiti-
mizaci. Vyloučení je možné jen za činy, které způsobily nena-
pravitelnou škodu. Z IKS nebyl v posledních 23 letech nikdo vyloučen pro politické neshody. V případě Giolittiho dala strana r. 1957 přednost tomu, aby odešel sám. /K nejtvrdějšímu zásahu
byl došlo v r. 1957 proti skupině Manifesto a i v tomto případě
byli její předáci pouze vyloučeni. K tomuto kroku došlo v
situaci, kdy hrozilo nebezpečí, že tolerance vůči Manifestu
využijí stalinisté k vytvoření vlastní frakce./

Stanovky ovšem proklamují nadále demokratický centralismus a stránku centralismu značně zdůrazňují. Vyšší organizace mají právo rozpustit nižší, frakce a proudy jsou odmitnuty.

/V této otázce šel návrh stanov KSČ z r. 1968 dále článkem o garanci práv menšin./ Stejně silný akcent kladou ovšem stanov-
vy na vnitřní demokracii. Na mnoha místech totiž se sečkáváme
se snahou o docílení organičtější vazby mezi demokratickým
a unitárním momentem ve vnitřním životě: "Jde o to vyvíjet
nejvyšší úsilí, abychom cestou diskuse dospívali k jednotě
a vyvarovali se frekvenčních kristalizací a formální jednomysl-
nosti. Projeví-li se odlišné nebo rozporné názory, je třeba,
aby návrhy byly předloženy k hlasování; zejména jestliže je
nutné, aby se jasně vyjádřila stanoviska většiny a menšin,
jak se to občas může projevit."

Žádné stanovky však nejsou s to podat obraz o skutečném
životě strany. Rámec každých stanov je dosti široký, aby
poskytl možnost pro různé stupně vnitřní demokracie. Stanovky
IKS ovšem vylučují normy obvyklé v uzavřených, tzv. monolit-
ních stranách. Italská strana je značně otevřená: je z ní
lehký odchod a ani návrat do ní není těžký - i na to pamatují
stanovky zvláštními odstavci o opětovném přijímání vyškrtnutých
a vyloučených. Návrat vystoupivších je pak bez problému. Tím
je dán i vztah k bývalým členům strany: nejsou sežehováni
nějakým perorativním přízviskem, jsou neopak zvaní ke spolu-
práci včetně účasti na ideologických konferencích.

Otevřenost se projevuje i ve vztahu ke členům jiných demo-
kratických stran: v tisku IKS nejsou výjimekou články socialist-
ů či křesťanských demokratů. A v takovéto straně není myslí-

telně ztrnulé, nedemokratické pojetí jednoty. Italský komunist - i funkcionář - může chodit do kostela, může vyznávat jakýkoli umělecký směr nebo nemarxistickou filosofii, může psát o dějinách strany ostře kriticky, brát v potaz socialistický charakter východoevropských zemí a na sjezdu kritizovat samotnou politiku historického kompromisu.

Parlamentní volby

Z června byly prvními volbami po 30 letech, které pro italské komunisty skončily neúspěšně.

	posl. sněm. 3.4.1979	evropský parl. 10.6.1979	posl. sněm. 176
Sjednocená nová levice	0,8	0,7	1,5
Strana proletářské jednoty	1,4	1,1	1,5
Italská komunistická strana	30,4	29,6	34,4
Italská socialistická strana	9,8	11	9,6
Radikální strana	3,4	3,7	1,1
Italská republikánská strana	3	2,6	3,1
Italské soc. dem. strany	3,8	4,3	3,4
Křesťanská demokracie	38,3	36,9	38,7
Italské liberální strany	1,9	3,6	1,3
Národní demokracie	0,6	0,4	6,1
Italské sociální hnutí /neofeš./	5,3	5,4	6,1

K této tabulce je možno dodat: volby z r. 1976 byly pro IKS dosud nejúspěšnější, znamenaly skok 7,2 %. Z tohoto přírůstku udržela letos 3,2 %. Neztřítila hlasy ve prospěch křesťanské demokracie, která sama poněkud ztratila, sice socia-

listů byl pouhé 0,2 %. Z jejích ztrát vytěšily strany krajní levice /přírůstek 0,7 %/ a zejména radikálové, kteří své hlasy strojnásobili /přírůstek 2,3 %/. Pro tuto malou stranu, která donedávna vůbec neměla zastoupení v parlamentě, je těžké určit místo na italské politické škále. Její zařazení na uvedeně tabulce mezi socialisty a republikány je třeba brát s výhradami. Jde o stranu naprosto netradiční, jakési enfant terrible. Kritizuje ostře křesťanskou demokracii za zkorumpovanost, komunistům vytáká kompromisnictví. Upoutala na sebe pozornost parlamentárními obstrukcemi, hladovkami svého předsedy Fanelli, zejména však účasti v bojích za občanská práva, mj. v referendech na rozvod a v kampani proti zákazu potratu. Přesna hlasů od komunistů k radikálům ukázaly i analýzy volebních výsledků. Největší ztráty utrpěla IKS na jihu, ve velkoměstech a mezi mládeží. A právě v těchto dvou posledních případech měli radikálové největší zisky.

Je jisté nezneděné určit příčiny volebního nespěchu. Nesporné je, že se politiku účasti v parlamentu většina zapletla stromu svou deš. Hlubší hodnocení bude možné až v budoucnosti.

Hlavním výsledkem voleb je však skutečnost, že se rozložení politických sil v zemi podstatně změnilo. Křesťanští demokraté nebudou s to vytvořit vládu bez podpory socialistů. Ti sice žádají, aby se vlády zúčastnili i komunisté, zdá se však, že jsou ochotni od této podmínky ustoupit. A v křesťanské

demokracii je většina proti účasti IKS, i když tajemník Zaccagnini a dosavadní ministerský předseda Andreotti k této většině nepatří. V den, kdy končím tento článek, byl sestavením vlády pověřen generální tajemník socialistické strany Bettino Craxi. Ve spletné situaci je jen jedno jisté: V nadcházející etapě - stejně jako v předcházející - mají klíčové postavení v italském politickém životě socialisté. Především se nich závisí, jak bude vypadet nová vláda.

P R Í L O R A

Ve stati nazvané Memoríál, vydávané Leszek Moczulski v životě polské společnosti tři hlavní ideové tendence: "LIBERÁLNÍ /která klade hlavní důraz na posílení národní suverenity, pojímané jako převaha společnosti nad státem/, OSVOBOZENICKOU /vystavující do popředí funkci národního státu jako formy organizace společnosti, která si je vědoma svých cílů/, NACIONALISTICKOU /která exponuje předstírní roli národa, chápaného ve smyslu specifické existence/".

Sebe autor zařazuje do proudu osvobodeneckého a prohlašuje, že za nejvyšší hodnotu svého ideového programu považuje prospěch národního státu jako organizace společnosti, která si je vědoma svých cílů. Není zřejmé, z jakých důvodů charakterizuje liberální směr - zjevně v rozporu s pravdou - téměř analogicky jako nacionalismus. Obecně je známo, že liberální proud téměř všude považoval od okamžiku svého vzniku za nejvyšší hodnotu prospěch jedince a v souladu s tím vyhlášoval za své ideové principy lidské a občanské právo. Rovněž je známo, že Moczulski byl jedním z iniciátorů skupiny, která se definovala jako Hnutí na obranu lidských a občanských práv a je jedním z jejích mluvčích. V souladu s ideovým sebeurčením vysloveným v Memoríálu můžeme připustit, že z činnosti na

obranu lidských práv přistupuje Koczulski nikoliv s ohledem na samotná tato práva - jak to dělají právě demoliberalové - ale s ohledem na prospěch národního státu. Lze doložit - a dělá se to často - že dodržování lidských a občanských práv je faktorem bezporuchového fungování státu. Takové zdůvodnění však nelze považovat za nedůkazání. Stejně přesvědčivé argumenty se totiž uvádějí velice často na podporu omezení těchto práv právě ve jméno prospěchu státu, národa, společnosti.

V textu Memorálu autor tvrdí, že pro bezporuchové fungování PLR je nutné rozšíření občanských svobod. To se však týká specifické situace: krize, vyvolané tím, že občané byli naprosto zbaveni práv vůči státní moci. Nevím tedy, v jakých hranicích uznává autor nutnost takového rozšíření. Historická zkušenost ukazuje, že každá státní moc se snaží omezit občanská práva; v každém případě je často porušuje a vždycky se přitom odvolává na obecný zájem. V souladu s ideovým prohlášením, které jsem zde učinil, musím zásadně vystoupit proti každému opatření tohoto druhu. Naproti tomu Koczulski se musí v souladu s výše uvedeným ideovým sebeurčením v takovém konfliktu řídit prospěchem národního státu jako formou organizace společnosti vědomé si svých sil. Rozumím tomu totiž tak, že v konfliktních situacích - a ty jsou dosud stálým rysem činnosti státu - má hranice občanské suverenity vymezovat "společnost vědomá si svých cílů".

Předpokládejme, aspoň prozatím, že se zde jedná o celou společnost. Jak potom máme chápat výraz "vědomá si svých? cílů"? Jako konstatování faktu nebo snad jako postulát? V obou případech takové pojetí *i m p l i c i t e* předpokládá, že celá společnost se může shodnout aspoň na jistých politických cílech. Analogickou myšlenku, jak se zdá, formuluje ve třetím čísle *Opinie*, časopisu *Smuť* na oboru lidských a občanských práv autor, který se podepsal jako Jan Matrybecki /Polské politické společenství/. V článku mj. čteme: "Kdo dnes v životě Polaka netouží po přímětu *h o d n o t e* *k a t e g o r i í* *n á r o d n í c h*? Kdo dnes netouží po tom, aby měl každý národ svou vlastní politickou hlavu? Kdo dnes netouží po účtu k individualitě každého z nás a po garanci zdravě pojímané individuální autonomie /.../. Všichni chtějí dnes respektovat prospěch národa, myslí v kategoriích rozumného a odpovědného vlastnictví a p o l i t i k y, k t e r á s i k l a d e z a c í l p ř e d e v ě m p r o s p ě c h c e l k u. /.../ Nejprve cítíme a chceme u s t a v i t j e d n o t u a t e o r v e p o t o m, v r á m c i t é t o j e d n o t y s e d ě l i t a p ř i p o j i t k o n k u r e n c i" /všechna podtržení J.K./.

Hozumím tomu tak, že "zdravě pojímaná" autonomie individu znamená tolik, co "omezená s ohledem na příměť hodnot v kategoriích národních". Ony hodnoty a kategorie nejsou pak než "prospěch národa" a "prospěch celku". A poněvadž jednotu

máme ustavit dříve než vystoupí politické subjekty, nevyplyvají tedy prospěch celku - národa nikterak z toho, co vyhledávají různé politické směry, ale je "polakému politickému společenství" jakýmsi způsobem dán.

Ne takto či jinak vymezený prospěch celku se odvolává k o. p. d. s. státní moc, ale ve státní politice je realizováno pouze to, co bylo artikulováno jako požadavky občanů, kteří mají na tuto politiku vliv. Není pochyb o tom, že tvář v tvář vnitřnímu ohrožení dostává se v zásadě jednomyslně společenské podpory nejobecnějšími okolami obrany před tímto ohrožením. Dnes je takovým cílem pro polskou společnost nesporně získání státní suverenity. Ačkoliv již co do způsobu realizace tohoto programu a jeho přípustné společenské ceny, nadějí a perspektiv, se názory výrazně liší. Kromě toho se v činnosti každého státu objevuje vědecky prvek obrany obecného prospěchu, sféry, v níž je individuální autonomie každého člověka omezoována s ohledem na prospěch všech ostatních. To se týká dopravních předpisů, obecného obsahu jistých článků trestního práva, předpisů administrativních, daňových atd. Kromě těchto dvou sfér obecné shody již žádnou jednomyslnost nenalozáme. V nejlepším případě tedy státní politiku určují požadavky většiny společnosti. Je tudíž k činnosti státu "primát" autný, ale je to primát požadavků jedné části lidí nad požadavky jiných. V důsledku toho je omezení individuální autonomie, s výjimkou toho, co jsme nazvali prospěchem

nesporně obecným, omezením autonomie jedné části společnosti s ohledem na politický primát jiných.

Sociální a společenské organizace jsou pro mne hodnotami druhořadými ve vztahu k prospěchu člověka. Jsou hodnotami proto, že lidé neumějí žít mimo společenství. Nemohu tedy posuzovat prospěch státu či národa jinak než ve spojení s prospěchem lidí - všech příslušníků národa, společnosti, všech občanů státu. Prospěch celku je tudíž takový a jedině takový společenský program, který realizuje požadavky všech členů společnosti. Jak již bylo řečeno, kromě zcela specifických situací a zcela konkrétních záležitostí, není taková obecná shoda možná. Jsem proto stoupencem demokracie parlamentní a parlamentní většiny jako nejmenšího zla. Ze prvé s důvodů čistě kvantitativních - požadavky většiny tvoří větší část toho, co určuje ideál. Ze druhé s ohledem na podmínky umožňující činnost menšiny, a tím tedy vytváření tlaku obohacující program vládní většiny a omezující jeho společensky nejkonfliktnější prvky. Ze třetí s ohledem na podmínky umožňující omezit ty sféry společenské soudinnosti, které jsou organizovány státem, čímž je omezován primát parlamentní většiny. Z tohoto hlediska nelze, s výjimkou bezprostředního vnitřního ohrožení a toho, co je nesporným obecným prospěchem, mluvit o primátu prospěchu celku národa nebo státu dříve než dojde k politickému oddělení, neboť teprve programy všech stran a směrů dohromady tvoří celek. Neproti tomu primát prospěchu

celku, který stážíje artikulací rozdílů, ohrožuje právě prospěch celku. S výjimkou bezprostředního ohrožení a s výjimkou toho, co je nesporně obecné, nelze také mluvit o všeobecném vědomí politických cílů ve společnosti, neboť tyto cíle společnost diferenciuje a i ten nejdokonalejší kompromis spojuje pouze určitou většinu.

Lze připustit, že v Matrybeckého pojetí jsou pojmy prospěch celku, národa, hodnoty a kategorie národní, jakož i kategorie rozumného a odpovědného vlastnictví, synonymy státní suverenity. V tom případě nám nezbyvá než litovat, že autor formuluje myšlenku tak prostou, natolik nejasně. Bylo by lze připustit i to, že podle Moczulského je cíl, kterého si je společnost vědoma, či by si ho vědoma být měla, jednoduše státní suverenita. V takovém pojetí by byl osvobodenecký směr formou celonárodního porozumění, spojujícího se tím konkrétním účelem všech ideově-politické tendence.

Jak však čteme v Memoriatu, posuzovaná tendence /tj. liberální, osvobodenecká a nacionalistická/, "... / různě se rozhodným způsobem v cílech, v ideových a programových principech, jakož i v postulovaných nebo používaných metodách činnosti". Moczulski předpokládá, že nyní dojde ke spolupráci těchto směrů a zdůrazňuje, že jsou protichůdné a "... / že jejich cesty se někdy v další budoucnosti rozejdou". Cíle, kterých si je společnost vědoma, se tudíž setkají pouze suverenity, jak je vidět, Moczulski a zejména i Matrybecki

- jen stěží si ovšem dokážeme představit takový nedostatek přesnosti - přijímají jinou koncepci prospěchu celku než tu, kterou jsme zde formulovali. Smíme se tedy domnívat, že prospěch státu pro jednoho z národů pro druhého, je autonomní vzhledem k prospěchu lidí tvořících národ a společnost. Matrybecki nám neobjasňuje, jakým způsobem má autonomní prospěch národa získat primát ve společném životě nezávisle na politické diferenciaci a tedy i na volbách.

Moczulski se odvolává na společnost, která si je vědoma svých cílů, jako na subjekt státní politiky. Je možné, že má na mysl trvalou volební většinu. Pak by ovšem šlo - to si však jen stěží umíme představit - o politickou stranu každé parlamentní většiny. Snad ona "společnost, která si je vědoma svých cílů" není celá společnost ani trvalá volební většina, ale ti a jediná ti občané, kteří jsou si vědomi určitých cílů, vyjadřujících autonomní prospěch státu. Tuto domněnku lze do jisté míry doložit tím, že se odvoláváme na diferenciaci "subjektivních tužeb národa", jak čteme v Memořiálu, a jeho "objektivních potřeb". Nemá nám záměrem tvrdit, že jsou to na všech okolnostech identické faktory. Ale pouze tehdy může demokratický stát provádět politiku shodnou s "objektivními potřebami", jsou-li tyto potřeby identické se "subjektivními tužbami" alespoň většiny občanů. Jinou možností je vláda "národní /státní/ elity", tedy pouze těch, kteří jsou si vědomi "objektivních potřeb" národa.

V polské politické teorii přišel s tímto pojetím jako první Roman Dmowski. Národ chápal - přinejmenším ve svých pozdějších precích - jako takové specifické společenství rasové a historické, do něhož vstupují pouze jedinci, kteří jsou si vědomi tohoto společenství a jeho cílů. Národ konstruovaný vylučně takto, měl být ve smyslu této koncepce subjektem státní politiky.

V druhé polovině třicátých let se podobné pojetí objevilo v literatuře jistých nenaznačených proudů s tím, že se zde hovořilo spíše o vědomí státním. Nejzřetelnějším výrazem právě této tendence a zároveň její totální kompromitací je diktatura fašistických a komunistických stran.

Nemám samozřejmě žádné důvody, abych Moczulekému připisoval totalitní intence. Snáším se ovšem dokázat, že každý, kdo nadřazuje prospěch státu hodnotám svého ideového programu může se ve společenské praxi dostat do rozporu s prospěchem člověka. Z takové hierarchie hodnot pak vyrůstají totalitní tendence.

Ve všech společenských konfliktech se každá ze stran definuje nejen s ohledem na vlastní cíle, ale také v rozporu s cíli strany opačné. Zároveň se pak obě strany přibližují jedna druhé v tom smyslu, že si vzájemně vaučují metody boje. Opozice v Polsku vyrůstá ze vzpoury proti systému vaučenému a udržovanému sousední mocností. Tento systém má totalitní charakter a levicový rodokmen s zřetelnou i frezeologií.

Z pochopitelných příčin se tato opozice ve značné míře definuje protikladem a velice snadno může přijmout metody boje vnucené mocným protivníkem. Odporovat můžeme totalitarismu, levicovým postojům a konečně tomu, co můžeme v systému a v podmínkách jeho fungování považovat za ruské nebo Ruskem vyvolané. Stručně řečeno, může být opozice v Polsku antitotalitní, antilevicová a antiruská.

Totalitarismus spočívá v tom, že státní moc monopolizovala iniciativu, informace, rozhodování a lidská osobnost je tedy v tomto systému podřízena státu. Definovat se důsledným antagonismem s totalitarismem pak znamená vystupovat jménem člověka proti jeho zotročení ve státní organizaci. Směr, který vypracuje svůj program, v tomto antagonismu, bude odmítat všechny metody totalitarismu, bude univerzální a nehrozí mu tedy antiruský šovinismus, bude odmítet to, co v levicovém programu nese totalitní nebezpečí, nikoliv však levici jako hnutí za sociální spravedlnost a lidskou subjektivitu.

Bude-li se opozice definovat antagonismem vůči levici, bude negovat celý levicový program a síla tohoto odporu ji bude hrážet směrem k radikální pravici a tedy k totalitarismu. Tento proces podporují metody boje vnucované opozicí stranícko-vládní mocí, jakož i atmosféra vytvářená oficiální propagandou, opěvování všeho, co existuje doma, intolerance ke všemu, co je odlišné, represe, jako účinný prostředek proti společenským úchylnkám, až po národní šovinismus. Nebývale

snadno lze pak za takových okolností uvěřit, že proti silnému mocenskému mechanismu musí opozice vystoupit z pozice hierarchické organizace, která se opírá o bezpodmínečnou disciplínu. Nebývalo snadno lze pak na sovětizaci našeho společenského života odpovídati antiruským šovinismem. Šovinismus, jak je známo, je ovšem expanzivní bez ohledu na to, zda je jeho východiskem nenávisť vůči Rusům nebo Němcům, prudce se přenáší na všechno národně odlišné.

Ze hodnotu nadřazenou mému ideovému programu považuji prospěch, suverenitu a tvořivost lidí. Nicméně v protikladu k tradičnímu liberalismu, který vnímal člověka abstrahovaného od jeho sociálních vazeb a ode všech požadavků, a výjimkou požadavků svobody, chce pojímat člověka v celosti jeho požadavků a především ve společenských, v nichž žije díky kterým žije: v národě, v sociálním prostředí, v rodině. Prospěch člověka je zároveň i prospěchem jeho rodiny a jeho sociální skupiny. Suverenita jedince není možná bez suverenity malých i velkých skupin. Mezi těmito skupinami zaujímá zvláštní místo národ jako kolektivní subjekt kultury. Pouze kultura nám zpřístupňuje kulturní výsledky lidstva a umožňuje nám k těmto výsledkům přispívat. Proto také společenské hnutí, které uznává za nejvyšší hodnotu prospěch a suverenitu člověka, musí být hnutím v zájmu prospěchu a suverenity národa, nechce-li se svým vlastním hodnotám zpronevěřit.

Prospěch a suverenita jedince nejsou možné bez prospěchu

s suverenitou malých a velkých skupin, což ovšem neznamená, že lze považovat prospěch a suverenitu skupiny za totožné s prospěchem a suverenitou každého z jejích členů. Pokud bychom to učinili, zredukovali bychom člověka na jeho společenství; což by znamenalo popření hodnot, které tu považujeme za nadřazené. Tudy právě probíhá hranice mezi stanoviskem, které zde předkládáme a smírem, jenž se v naší tradici nazývá národní - nacionalistický.

Skupina často detailními normami radikálně omezuje suverenitu a tím i prospěch svých členů. S tím ovšem, že pokud se nezobýváme organizací s tedy formalizovanou strukturou, jejíž spolupůsobení se opírá o formální rozpis rolí, potom zavazují skupinové normy jen do té míry, do jaké jsou uznávány za vlastní rozhodující většinou členů skupiny. Ideové principy, které zde předkládám, mi velí stát zásadně na straně těch, jejichž suverenity je omezována skupinovými normami. Zároveň však mám povinnost bránit skupinové normy proti těm, kteří by je chtěli měnit náletem. V obou případech vystupuji ve jménu suverenity lidské osobnosti. Národ a jeho kultura jsou pro me hodnotami nadřazenými a nezastupitelnými jako nadřazené a nezastupitelné hodnoty suverenních individuí, které ve vzájemné součinnosti tento národ a tuto kulturu tvoří. Je známo, že lidé jsou pro svůj národ ochotni obětovat mnoho, včetně vlastního života. Ze zásady však musím odmítnout, aby byli v zájmu prospěchu národa obětováni jiní lidé proti své vůli, stejně jako odmítám, aby ten či onen národ nebo

národy vůbec činily šťastným kohokoliv proti jeho vůli.

Zde musím připomenout, že systém nadřazených hodnot, které uznávám, je vnitřně rozporný a tento rozpor se týká i problematiky národa, o níž tu hovoříme. Je třeba si uvědomit, že v rámci etického systému, který tu předkládám, nelze odsuzovat národní odpadlivost. Každý má přece právo přihlásit se k jinému národu než je ten, v němž se narodil a v němž byl vychován. Takový výběr, pokud je skutečně suverénní, nijak nenarušuje hodnotový systém, který tu přijímám. Je faktem, že v polské společnosti se s nebyvalou dotou hovoří o tom, že mnoho Němců, Ukrajinců, Litevců atd. se stalo volbou Poláky, a jak je známo, mají mnozí z nich obrovské zásluhy o polskou kulturu. Naproti tomu, je-li národ jako sociální společenství - kolektivní subjekt kultury, nezastupitelnou, nadřazenou hodnotou pro členy tohoto společenství, tj. pro ty, kteří se za ně považují, pak v situaci, kdy je tato hodnota ohrožena, mají právo - a každý z nich povinnost vůči ostatním - tuto ohroženou hodnotu bránit. Ukrajinci, žijící po celá staletí pod tlakem polské a ruské kultury, si zachovali své národní zvláštnosti pouze díky tomu, že odsuzovali všechny, kdo se stávali Poláky nebo Rusy. Totéž je ovšem možné říci i o jiných národech, také o Polácích, vtisknutých mezi Rusko a Německo. S podobným morálním dilematem se setkáváme také v souvislosti s povinností bránit vlast ve válce. Národ má právo se bránit, proto má každý člen tohoto společenství

povinnost k takové obraně přilpět. Jak zde již bylo řečeno, každý má právo obětovat sebe, ale jedině sebe /sčkoliv výme,
že taková rozhodnutí činí každý ve jménu jiných, i když třeba
jen těch, kteří nás milují/.

Tyto problémy nemají jednoznačné řešení. Jedni se vyslovu-
jí ve prospěch suverenity lidské osobnosti proti jiným jejím
hodnotám, jiní naopak ve prospěch těchto hodnot proti suve-
renitě. Tento aspekt konfliktu lidských požadavků se ve spo-
lečenském životě obecně projevuje jako konflikt mezi jedincem
a kolektivem. Ve jménu suverenity jedince proti právu kolek-
tivu vystupují liberálové, ve jménu kolektivních zájmů proti
suverenitě individuí, vystupují směry národní a státní. Tre-
diční program levice je z tohoto hlediska vnitřně rozporný.
Na jedné straně se v něm objevují prvky liberální, avšak
odmítání tradičních společenství, na druhé straně vede kolek-
tivismus, který měl v Marxově pojetí odstranit rozpor mezi
jedincem a společností, tak je praktikován, k vytvoření
právní skupiny nad jedincem, který je tím silnější, čím
více vedou pokusy o realizaci programu sociální spravedlnosti
k dominanci státu ve společenském životě.

Konflikt mezi jedincem a společností je ve skutečnosti
konfliktem lidských požadavků. Jedinec nemůže existovat mimo
společnost, a účast na sociální součinnosti nás nejrůznějším
způsobem omezuje.

Z tohoto hlediska u v zájmu spokojenosti jedinců i spo-

lečnosti jsou zároveň nezbytné jak ty smery, které hájí zájmy kolektivní, tak i ty, které zdůrazňují potřeby individuální. Jestliže se však kolektivní zájmy traktují jako svébytné a protikladné k požadavkům jedince, vytváří se pak v praxi program antilidský, který směřuje k totalitarismu.

Na tomto místě se musíme dotknout problematiky násilí. Na jedné straně je totiž konflikt mezi jedincem a kolektivem řešen obecně násilím, na druhé straně, pak se objevují zvlášť drastická omezení suverenity člověka ve všech bojujících skupinách, které buď samy násilí užívají nebo jsou jeho objektem. Ve světle morálních zásad, které zde přijímáme, je násilí vědecky zlem, neboť radikálně omezuje suverenitu všech, proti nimž je namířeno. Přijímáme-li hodnotový systém, který jsme vyloučili, měli bychom rozhodně odmítnout jakékoliv použití násilí asi tak, jako to činí Evangelium. Na druhé straně je násilí na světě všeobecně užíváno, a společnost, která by se násilí zpekla, radikálně by tím omezila svoji suverenitu. Odtě nechtě se tedy musíme smířit s užíváním násilí proti násilí. Jednou použité násilí se však bohužel rozrůstá a vmocňuje svoje vlastní zákony. Dokonce ani války středověkých rytířů se neomezovaly na ty, kdo se jich účastnili dobrovolně. Násilí je vědecky zlo a pouze někdy může být zlem nutným; je jím tehdy, zdržuje-li jiné násilí: ozbrojenou agresi, národní útlak, odnímání občanských práv. Jiné problémy neřeší, spíš naopak, jejich řešení komplikuje. Vše, co

bylo výše řečeno, že se týká válek, povstání, revolucí apod. Existuje však ještě jeden druh násilí, který je daleko různějším s obecně akceptovaný. Máme na mysli násilí, kterého užívá stát. Není pochyb o tom, že sociální součinnost není dosud možná bez státní organizace. Stát je ovšem organizace, která je nadřazena všem ostatním organizacím sociální součinnosti, a je vybaven prostředky a kompetencemi nutnými k násilnému prosazení vlastních cílů a principů. V té míře, v jaké státní organizace tuto svou funkci plní a v té míře, v jaké omezuje suverenitu občanů, je sice zlem, nicméně nutným. Sny o zrušení státu vyrůstají z mravního radikálního, jsou pokusem o vnesení evangelických principů do celého lidského života, a nikoliv pouze do jeho jedné sféry - do osobních vztahů. /Nezabiješ doma, zabiješ ve válce, nepokradeš z kapsy druhého, ukadmeš si při rozdělování národního důchodu./ Kdo chce žít podle Evangelia, nemůže odmítnout program zrušení státu, ale nemůže ho také realizovat okamžitě. Musí tedy akceptovat stát, což vůbec neznamená, že lze rezignovat na etické hodnocení této sféry sociální činnosti a na snahy směřující k jejímu omezení. Stát je na jedné straně mocenský aparát, v zásadě společnosti odcizený alespoň v míře nezbytné pro plnění funkcí spojených s násilím, a na druhé straně to jsou občané v té míře, v jaké se podílejí na sociální součinnosti organizované státem. Teoreticky jsou všichni občané podřízeni mocenskému aparátu ve správní sféře sociální sou-

činnosti, zatímco mocenský aparát je podřízen občanům ve sféře zákonodárné a kontrolní. V totalitním státě je však veškerá sociální součinnost organizována státní mocí, z čehož vyplývá, že občané jsou zcela podřízeni mocenskému aparátu a sféra zákonodárná je fikce. Omezovat stát v jeho funkci moci opírající se o násilí znamená jednak značně posilovat sféru zákonodárně-kontrolní, tj. vytvořit ze státní moci nezávislé společenské hnutí a jejich organizace, jednak ve správní sféře výrazně posilovat součinnost organizovanou prostřednictvím místních, skupinových, výrobních atd. správních.

Samospráva je instituce přímé demokracie, což znamená, že správa a programování zde nejsou odděleny od výkonné moci. Činnost samosprávné organizace je tedy do značné míry blízká činnosti výrobce: řemeslníka nebo básníka, kteří společně vytvářejí ideu toho, co má být uskutečněno a dává i také této ideii materiální tvar, výrobou básně, básní apod. Pouze v samosprávných podmínkách je možná kolektivní činnost, a samospráva tedy, jako forma organizace společenského života, nejúplněji realizuje suverenitu a tvůrčí aktivitu každého člověka. Je to však forma organizace, která je možná pouze v malých skupinách čítajících několik desítek, nanejvýš několik stovek lidí. Tyto skupiny se mohou spojovat i v nejmasovějších hnutích - aniž by strácely svůj samosprávný charakter - pouze tehdy, zachovají-li si svou identitu, právo na sebeurčení. Stručně řečeno - masové hnutí složené ze samosprávných skupin je

možné jediná jako federace. Parlamentní demokracie, to znamená, demokracie zastupitelská, není samosprávnou, ba dokonce může být považována za její protiklad. Vyššuje, jak již bylo řečeno, oddělení sféry výkonu od sféry zákonodrárné a vytvoření speciálního správního aparátu. Z hlediska tohoto aparátu je vše, co není ve výkoné sféře podřízeno státu, desorganizačním faktorem. Státní aparát tedy usiluje o omezení samosprávných sociálních iniciativ, naproti tomu samosprávy usilují o omezení státu.

Vyslovují se pro samosprávu a pro omezení státu, nicméně podtrhují, že takové omezení nemůže být provedeno dekrety, ale musí být výsledkem procesu společenské se organizace. Chtěl bych, aby zde platila zásada, že všechny problémy, které lidé chtějí a jsou schopni řešit vně státní organizace, byly takto řešeny. To se týká jak úkolů, které mohou být stanoveny jak jednotlivými skupinami lokálními, profesními, místními atd., tak celou společností v sociálních hnutích, nezávislých na státní moci. Parlamentní demokracie je doposud jediným známým systémem výkonu státní moci, v němž mohou občané omezovat stát systémem výkonu státní moci, v němž mohou občané omezovat stát svými samosprávnými iniciativami. A právě o tolik méně může být státních příkazů a zákazů, o kolik více je společenské samosprávy, a tedy i dobrovolné disciplíny.

Rozpor mezi jedincem a kolektivem bych chtěl, jak je zřejmé, překlást jako konflikt mezi státem a samosprávnými hnutími. Samozřejmě chápu, že i v samosprávném hnutí bude existovat

konflikt mezi jedincem a skupinou. Avšak v malých samosprávných skupinách může být tento konflikt překonán přinejmenším omezením obou stran. Kromě toho si v urbanizované, otevřené společnosti parlamentní demokracie každý může relativně svobodně zvolit skupinu, ze které si nebo dokonce ve svém volném čase zcela vystoupit ze sociální aktivity. Naproti tomu samosprávné hnutí může v politickém pluralismu účinně bránit suverenitu jedince a umožňovat mu tvůrčí aktivitu a sebeurčení vlastního života.

Budeme-li nacionalismus chápat jako takový ideový proud, který podřizuje prospěch a suverenitu člověka prospěchu a suverenitě národa, pak realizace nacionalistických programů vyžaduje použití násilí. V praxi je pak prospěch národa v chápání nacionalistických proudů stotožňován s prospěchem státu v protikladu ku prospěchu jedince. Z tohoto hlediska je Moczulského diferenciacce mezi proudem národním a tím, který nazývá osvobodeneckým, sice logicky nezávadná, ale prakticky nemá žádný větší význam. Ideové stanovisko, které zde předkládáme, je v zásadním /tzn. s ohledem na nadřazené hodnoty/ rozporu s nacionalismem.

Vztah k ideovému návrhu Moczulského záleží na tom, zda pojímá stát jako hodnotu nadřazenou prospěchu člověka, či naopak jako hodnotu druhotnou, instrumentální. Nezáleží tedy o tom, že v parlamentní demokracii je nezbytný takový směr, který stupuje na obzoru státu nebo v širším smyslu, na

obranu kolektivačních zájmů proti individualismu. Naděje na realizaci programu posilování subjektu člověka - státu bude o to větší, od konstruktivnější bude součinnost různých, vzájemně se popírajících ideově-politických směrů. Taková součinnost je možná jen ve shodě o zásadních nadřazených hodnotách. Ovšem od principu nadřazenosti prospěchu člověka ustoupit nelze.

1. O úloze právně-strukturálního systému

Ústředním tématem živé a angažované diskuse, probíhající již několik let na téma současného a budoucího vývoje situace v Polsku je pravděpodobně demokratická evoluce. Tato problematika je tak rozsáhlá, bohatá a různorodá, že ji lze obsáhnout pouze metodou postupného přibližování z různých hledisek: meziměrodního systému, ideologických postojů a postulátů, vnitřních sil a společenskopolitických procesů a konečně ekonomických činitelů. Tuto problematiku můžeme zkoumat i z hlediska právně politického zřízení, jako jednoho z mnoha reálných prvků polské skutečnosti.

Tento poslední přístup může sádkalivě vypadat jako málo přínosný. Demokratická evoluce je přece právě postulát a okol smyslu zřízení vnačeného zvenčí a udržujícího se hlavně díky donámu meziměrodnímu systému. Tento správný argument však spočívá na nadměrném zjednodušení. Právně politický systém, existující a fungující 34 let není balvan, který můžeme převálit nebo libovolně přitáhnout, jestliže smobilizujeme příslušné síly. Není to ani stavba vzdorující útokům společnosti

díky odolnosti těch, kteří ji ovládali a díky jejich vnějším spojeníům.

Právně politický systém PNR je fungující společenský systém zahrnující více než 30 miliónů lidí; plní určité funkce a úkoly, je vybaven určitými regulačními mechanismy udržujícími homeostatickou nebo dokonce multistabilní rovnováhu systému. Stabilita systému /dynamická a nikoli statická/, která se o ni opírá, a kterou se vyznačují všechny evropské systémy, je v našem případě zvlášť charakteristická. Systém nejen že se dokázal ubránit opakovaným vnitřním otřesům /1956, 1968, 1970, 1976/, a to bez jakékoliv zprostředkované pomoci zvenčí, ale pokaždé se v poměrně krátké době vracek ke stavu téměř shodnému se stavem předchozím. Proto je namístě zamyslet se nad příčinami tohoto jevu a snažit se odlišit je od těch, které tvoří složky systému, analyzovaného izolovaně od jeho vnějšího prostředí. Snad nám to umožní posoudit, do jaké míry je schopný vývoje a jaké vnitřní podmínky si tato evoluce žádá.

Evoluci, o níž zde hovoříme, jsem nazval "demokratickou" - možná subjektivně a arbitrálně. Zde se mi však, že je to cíl, k němuž směřuje jak opozice, působící v Polsku, tak i většina Poláků, šijících v zahraničí. Termíny "demokracie" a "demokratický", ostřeji podobně jako "socialismus" a "socialistický", jsou termíny mnohoznačné, mají podobný osud jako mnoho jiných slov používaných v současných politických

debátách. Pochopitelně nic nestojí v cestě aby byl tento mnohoznačný termínům podkládán různý význam, ale nyní je třeba podat co nejpřesnější definici. Bude ovšem jistější držet se vyšlepaných cest, co možná nejbližše skutečnosti.

Pozorování současné skutečnosti vede k závěru, že termín "demokratický" nebo "demokracie", bez dodatečných přívlastků typu "lidová", "říšená", "socialistická" nebo "řídící" /gouvernante/, je nejbližší západním politickým systémům, čili se týká států, které jsou v terminologii OSN /ne dříve "správného geografického zastoupení"/ označovány jako "státy Západní Evropy a jiné", což zahrnuje rovněž Jižní Ameriku, Austrálii, Nový Zéland a ... Izrael - neboli "Západ" v kulturním smyslu. Tyto systémy lze stručně označit za pluralistické a liberální politické systémy a méně či více zdůrazněnou dělbu zákonodárné, výkonné a soudní moci, působící na základě hierarchického systému právních norem, opírající se o úctu k přirozeným a nezadatelným právům člověka. Na tomto místě není účelné zabývat se jejich současnou krizí, jejími jevy a následky; její realita může být zpochybňována. Bez ohledu na její vyhodnocení nenalézáme v žádném bodě politického horizontu systém, který by lépe odpovídal pojetí demokracie, jak je pevně zafixováno v evropské tradici.

Jestliže tedy hovoříme o demokratické evoluci v souvislosti s Polskem, máme na mysli proces vedoucí od současného právně-správního systému směrem k západním systémům. Jedná se

samozejmě o asymptotickou linii vývoje, a nikoliv o program, který má vést k výše přecně stanovenému cíli, popřípadě k vybranému, známému modelu. Ale tato evoluce zůstává zatím spíše postulátem a přáním než aktuálním pozorovatelným vývojovým procesem.

Řekli jsme, že tuto řádovou evoluci budeme hodnotit z hlediska právně-strukturálního systému. Použití termínu "právně-strukturální" nevyplývá v našem případě z dnes již anachronického způsobu zkoumání politických otázek v kategoriích konstitučního práva. Jde mi pouze o zdůraznění úlohy práva jako neobyčejně důležitého prvku společenských interakcí a činitele formujícího postoje a reakce. Zdůraznění této skutečnosti mi připadá o to důležitější, že v poslední době, jistě jako reakce na dřívější dominanci práva v politických vědách, současně diskuse právní prvek téměř zcela pomíjí, ohloupou ho maximálně jako proměnnou hodnotu hry politických sil. Ve skutečnosti je právo důležitým nástrojem kontroly politických procesů a málo byt proto posuzováno jako proměnná hodnota, nežádoucí na politickém systému.

Na celku právně-strukturálního systému se podílejí tři vzájemně související prvky. První je souhrn hodnot a společenských percepceí, opírající se o historicky nahromaděné zkušenosti a kulturní tradice. Ze druhé jsou to určité právně-strukturální instituce. Ze třetí je třeba uvést skutečný způsob fungování institucí systému a používání práva, jak je diktuji z

jedné strany výše uvedené dva prvky, a z druhé strany měnící se společenské potřeby.

Uvedené tři prvky vzájemně úzce souvisejí, stále na sebe vzájemně působí a mohou spolu být v souladu nebo v konfliktu. Vazby a vzájemné závislosti, které mezi nimi existují, dávají v jistém smyslu charakter zpětných vazeb, pozitivních nebo negativních, zvlášťujících nebo zmenšujících napětí, které mezi nimi vzniká. Vníšení napětí /negativní vazba/ stabilizuje systém, jejich zvýšení /spíná pozitivní vazbu/ vede k jeho diferenciaci a evoluci. Teorie systémů učí, že čím je systém složitější, tím důležitější je pro jeho rovnováhu vnitřní diferenciaci a ji provázející evoluce. Jinými slovy, nadměrně stabilizovaná rovnováha je pro společenské systémy vyvažující se vysokým stupněm vnitřní diferenciaci stejně nebezpečná, jako příliš dynamická evoluce.

Takové pojetí vzájemného vztahu uvedených tří prvků znamená, že mezi nimi neuznáváme existenci ani hierarchie, ani jednoduchých lineárních příčinných vztahů, dokonce ani jejich určité časové následnosti. Pro názornost můžeme zdůraznit, že dokonce ani tradice - prvek jevově předpokládaný oběma předcházejícím - není ve skutečnosti stálou a neměnnou hodnotou: její percepce podléhá stále evoluci pod vlivem přetvářející skutečnosti, která zdůrazňuje střídavě ten či onen aspekt, vybraný z nepřeberného bohatství historie. V této konstelaci působí na první pohled paradoxně vliv současnosti na minulost.

Vzájemné vlivy estetických prvků jsou ještě zjevnější. Pro
nutnou přehlednost se budeme zabývat každým zvlášť.

2. Polská tradice řízení /systému/

Jestliže jsme přijeli západní politické systémy ze východní
hledisko naší úvahy, musíme na počátku zdůraznit také známou
a zjevnou skutečnost, že se Polsko nachází na styčné linii
dvou evropských tradic - římské a byzantské, a že během celé
své historie bylo vystavováno působení obou. Od nejstarší doby
společely polské elity /přesněji: elity polského státu/ spíš
na západ, tedy k římské tradici, zatímco společenské masy
žily v okruhu silného působení byzantské kultury a jí utváře-
ných společenských struktur, koncepcí moci a způsobu jejího
výkonu. Platí to zejména o celém 19. století, kdy značná část
polského území podléhala bezprostředně právu moci ruského
impéria, oficiálního dědice Byzance. Polská tradice právně-
strukturální, která v těchto podmínkách vznikala, nemůže
být brána jako jednoznačně západní.

Západní demokracie se ve svých filosofických koncepcích
i politické boji zrodily ze vřepů proti absolutismu. Pols-
ko absolutismus monarchie, přinejmenším v jeho novodobé formě,
nemělo. Ale současně měla málo společného s konstituční mo-
narchií i šlechtické demokracie, založené na téměř anarcho-

tické obnověli a nízkým nekontrolovaně dominancí jedné společenské vrstvy; znemožňovalo pro západ charakteristický vývoj směrem k politicko-sociální rovnováze, která měla svůj zdroj v různorodosti. Ústava 3. května, i když ji uznáme za významný projev osvědčení politického myšlení 19. století, zůstala efemerní, nikdy nebyla provedena životem. Proto nezemohla trvalou stopu v politické praxi polské společnosti a nedokázala přetvořit její strukturu. Dnes už ani nelze hodnotit, zda toho mohla dosáhnout, ani jakým směrem by se ubírala evaluace zřízení /systému/ na ní založeného.

Pro utváření západních politických systémů mělo rozhodující význam 19. století. Pro ně charakteristický vývoj konstitučních monarchií vyplýval ze souboru různorodých činitelů: filosofie osvícenství, uznávající jednotlivce obdařeného rozumem s určitými přirozenými právy a závazky ze základ každého společensko-politického systému; početného růstu ekonomicky stále silnější střední vrstvy; konečně odhodlání monarchů a vládnoucích tříd hledat, cestou kompromisu, novou politickou rovnováhu v zájmu prevence revolučních změn.

Konstituční monarchie se vyznačují rovnováhou mezi mocí a společností, opírající se o obecné právo, závazné stejnou měrou pro ogda moci jako pro jednotlivce. Mechanismem, zaručujícím tuto rovnováhu, je "trojpodíl" moci. Jde zde o systém, který Fichte pojmenoval "Reichsstaat", a dřívější francouzští statoré ho označovali "Etat de droit" -

Právní stát^{2/}. Základy tohoto systému umožnily další vývoj k novým státním formám označovaným dnes jako liberální demokracie.

Jejich směr nejcharakterističtějším znakem zůstala ústřední úloha právního systému jako činitele, který současně omezuje arbitrálnost moci a krotí svévoli občanstva. Tato dvojroli může splnit pouze právní systém vybavený mechanizmy autoregulace znemožňující jedné zavádět do něho nové formy, které jsou s ním v rozporu svým obsahem nebo způsobem vzniku, tak i používat jeho norem způsobem, který by s ním nebyl v souladu vzhledem k formě ne o k důsledkům. Přesto, že takový systém má zabudovaný koncovací aparát, může existovat jen pokud, dokud jej podporuje shodná vůle řízených i řídicích. Jestliže z jedné či z druhé strany tato vůle není, může dojít k jeho násilné přeměně revolucí nebo pučem, nebo zablokováním mechanismů autoregulace, například vyhlášením výjimečného stavu.

V období, kdy se na západě během čtyř až pěti generací vytvářely a to společenského povědomí pronikaly i reality základů "právního státu", polský stát neexistoval. Za čná většina polské společnosti žila v rámci státu byzantského typu, v němž nikdy nedocházelo k povstání proti monarchistickému absolutismu a ve kterém právní normy a její změny byly pouze výrazem libovůle monarchy. V ostatních dvou monarchiích, které se podílely na rozdělení Polska, probíhala skutečná evoluce,

typické pro západní státy, ale část polské společnosti, které v nich šlo, se jí nemohla aktivně zúčastnit, ani plně využívat jejích výhod.

Poláci, zbaveni vlivu na vývoj zřízení své země v tomto rozhodujícím období vývoje demokratických systémů, soustředili veškerou energii a nezbytnosti výhradně na nezávislost a národní jednotu. Zetímco v příznivých podmínkách /které ve skutečnosti neexistovaly/ by mohla snaha o nezávislost nabýt formy legálního politického boje, pak rozdělení Polska mezi tři mocnosti znemožňovalo dospět legální cestou současně k nezávislosti a národní jednotě. Poláci nejen že nemohli utvářet své zřízení a svůj právní systém, ale ve jméno vyšších národních zájmů byli donuceni k trvalé opozici proti zevně vnucené moci a jejímu právnímu systému, a jakýkoliv legalismus byli schopni - a právem - pokládat za zradu.

V této situaci, po získání nezávislosti, bylo vytvoření nové polské státnosti neobyčejně těžkým úkolem. Při nedostatku kontinuity parlamentní tradice, pokud vůbec lze tradici Sejmu před dělením se takovou považovat, a vzhledem k velké diferenciaci způsobené dělením, nemohlo se mechanické přenesení státního modelu Třetí francouzské republiky do polských podmínek podařit. Nelze se tedy divit, že konec krátce trvajícího systému před květnovým pučem nevybudil příliš mnoho lítosti. Následující třicetileté období autokratických vlád, i když repektujících v ušitých mezích zásady legalismu, ne-

mohlo, vzhledem k svému charakteru a krátké době trvání podnítit a tím méně založit demokratickou tradici. Živé zůstaly jen demokratické aspirace, které však - ne rozdíl zůstaly jen demokratické aspirace, které však - ne rozdíl od tradice - nepředstavují určité vzory jednání, ale jsou jen neurčitou vizí, pod níž si lze představovat nejružnější skutečnosti. V podporování těchto aspirací hraje důležitou roli intelektuální elite.

Od pádu 2. Rzeczypospolitej uplynulo již téměř čtyřicet let, tedy dostatečně dlouhé období, aby tradice mohly být posíleny, změněny nebo zrušeny. Nemí snad třeba dokazovat, že právně-strukturální realita celého tohoto období polské dějin nebyla příznivá pro budování základů nebo pro vytvoření demokratické tradice; dovolila nejvýše přežít aspiracím.

3. Právně-strukturální systém PLR

Období od Čer encového Manifestu do schválení první Ústavy PLR /1952/ dokázalo, jak ze určitých historických podmínek a v příznivé mezinárodní konjunktuře /přítomnost "vdé smůlky/, může politická skupina zabvené zábráz zallžit totalitní systém při teoretickém zachování pletnosti demokratické ústavy, tzv. Malé konstituce z roku 1921.

V důsledku této sku ečnosti vznikl ve společnosti názor, /o tom se můžeme snadno přesvědčit soukromými dotazy/, že

Ústava jako základ právního politického systému, nemá ve skutečnosti žádný význam, zatímco způsob, jakým je používán, je rozhodující. Důsledkem takové metody myšlení je všeobecně rozšířený názor, který jsem měl v polijnovém období i já, že Ústava PNR není sama o sobě antidemokratická, ale že pouze není demokraticky realizována. Takový názor je projevem přesvědčení o převaze politiky nad právem a s tím souvisejícího nepochopení nenarušitelného svazku mezi právem a demokracií.

Pokusme se tedy odpovědět na otázku, zda existují podmínky pro to, abychom mohli Ústavu PNR /ve znění z února 1976/ označit za "demokratickou", využívajíc přitom i nádele jako základ srovnání západní demokratické systémy liberální. Nemoc i tak obšírného článku neumožňuje podrobný rozbor všech ustanovení Ústavy; omezíme se tedy jen na několik poznámek, týkajících se koncepce státu, která z ní vyplývá, struktury státních orgánů, dlohy práva a způsobu jeho vzniku a realizace, včetně práv občanských.

Koncepce státu, jak ji odráží Ústava PNR, je veskrze hegelovská, až na to, že není monarchistická. Základem státu, stejně jako u Hegela, jsou v Ústavě tři stavy: pracující lid na venkově /rolníci/, pracující lid ve městech /pracující v průmyslu/ a konečně "univerzální" stav - vedoucí třídu, opírající se ve své jednání o příkaz rozumu, čili KPS /viz Úvod a články 1 a 3, par.1/. Termín "stát" je použit pouze dvakrát

/čl. 4 a 11, par.4/, zatímco se opakuje název "Polská Lidová republika" jako zosobněný lidu a státu, jako nadřazené a absolutní jsoucno, realizující a chránící zájmy jednotlivce i kolektivu, pečující o všechny materiální, intelektuální a duchovní potřeby všech obyvatel a uspokojící je. Podobně jako u Hegela, musí se tato všestranná činnost státu opírat o aktivitu občanských združení, jejichž základním cílem je snaha o sjednocení, což velmi výstižně formulují čl. 84 a 85 Ústavy, týkající se organizací a odborových svazů.

PLR, v níž moc patří pracujícímu lidu /čl. 1/, jejíž zákony jsou výrazem jeho zájmů /čl. 8/, jejímž základním cílem je všestranný rozvoj společnosti /čl. 4/, která se ve své politice řídí zájmy polského lidu /čl. 6/, a která konečně uspokojuje všechny materiální i duchovní potřeby jednotlivců /hlava 8/, nepotřebuje, shodně s Hegelovými názory, dělbu moci mezi složkami, které by se vzájemně kontrolovaly a vyrovnávaly rovnováhu. V souladu s tímto předpokladem je jediným hlavním orgánem moci Sejm a jeho emence - Státní rada, soustřeďující veškerou zákonodárnou moc a vykonávající plnou kontrolu nad státem a soudnictvím. Tato složka mu byla svěřena, neboť "jako nejvyšší představitel vůle pracujícího lidu mást a venkově se utěňuje suverenní právo lidu" /čl. 20/. Opět zde vidíme hegelovské ztotožnění lidu a státu.

Zasedy volby členů Sejmu /a lidových rad/ jsou zformulovány v Hlavě 9 Ústavy. Zaručují aktivní i pasivní volební právo

Všech polským občanům bez rozdílu pohlaví a vyznání, a všeobecně dnes přijatými a jednoznačně formulovanými výjimkami. "Kandidáty na poslance vyhledávají politické organizace sdružující občany ve městech a na vesnicích" /čl. 100/. Možnost různého výkladu těchto ustanovení vylučuje nově zapracovaný čl. 3, vytvářející trojnásobnou záruku správného složení hlavního orgánu moci ústavním uznaním: a/ vedoucí složky PZS, b/ jejíž spolupráce s lidovou a demokracickou stranou³ tvoří základ Jednotné národní fronty, c/ která pak je "společnou základnou činnosti společenských organizací / ... / vlasteneckého sdružení všech občanů /... / kolem životních zájmů PLR". Tak byl vytvořen ústavní mechanismus, zaručující PZS rozhodující vliv na rozhodnutí, týkající se složení Sejmu.

Z Ústavy vyplývá koncepce, že PLR je státním orgánem bez rozporů a v souladu s tím, je složka práva značně zjednodušena. Jak jsme uvedli, PLR se ve své politice /jistě i zákonodárné/ řídí zájmy polského lidu, Sejm pak uskutečňuje jeho práva, schvaluje zákony /čl. 26, par. 3/, které jsou výrazem zájmů pracujícího lidu /čl. 8/.

Co do způsobů schvalování zákonů se Ústava nevyjadřuje, ponechává v této věci svobodu pravidlům činnosti Sejmu, a výjimkou zde dý o nezbytné avouřetinové většině hlasů pro schválení zákona měnícího Ústavu.

Není jistě náhodou, že Ústava nehovoří nikde o existenci hierarchie právních norem. V právně-strukturálním systému PLR

tedy existuje pouze v číselné podobě a je neslychaně jednodušší. Na vrchu je Ústava, která je ostatně zákonem vyjadřujícím pouze kvórumifikovanou většinu hlasů, na nižším stupni jsou zákony takovou většinou nevylučující. V období mezi zasedáními Sejmu vydává Státní rada dekrety s platností zákona, které předkládá Sejmu ke schválení na jeho nejbližším zasedání. Ústava neupřesňuje ani jaký je postup tohoto schválení, ani jaké jsou eventuelní následky jejich neschválení. Nejspíš taková možnost ve státě bez rozporů vůbec neexistuje.

Na základě zákonů a se záměrem naplnovat je, vydává rada ministrů nařízení a přijímá usnesení, ministři vydávají příkazy a pokyny /čl. 41 a 42/. Ústava v této věci nestanoví žádné požadavky nebo omezení formální ani materiální, kterým by byla podřízena normotvorná činnost výkonné moci.

Souvisí to bezprostředně s problematikou výkonu a použití práva jako celku v systému PLR. Vláda a ministři vydávají k plnění zákonů nařízení a příkazy, ze kterých pak dále vycházejí příkazy výkonných orgánů nižšího stupně, jak územních, tak hospodářských. Poněvadž právní charakter těchto výkonných norem není v Ústavě nijak upřesněn, znamená to, že tyto přední listiny vydávané z moci zákonodárského pověření, mají stejnou platnost jako zákony, na jejichž základě jsou vydávány. Hlava 7 Ústavy, věnovaná soudům a prokuratuře, říká pouze, že soudy provádějí výkon spravedlnosti a že "střeží zřízení PLR, chrání vymoženosti polského presujícího lidu, střeží lidovou

zákonost, společenské vlastnictví a občanské práve, trestají viníky /čl. 58/. Pravda, čl. 62 stanoví, že soudci podléhají pouze zákonům, ale vzhledem k tomu, že výkonná nařízení, usnesení a příkazy jsou integrální součástí právního systému a opírají se formálně o zákony, jsou soudci zjevně zavázáni plnit je jako zákony, bez jakéhokoli práve kontroly jejich legality, tj. souladu se zákony. Znamená to, že z polského systému je zcela vyloučen právní rozdíl mezi zákonodárnými a výkonnými akty, které jsou jedním z nejdůležitějších základů moderních západních právních systémů.

Článek 58 stanoví, že soudci jsou nezávislí. Základem a zárukou této nezávislosti je jejich neodvolatelnost. Ale v PLR má Státní rada právo je jmenovat i odvolávat /čl. 60/, což v praxi znamená, že jejich nezávislost je zaručena pouze verbálně. Závislost soudnictví je tedy dvojí: v oblasti vynášení rozsudků a v oblasti služební závislosti.

Konečně svléštím orgánem, stojícím na stráží "lidové zákonosti" a "zajištění ochrany občanských práv" je Generální prokurátor PLR /čl. 64/. Toto zejména sloučením úkolů stíhání zločinů a ochrany občanských práv v jedné osobě, má dlouhou historii. Zavedl je Petr Veliký a od jeho činu je základní zárukou "zákonosti" na území celého ruského imperia^{4/}.

Vzhledem k existenci tak dokonale záruky, právně-strukturální systém PLR zjevně nepotřebuje a nemá soudní orgány zabývající se řešením sporů mezi občany a státní mocí, jinými slovy administrativní soudnictví. Místo toho čl. 86 navrhl originální,

dodatečnou záruku dodržování svobodných lidí. Přiznává občanské právo na podávání žalob a stížností, které "musí být vyřizovány rychle a spravedlivě", a ti, kdo budou jejich vyřizování zdržovat nebo "projeví necitlivý nebo byrokratický vztah k odvoláním, žalobám a stížnostem", budou povinni k odpovědnosti.

4. Lidská práva

Přejdeme nyní k otázce základních občanských práv, jak je chápá Ústava FLR. Základem západních liberálních demokracií je uznání přirozených a nezadatelných práv člověka. Přesvědčit se o tom můžeme nahlédnutím do Deklarace lidských a občanských práv z roku 1972, do Deklarace nezávislosti Spojených států z roku 1776 /obě si dosud uchovaly svoji platnost/, stejně jako do západoněmecké Ústavy, do Ústavy italské a dalších. Ve všech těchto dokumentech mají práva jednotlivce nadřazenou a absolutní hodnotu, stát má ve vztahu k nim úlohu funkční: má je střežit a dodržovat. Ústavní záruka těchto práv měla od počátku sloužit ochraně občanů před všemocností státu a tuto úlohu plní i nadále. V tomto pojetí mají lidská práva především negativní charakter: zavezuji stát svou nedotknutelností.

Pod vlivem vývoje struktur a společenských potřeb došlo

V souhrnu těchto práv nutně k jistým změnám, a některé z nich, např. právo soukromého vlastnictví, doznaly podstatného omezení zavedením např. instituce vyvlastnění se náhradu ve prospěch společenského zájmu. Nicméně základní lidská práva /neotřetitelnost osoby, bytu a korespondence, právo svobodného pohybu, rodinné právo/ a občanská práva, tj. právo týkající se veřejné činnosti /svoboda slova, shromažďování a manifestací, hlasování atd./ zůstala nenarušena a v západních ústavách jsou uváděna. Navíc bylo pod vlivem socialistických ideí uznáno, že k zajištění skutečně plné rovnosti využívání těchto svobod je zároveň nezbytná pozitivní aktivita státu, směřující k zajištění lékařské péče pro všechny občany a dalších sociálních služeb, bezplatného vzdělání, práva na práci atd. Tyto společenské úkoly státu jsou zaprány ve většině moderních západních ústav.

V hlavě 8 /čl. 67 až 93/ Ústavy FLR byla problematika práv a povinností občanů upravena zcela jinak, čehož si třeba často ani nepovšimneme. V těchto rozhodnutích bychom zbytečně hledali zjevné uznání přirozených a nezadatelných práv jednotlivce jako nadřazených hodnot zaručených ústavou a střežených státním aparátem. Neopak - v souladu s výše uvedenou koncepcí státu - mají občanská práva svůj zdroj ve vůli FLR, čili - byla občanům udělena. Typický je z tohoto hlediska úvodní odůvodnění /67/ této hlavy, který stanoví: "FLR upevňuje vymoženosti pracujícího lidu, posiluje a rozšiřuje svobodu občanů."

V téže duchu je formulován čl. 67 na konci této hlavy, týkající se základních práv jednotlivce: "PLR zaručuje občánům osobní nedotknutelnost. Občan má být zbaven svobody pouze v případech stanovených zákonem / ... / Zákon chrání nedotknutelnost bytu a listovní tajemství / ... /". Slovo "zaručuje" je zde jednoznačné: právo neexistuje samo o sobě, ale jeho zdrojem je PLR; podobně se nedotknutelnost bytu a listovní tajemství zakládá na zákoně a nikoliv na lidské přirozenosti, tedy by neexistovaly, kdyby je zákon nechránil.

Ještě restriktivnější jsou pojaty občenské svobody. Takže "PLR zaručuje občánům svobodu svědomí. Církev a jiná náboženská sdružení mohou svobodně vykonávat své náboženské funkce. Nelze donucovat občany, aby se účastnili náboženské činnosti nebo obřadů. Rovněž nelze nikoho donucovat k účasti na náboženské činnosti". /čl. 68, par.1/. Nevarcím se zde již k významu slova "zaručuje". Zdůraznění si však zaslouží omezení "Církve a jiných náboženských sdružení" výhradně na "náboženské funkce". Stejně typické je zavedení pojmu "donucování občanů" k účasti či neúčasti. Za první sám akt "donucování" je v podstatě narušením základních práv jednotlivce, které má stát střežit, a této formulace lze naopak dojít v kontrastu k závěru, že zákon "donucování" se omezuje pouze na náboženské záležitosti, čili že donucování k jiným věcem je dovoleno? Za druhé, vzniká otázka, jak je definován akt "donucování"? Donucováním je jistě použití fyzického násilí, ale je jím také hrozba partel-

nebo hříchu nebo "přátelská rada" kádrováka nebo tajemníka stranické organizace, nebo je konečně "donucování" organizování povinných akcí v hodínách bohoslužeb? To jsou pochybnosti, na které orgány prokuratury, povolané k ochraně lidové zákonnosti, nejdou v konkrétní situaci vždy správnou odpověď.

PLR rovněž zaručuje "občanům svobodu slova, tisku, shromažďování a mítinků, průvodů a manifestací" /čl. 83, par. 1/. Je to patrně tak důležitý soubor občanských práv, že bylo uznáno za nezbytné stanovit v následujících paragrafech způsob jejich uplatňování. Proto tomuto cíli slouží "předání do užívání pracujícímu lidu a jeho organizacím tiskáren, zásob papíru, veřejných budov a místností, prostředků spojů, rozhlasu a dalších nezbytných materiálních prostředků." Z celkového znění tohoto článku jasně vyplývá, že tato občanská práva potřebují ke své realizaci pouze materiální prostředky, kterýžto problém byl nově, přímo Ústavou, vřešen. Takže ostatní otázky, jako například zřízení - zákonnost cestou - Ústavu kontroly tisku, publikací a veřejných představení, předpisy, týkající se vydávání předních povolení na shromažďování a pochody, vnitřní řády rozhlasu a televize, přiděl papíru a určování výše nákladu, mají a podstatou realizace těchto práv málo společného, jejich cílem je totiž pouze praktická realizace "předání do užívání". A tak v rámci Ústavy PLR jsou svoboda slova a cenzura své zcela odlišné záležitosti a vzájemně nejsou v rozporu.

Autoři Ústavy nespomkli zajistit občanům ani právo shro-

maždovaci /čl. 84/. Toto právo však není abstraktní, ale zaměřené, užitelné. Nemí jen právem náležejícím občanům, ale iLR toto právo nezajišťuje "se účelem rozvoje politické, společenské, hospodářské a kulturní aktivity pracujících měst a venkova" /par.1/. Organizace, vznikající na tomto základě, jichž pr.2 vypočítává jedenáct typů, "shromažďují občany k aktivní účasti na politickém, společenském, hospodářském a kulturním životě".

I když se mezi těmito jedenácti organizacemi uvádějí rovněž odbory, přesto - vzhledem k jejich významu - je jim věnován ještě čl. 85, popisující jejich významnou úlohu, spočívající ve spolupráci na realizaci společensko-ekonomických problémů; navíc reprezentují zájmy a práva pracujícího lidu /hájit je samozřejmě není v bezkonfliktní společnosti třeba/ a jsou školou občanské aktivity a angažovanosti na budování socialistické společnosti.

V otázce svobody shromažďování, podobně jako v otázce svobody se členi vidíme, že jejich dohled je ve skutečnosti nepřímý. Jméno počtu slov, užitých k jejich formalování. Je to opětová v souladu se známou legislativní zásadou, že upřesňování právní normy znamená vždy omezení jejího dohledu. A tak v případě sdružení, ať už budeme tyto formulace interpretovat jakkoliv, jsou v iLR přípustné pouze ty organizace, které odpovídají cílům stanoveným ústavou. V důsledku toho je administrativní orgán na základě zákona a organizačních kompetencí

rozhodovat, zde určitá organizace odpovídá státním pořádkům. Zákon o organizacích samozřejmě neomezuje právo tohoto orgánu "soudit" pořádek o názor na tyto otázky jiné orgány lidové moci, nebo též "politické činitele". Víme, že to znamená v praxi.

K občanským právům patří také "právo účasti na společenské kontrole, na konzultacích a diskusích o základních otázkách rozvoje země a podávání návrhů /čl. 86, par. 1/. Toto právo, specifikované a tedy nejspíše neobsažené v právu svobody slova, jsou podle názorů autorů Ústavy popsány natolik přesně, že neuznali za nutné stanovit jejich úpravu zákonem ani stanovit způsob jejich realizace.

Do této kategorie patří konečně již zmíněné občanské právo "obžalovat se ke všem státním orgánům a žalobou a stížností" /čl. 86, par. 2/. Následující paragraf tohoto článku neupřesňuje, jakým dvojitelných obrátů má petent vůči moci užívat, zato však konstatuje, že "žaloby a stížnosti musí být vyřizovány rychle a spravedlivě". V každém případě ústavní zaručení práva petenta každému občanovi, je nepochybně významnou výmohou právního státu.

Ačkoliv mají osobní i občanské práva podle Ústavy PRK - na rozdíl od liberálních Ústav mezinárodních lidských práv z roku 1966 - svůj zdroj v Ústavě a nejsou jí nadřazena, nejsou práva, označovaná v terminologii OSN jako společenská a hospodářská v našem případě charakter jakoby transcendentní.

A tak mají občanské právo na práci /čl. 68/, na odpočinek /čl. 69/, na ochranu zdraví /čl. 70/, na využívání životního prostředí /čl. 71/, na studium /čl. 72/, na využívání kulturního bohatství /čl. 73/ a ženy mají ve všech oblastech stejná práva jako muži.

Když se zamyslíme nad dlouhým výčtem těchto práv, vnucuje se závěr, že - na rozdíl od osobních a občanských práv - není jejich realizace v praxi možná bez aktivního postoje ze strany státu. Tak jsou teď chápány neoliberalní doktrínou a západními dotacemi. A tak zde, nikoliv ve vztahu k osobním a občanským právům by byla účelná a řádnou formulace: "PLR zaručuje občanům právo na práci, na odpočinek atd." Skutečnost, že Ústava vypočítává, co PLR činí pro realizaci těchto práv, v tomto případě málo na věci mění, neboť se jedná o konstatování a nikoliv o závazky ze strany státu. V souvislosti s tím se vnucuje otázka, proč v Ústavě státu, který se sám označuje za socialistický, jsou osobní a občanská práva chápána jako emence státu /"zaručuje"/ a současně jsou omezena na minimum, zatímco občanská a hospodářská práva občanů jsou formulována jako transcendentní vůle státu /"občané mají právo na..."/, který pouze druhotně vytváří podmínky jejich realizace? Jak vysvětlit tento rozpor a dobře známými věcnými propagandy, že teprve vláda lidu tato společenská práva vynalezla a uskutečnila?

Tento rozpor není jen zdánlivý, ale dotýká se podstaty

"socialistického státu" ve známém středoevropském provedení. Vysvětlení se nabízí samo. V rozsahu realizace společenských práv je společnost nutně odkázána na činnost státu. Proto je výhodnější pojímat tyto práva jako přirozené, bez výrazných závazků ze strany státu, doplněná jen o informaci, co stát pro jejich realizaci dělá. Tak nevzniká žádný základ pro nároky ze strany společnosti.

Z hlediska "socialistického státu" je však nesrovnatelně důležitější udržet monopol totalitní moci a v této oblasti nejsou možné žádné kompromisy, vše je třeba předpokládat a usměrňovat. Proto také autoři Ústavy PNR nešetřili úsilím, aby se občani a občanská práva nevykula z absolutní kontroly státu. Provedli to tak, že s polského zákonodárství vyloučili dokonce i všechny stopy toho, čeho dosáhly západní společnosti až po Lockes, Montesquiens a celou filosofii Osvícení, americké a francouzské revoluce a boje za svobodu, rovnost a demokracii v 19. století. Z těchto výsledků nebylo ušetřeno nic, až na několik slov, zbytečných vlastního obsahu. Byly tak počítány kořeny společenské tradice, a níž lze pak manipulovat snáze než příslušnou redakcí školních učebnic.

Tento vliv se však neomezuje jen na pohled na minulost. Aleko víc dohlédá na současnost a determinuje budoucí společenskou replitu působením zřízení^{5/}.

2. Moc a právo v praxi PLR

Nezávisle na tom, zda se nám to líbí či nikoliv, platí Ústava PLR v Polsku již 26 let a tvoří právně-strukturální rámec, v němž se vyvíjí politický a společenský život země. Viděli jsme, že Ústava stanovuje a posvěcuje arbitrálnost moci a vytváří pouze zdání ochrany základních osobních a občanských práv. Tato skutečnost má daleko k řešení západních liberálních demokracií, podle kterých je funkce Ústavy omezená na minimum svévoli a arbitrálnost moci a chránit před ní občany. Nicméně je to právní stav, založený na vzorech předrevolučního i porevolučního ruského impéria. Zamyšleme se tedy nyní, jak ten závazný právně-strukturální systém, udržovaný v praxi, působí na společenskou strukturu.

Výše uvedené označení "arbitrálnost moci" se pojí s určitou koncepcí funkce práva ve státě. Nemusí být nezbytně označováno za stav bezpráví, ve kterém by moc znásilňovala a porušovala právo. Může se týkat také systému, ve kterém závazné a podporované právo je pouze nástrojem moci, která jím libovolně, nicméně legálně manipuluje. Takovému podřízení práva moci mohou složit stejné mechanizmy zřízení, jakou i quasi-institucionální mechanizmy politické. Právě taková je situace v PLR.

Ukázali jsme, že podle Ústavy PLR tvoří strukturu moci absolutně jednolitou pyramidu, na jejíž vrcholku se nachází

Sejm, "nejvyšší orgán státní moci". V celé struktuře státu není ani jeden orgán, který by byl na Sejmu nezávislý. Dokonce i lidové rady jsou odřízeny Státní radě, a jejich kompetence jsou definovány zákony.

Sejm tedy má svrchovanost a výlučnost zákonoděrné moci. Má rovněž výlučnou kontrolu nad vládou, která je "hlavním vykonávacím a řídicím orgánem" /čl. 38/, a to tím že ji jmenuje a odvolává. Konečně Státní rada, kterou volí Sejm, a která mu v celé své činnosti podléhá, má absolutní kontrolu nad výkonem spravedlnosti, neboť jmenuje a odvolává soudce, Nejvyšší soud a generálního prokurátora. Sejmu také podléhá Nejvyšší kontrolní úřad.

Znamená to, že skupina 460 poslanců má v Polsku absolutní a nekontrolovatelnou moc. Kdybychom dokonce pominuli a politickou realitu, mohli bychom se naivně domnívat, že se jedná o ideální demokracii, neboť Sejm je volen na čtyřleté období, což zaručuje kontrolu společnosti nad ním. Nezapomínejme však, že Sejm stojí nad Ústavou, kterou může libovolně měnit zákonnou cestou, schválením zmlou dvoutřetinovou většinou hlasů, bez jakýchkoliv dalších poštěvek.

Jedná se zde tedy o "sejmovládu" v nejčistší formě, neboť celá struktura zřízení neobsahuje žádný mechanismus, který by mohl zadržet Sejm, zvolený třeba i v nedemokratičtějších volbách, aby libovolně nemanipuloval celým zřízením a například ho zákonem změnil na diktaturu jednotlivce nebo

absolutistickou monarchií. Sejm samozřejmě může rozhodnout i o zavedení demokratických reforem, změnu ústavy směřující k podstatnému omezení vlastní moci. Ale jak v prvním, tak ve druhém případě nikdo - kromě 460 poslanců - se k tomu nemůže vyjádřit; neexistuje ústavní prostředek odporu.

Myslím proto, že nešťastné mechanismy zřízení vytvářejí - /a v tom spočívá - v rozporu s politickou realitou/ arbitrálnost moci a převádějí právo do jejích služeb tím, že soustřeďují v rukou úzkou skupiny veškerou zákonoděrnou, výkonnou a soudní moc a přiznávají jí právo libovolných změn samotné ústavy.

Stejněmu cíli slouží i dodatečně, napůl institucionalizované politické mechanismy. Viděli jsme, že Ústava v Úvodu /čl. 3/ uznává PSDB jako "vedoucí sílu společnosti při budování sociálního", a její spolupráce s oběma zbývajících "stranami" /charakteristický rozdíl je mezi "stranou" a "stranami"^{6/} je základem Jednotné národní fronty. Již sám tento předpis stačí, aby zaručil PSDB dominantní roli v Sejmu, což dále samo o sobě zaručuje občlovinní úplnost moci ve státě. Tím končí institucionální postavení PSDB. Víme však, že její mimostrukturalní úloha jako paralelní, neformální struktury moci, je obrovská. Zamysleme se nad tím, zda jsou tyto paralelní struktury skutečně potřebné.

Vzhledem k uvedenému struktuře moci v PRK lze konstatovat, že návrhy na omezení administrativní úlohy stranického aparátu

předplácené ideje v centru PSDC /snad dokonce samým Gierkem/ by nikterak neoslabili její kontrolu strany nad celkem státního aparátu. Ještěm však, že čistě racionální argumenty zde nejsou dostatečně pádné, svoji roli zde sehrávají skrytější psychologické motivy. Myslím tím absolutní nedostatek důvěry polské společnosti v právní-strukturní systémy. Ve vědomí stranického aparátu se projevuje přesvědčení, že dokonce téměř absolutní kontrola státní moci prostřednictvím hlavních státních orgánů není ani dostatečná, ani dostatečně spolehlivá, a že je tedy nezbytné zajistit si mimoprávní kontrola na všech stupních.

Tento jav má samozřejmě stranné následky, neboť ve společnosti upevňuje přesvědčení o úplném podřízení práva nejen státní moci, ale politice vůbec. Toto přesvědčení se zakládá na živé zkušenosti; vrství se na historickou zkušenost, vzniklou v období dělení Polska, a také více vzdáleně polskou společnost od západních koncepcí správy, opírajících se o rule of law.

Jistěně sama společenská koncepce nebo přesněji percepce práva je podmíněna strukturou správy. Jestliže říkáme, že právo je nástrojem moci, znamená to, že ve společenském vědomí bylo právo dovedeno k roli příkazu moci. Toto přesvědčení je utvrzováno i odstraněním hierarchie norem v polském právu. Víme jisto, že Ústava říká něco o zákonech, nařízeních a příkazech vlády a ministrů, ani slovem se však nezmiňuje o

jejich vzájemném vztahu, aromé konstatace, že nařízení a příkazy jsou vydávány na základě zákonů. O žádné jiné kontrole, الدستовности zákonů, dokonce legality /tj. الدستовности/ nařízení, není v Ústavě ani zmínky. Proto také ve společenském pojetí je právní norma, ať už se nazývá jakkoliv, pokynem vyššího orgánu orgánu nižšímu: Sejma vlády /zákoný jsou spravidla velmi obecné a obsahují velmi široké výkonné pověření/, vlády ministři, ministři ANV, ANV předšedovi, ať se nakonec, zkonkretizované do příkazu, dostanou v osobě okamžitě k občanovi. Občan si může samozřejmě postěžovat vedoucímu, ale ten jen s povzdechem řekne: "takový je příkaz", a na této úrovni /vedoucího a občana/ je příkaz vyšší instance stejně svatý jako zákon.

Inflace nařízení a příkazů je typickým jevem polského právního systému. Pro průměrného ředitele nebo hlavního účetního, nesluví již o vedoucím obchodu, omezuje se pojem "právo" výlučně na takové výkonné akty, které jsou pro ně jedinou známkou a závaznou právní normou. V modelu právního státu /Etat de droit/ nejsou nicím více než akty administrativními, a nikoliv zákonodárnými, aťli nejsou právními normami v právním významu. Toto zásadní rozsezení mezi právními akty a akty, které je základem fungování kritického právního systému, se dnes stírá již i ve vědeckých profesionálních rámcích; etudium práva i právo se o to velmi zasloučily.

Percepcie práva jako příkazu má rozhodující vliv na

styl jejího výkonu. Vliv má rovněž organizace státního aparátu. Každý občan FNR, ať je pracovníkem státní administrativy či státního ekonomického aparátu, má pocit účasti na činnosti moci. Tento pocit je o to silnější, že celá občanská činnost je založena na "práva", byť jím bylo /a v praxi často většinou je/ nařízení ředitele nadřízené jednotky, v nejlepším případě ministra. Z toho plyne, že se prosazevá nebo řidič městského autobusu považuje za strážce a vykonavatele "práva", se povoleneho k jeho vyřezování od občanů, se kterými se při plnění své funkce setkává. Toto své poslání plní okvapeně, neboť na zbývajících 16 hodin se s "řidičského" přeměňuje na "řizeného"; poštěhá moci stejných občanů, jakým je on /"Vy nevíte, s kým mluvíte!" - To mě nezajímá! Tady poručím já!"/.

Zdá se, že tato alternance mezi pozicí řidičského a řizeného, zahrnující velkou část společnosti, vytváří specifický - možno říci schizofrenický vztah občana k moci: s oblibou se apocryfují cizí postoje a rozhodnutí, ale současně, pro kompenzaci, se obá na udržování vlastních kompetencí a na domlouvání jiných k poslušnosti. Z toho pak podle našeho přesvědčení vzniká silné pouto solidarity těch, i když jen okrajově sdílených na správě takto pojeté moci, která je jedním z prvků odolnosti systému vůči změně.

Specifické pojetí práva a uvedený styl výkonu moci působí i poruchy, pokud dokonce přímo naznačují pojem občanských práv

ve společenském vědomí. Právovník, řídící se ve své činnosti předpisy shora, musí je - ve vlastním odborném i psychologickém zájmu - plnit a vykládat co nejpfísněji: "tek je to napísáno". Občan je neopak zcela bezmocný. Ústava mu zaručuje právo vznést žaloby a stížnosti /"kniha právní a stížností a vědného"/, ale to samozřejmě nemá nic společného se skutečnou ochranou občana před svévůli moci. Ústavou předpokládané "rychlé a spravedlivé" vyřizování stížností se v nejlepším případě omezuje na prováření orgánem vyššího stupně, který hodnotí, zda rozhodnutí, které je předmětem stížnosti, bylo v souladu s předpisem, příkazem nebo instrukcí, vydanou nejčastěji orgánem, který stížnost vyřizuje. Shodu tohoto předpisu se zákonem samozřejmě projednávat a spochybňovat nelze.

Jinou, mimozákonnou, ale velmi rozšířenou formou vlastní obrany občana před mocí, je "nepst do novin". Nejednou se tento způsob projeví jako účinný, ale z právního hlediska je to neprostě sberce. Znamená totiž, že se novinář stává soudcem, vynáší rozsudek bez jakýchkoliv procedurálních procesů a - když uvělní monopol veřejných sdělovacích prostředků - bezmohutí odvolání, nebo jen cestou nákladných, dlouhého a málo účinného procesu a poškození osobní cti. Vidíme tedy, že nedostatek administrativního soudnictví posiluje arbitrálnost moci na všech stupních.

Toto arbitrálnost, jak chceme ještě jednou zdůraznit,

přinejmenším není v rozporu se závazným právním systémem, naopak, je jedním z jeho základních prvků a často vyplývá z jeho právního předpisu. Příkladem může být zákon o cestovních dokladech, zmocňující příslušný orgán odmítnout vydání cestovního dokladu s ohledem na "zájem státu nebo společnosti". Ani tento, ani jiný zákon neupřesňuje, v čem tento zájem spočívá. Rozhodovací orgány jsou tedy s mocí práva povoleny postupovat tuto skutečnost případ od případu; mohou to učinit i obecněji, cestou zákona nebo tajné instrukce, závazné pro nižší stupně, které ji také mohou libovolně měnit. V takové situaci, žádná odmítnutí vydání cestovního dokladu není s nemožností být uznáno z právního hlediska, se proti-právní, a to dokonce ani tehdy, když se to sblíží s hlediska zákonnodržství jako celku, včetně Ústavy v.č. Stejná dvěma platí i o rozhodnutí cenzury. O jednom i o druhém se lze s mocí, pokud je v dobré vůli, přit., nikdy však nelze posuzovat z hlediska práva.

Podívejme se nyní, jaký je charakter i rozsah výkonu spravedlnosti v v.č. Jak jsme viděli výše, je souhrnně se jednotlivé pyreseidy moci, bez nejmenší záruky nezávislosti, jestliže pomíneme právní a logicky protikladné slovo tvrzení Ústav, že soudci jsou nezávislí. Předpokládáme, že v otázce výkonu spravedlnosti jsou svobodní soudci uplatňující spravedlivé rozsudky, tj. v souladu s písařmi práva i s vlastním svědomím. V čem spočívá jejich práce a jak mohou

být protivnou arbitrálností moci?

Soudci tedy podléhají zákonům /čl. 62/. Znamená to, že musí respektovat rovněž zákonem předpokládané výkonné pověření, přidělené státu nebo ministrovi. Z toho plyne, že musí respektovat /podléhají/ rovněž obsahu příkazů a dalších aktů, vydaných v rámci tohoto pověření. Musí tedy používat i všechny jiné příkazy a instrukce, vydané na základě dalších pověření pro nižší stupně. Tím jsou soudci vázáni interpretací zákona, prováděnou administrativními orgány moci všech stupňů. Takto omezené pole soudcovy svobodného posouzení podléhá ještě dalšímu omezení formou tzv. téží pro Nejvyšší soud, závazných zákonnou cestou pro všechny soudy nižších instancí. Tyto teze zcela zjevně počítají v určitých případech závaznou interpretací zákonů z hlediska společenského klánu, který je v souladu s politikou strany a vlády.

Vidíme tedy, že soudnictví je ze zákona solidárním záležitostí mocenského aparátu, a že povoleno pouze k výkonu jeho příkazů a to v poměrně malé kategorii případů, posuzovaných zákonem. Jediným rozdílem je skutečnost, že při jednání soudu vyjednávají obě strany procedurální práve, kterých jsou zbaveni v jednání s jinými orgány moci. Z charakteristického hlediska /v právním smyslu/ se výroky soudu nemohou lišit od rozhodnutí jiných orgánů.

Společenské důsledky tohoto stavu však jsou i zde neobyčejně zlé. Se nám založené životní, každodenní zkušenosti pouze

posilují přesvědčení, vycházející z historických tradic, o zásadní klamnosti postulátů objektivitě a nestrannosti soudců. Je překvapující, jak mnoho vzdělaných a západ znalých lidí není schopno zbavit se tohoto postoje.

Všechno, co zde již bylo uvedeno na téma působení právně-strukturálního systému PLR, tvoří každodenní skutečnost polské společnosti během více než jedné generace a nutně formuje její vědomí, hodnoty a aspirace. Jednotlivé výbuchy v průběhu posledních 22 let svědčí o životnosti aspirací po svobodě a o vůli k odporu proti příliš arbitrální moci. Nezapomínejme však, že tyto výbuchy zahrnovaly početná, ale zřejmě i profesionálně jen velmi omezená skupiny lidí; společenské masy neopak zůstaly pasivní, zaujímaly postoje souhlasícího nebo vystrašeného pozorovatele.

Můžeme tedy tvrdit, že polská společnost podléhá ve svém vědomí tlaku reality zřízení. Nachází to svůj odraz v samotné koncepci svobody: "co není dovoleno - je zakázáno", která je zjevnou antitezí liberálního pojetí: "dovoleno je vše, co není zakázáno". Stačí např., aby příslušník bezpečnosti ručně dopnul do cestovního dokladu platného pro celou Evropu: šik výjezdu do Francie", a občan již nemá vykročit z tohoto krčivého kruhu a jet rovněž do Švýcarska nebo do Anglie.

Chceme-li stručně shrnout závěry, vyplývající z rozboru působení právně-strukturálního systému PLR, je třeba říci následující. Ze prvé, na právním systému založená arbitrálnost

moci a způsob její realizace posiluje a zdůrazňuje ve společenském vědomí koncepci státu a vlády, založenou na byzantské tradici, a současně v tomto vědomí stírá západní tradice, což stále více vzdaluje společnost od liberálních modelů zřízení. Projevuje se to, kromě jiného, utvrzováním přesvědčení o všemohoucnosti i státu, představy práva jako příkazu moci, zářením pojetí občanských práv na "z milosti státu omezená privilegia", která občan nesmí překračovat. Dále se to projevuje posílením přesvědčení o nezbytné disharmonii mezi právem a výměrem spravedlnosti z jedné strany, a z druhé strany spravedlností jako morální hodnotou, která je možno dosáhnout pouze mimoprávní cestou, podáváním stížností nebo psaním do novin, nebo také vzpourou proti státní moci.

V souvislosti s tím vzniká otázka, jak to vytváří základy a perspektivy pro demokratický vývoj naší země?

6. Socialismus, demokracie, zákonost

Leszek Kołakowski napsal kdysi v *Kulturas* /parafrázují zpaměti/, že sovětismus spočívá kromě jiného v likvidaci hlasu lidu, který je duší národa. Jastilže je tento hlas lidu kladen, hranice mezi pravdou a lží se ve společenském vědomí zastírá. Při formulování této téze měl autor na mysli Polsko.

Situace poloviční nezávislosti a poloviční svobody, exis-

tující od roku 1986, umožňuje intelektuálně i morálně nezávislým lidem /soustředěným ve společenství "Znak" a "Krywe Kolo"/ provádět, v soustře vymezovaných a střežených hranicích, politickou pseudodělnost a vést pseudopolitické debaty^{7/}. Pseudodělnost proto, že vlastní dynamika, hranice autonómního rozhodování a kontakt se společností byly mezi přáteli vymezeny. Pseudopolitické debata proto, že se jen okrajově a souběžně, formou historických nebo filosofických diskusí, dotýká nejpodstatnějších politických a společenských otázek. Existence této omezené okraje svobody odlišuje Polsko /kvantitativně, nikoliv kvalitativně/ od zbytku Imperie a do jisté míry má zásluhu na zásměchu a udržení vzech a kontaktů se západní liberální tradicí.

Současná celá trvání této situace působí, že tyto poloprostředky a polopravdy zvolna, v individuálním i masovém vědomí sílí a zajišťují místo činnosti a svady; zevně vnucené omezení se stávají psychologickou bariérou. Prvky osobnosti každého občana se a různých, vnějších důvodů, stále pracovní cenzury a příslušník bezpečnosti. V politickém hodnocení se přitom stírá hranice a rozdíl mezi tím, co je možné a povolené a tím, co je správné a žádoucí. Tato psychologická sítě, nelze se tomu divit, podmiňuje i nedávné do jisté míry politickou debatu nové polské opozice, tak jak ji podmiňovalo v etapě předcházející. Proto také dále uváděné úvahy vyzní mohou nepravdomo doté míry a níž slove používané opozicí vědomě

spíše maskují než označují skutečné aspirace a snahy. Mým cílem, ostatně, není vést polemiku, ale pouze dovést k logickému závěru dovedení ovahy, přičemž abstrahuji i nadele od prvku meziměrodní situace.

Jedním prvkem situace v .oloku je už dvacet let existence politické opozice. Samotím tím celkovou nechtů společností vůči soci, ale existenci více či méně zorganizovaných skupin, více či méně loyálních a tolerovaných, veřejně i soukromě vyjadřující - v určitých hranicích - nesvále názory a koherentní politické postuláty. Zde se také, že po celé toto období a pro všechny tyto skupiny platí společně dva druhy hodnocení a tři postuláty. Hodnocení - to je z jedné strany kritický postoj k západním systémům, a druhé k SSSR. Postuláty jsou: socialismus, demokracie a zákonost a pořádek, dodržování lidských práv, což je součást její podstaty. Pokusme se posoudit tyto prvky kriticky.

Kritický pohled, zaměřený stejně k Uolu jako k Atlantiku vychází do značné míry z toho, že volně je stejně východem Západu, jako západem Východu, nemluví již o opodstatněných reprezentantech vůči bezprostředním sousedům. Přiznáme sebe-kriticky, že jeden směr je do jisté míry diktován obavami, druhý zase pocitem nedůvěry. Podstatnější je, že obě skupiny hodnocení jsou vzájemně protikladné. Ze východu kritizujeme všude státu, ze Západu spatřujeme zdroj zla v jeho slabosti. Dekadence kultury Západu je připisována nedostatku

kulturní politiky /s někdy i cenzury/, ale současně se skepticky pochybuje o tom, zda tam skutečně existuje svoboda slova a tisku. Na Východě neopek se za příčinu úpadku kultury považuje nedostatek svobody. Západ je kritizován, že hlavní hybnou silou lidského počinání učinil touhu po zisku, Východ zase se to, že tuto touhu po zisku uměle vyloučil. Slibost západních systémů spatřujeme v jejich neschopnosti kontroly společenských konfliktů, Východ odsuzujeme za jejich brutální potlačování.

V tomto výřtu bychom mohli dlouho pokračovat, ale i tak již vzniká otázka, zda tento rovnovážný kriticismus není chvábivým výřezem hledání zlaté střední cesty. Odpovíme-li kladně, pak okamžitě vzniká další otázka, zda má být tímto prvkem rovnováhy disciplinována a v podstatě na svobodu založená demokracie, či zda jím má být osvědčený totalismus. Můžeme si teoreticky představit situace, v nichž si obě řešení budou podobná jako dvojčata, ale v praxi si každé z nich ponese určité vlastní riziko. V prvním případě spočívá riziko v možnosti zneužití svobody, vedoucí k anarchii nebo k manipulaci společností skrytými a nekontrolovatelnými silami. Druhé řešení nese nebezpečí zneužití nekontrolovatelné moci a v důsledku toho změna osvědčeného totalismu v krutou nebo dokonce krvavou diktaturu. Proto je natno provést volbu důsledně a být připraven nést následky.

Přejdeme nyní k postulátům, počínaje "socialismem". Ať už

z opatrnosti nebo z přesvědčení téměř každý Polák řekne, že je pro udržení socialismu v zemi. Ale co vlastně tento termín znamená a v čem tento postulat skutečně spočívá? Snad všichni, včetně marxistů, jen s výjimkou placeného spardánu, se shodují, že tento pojem strčil svůj nos jako abstraktní model. Zůstaly buď jen konkrétní programy s přívláskem "socialistický", nebo konkrétní zřízení, libovolně používající toto označení. Co tedy znamená onen postulovaný polský socialismus - známou institucionální struktura nebo určité společenské výsledky?

Již jsme uvedli, čím se vyznačuje historicky dané zřízení právně-politického socialistického státu a jak funguje. Zřejmě nemůže být uznáno za uspokojivé, tím spíše, že je rovněž zdrojem /protože kde jinde bychom hledali příčiny?/ všech známých a bolestivých společenských a hospodářských nedostatků^{25/}. Přivržencům socialismu jistě nejde o to udržet ho v nezměnném stavu. Znamená to, že se žádá jeho reformy. Ale jakým směrem, na základě jakého kritéria, a jaké mají být výsledky? Označení "socialismus a lidskou tvář" hezky zní, ale je to jen hezko a málo významem. Jestliže platí vzhledem k vnitřní podmíněnosti systému, nutnost udržet nedotčenost PZDS a současný stav vztahů státního vlastnictví, potom je dosažení lepších výsledků společenských i hospodářských jen málo pravděpodobné. Zevnitř dnes v Polsku jugoslávský model, bez ohledu na jeho výsledky, není už patrně vůbec možné bez revo-

lučního otřesu, který by v Polsku vedl jistě mnohem dále, než několik to dovolí maršál Tito ve své zemi.

Budeme-li tuto problematiku posuzovat z hlediska společensko-hospodářských výsledků ve smyslu egalitarismu, životní úrovně, kvality sociálního zabezpečení atd., bude každý souhlasit, že výsledky skandinávského modelu jsou značně lepší. Ale to je sociálnědemokratický model, který je druhem liberální demokracie. Pokud nám ovšem jde o realizaci takového modelu, pak přestane hovořit o udržení socialismu nebo o jeho reformě, a řekneme jasně, že nám jde o základní změnu systému.

Teoreticky je konečně možné vytvořit původní, polský model socialismu. Ale v takovém případě je nutno začít od základů, a přihlídnutím ke všem proměnným hodnotám. Tohoto účelu se však – pokud je mi známo – nikdo od dob Kuroň a Modzelewského neujal.

Druhým postulátem, jehož genese sahá do do roku 1956, je demokratizace. Směřuje k projektu demokratičtějšího fungování existujících institucí, ale bez narušování jejich podstaty. Plyne z toho víra nebo přesvědčení o existenci takové možnosti. Počátkem šedesátých let jsem uveřejnil v týžděním časopisném článku "Demokratizace a kontrarevoluce", ve kterém jsem se toto přesvědčení snažil zdůvodnit. Ines bych tento článek napsal, a také cenzura by ho jistě nepustila.

V nedávném článku o pokusu o demokracie /Kultura 1978, č. 1+2/ Pierre Kende zajímavě prokazuje klamnost hesla demokratizace. Cílně tak na základě ideologických předpokladů a historio-

ých zkušeností z období let 1953 až 1977 a dokazuje, že demokracie je v rozporu se samotnou podstatou kramelského komunismu. Shodují se s jeho rozlorem a mluví se o, že navíc "demokracie" ve výše přijatém významu není v Polsku možná, ledaže by měla plnit slova trojského koně, který vyhodí existující systém do povětří.

Již výše jsme viděli, že celý průvno-strukturální systém PNR je zjevně antidemokratický v důsledku jednotliité pyramidy moci. Skutečnost, že se na jejím vrcholu nachází 460 poslanců, z nichž jenom 46 nebo 4, na podstatě nic nemění. Víme, že kolektivní vedení, zavedeno v SSSR před 14 lety, toho moc neměnilo. Podstata antidemokratismu systému spočívá neexistenci mechanismů, které se v americké praxi nazývají check and balance, a které se odvozují z montesquiéovského principu podílu moci. Tento princip - má-li být účinný - jak dokazuje přírodním britská praxe - ne umí být realizován v čisté formě. V takové situaci může demokratizace spočívat pouze na větší loaskavosti Strany. Ale jak víme z vlastních zkušeností z let 1955, 1970 a 1976, má tato loaskavost často charakter taktický a krátkodobý. Ostatně, jak ukazuje Kende, jinak tomu ani nemůže být bez podstatného přetvoření charakteru, struktury a ideologie Strany. Kdyby k tomu došlo, vstoupili bychom do období demokratizace faktorem, a nikoliv demokratizace, neboť - jak jsme viděli - bez strukturálních reforem celého systému zůstává demokracie pouhým představou.

Třetím postulátem je zákonnost. I zde máme co dělat s přeludem. Ústava PNR užívá termín "lidová zákonnost". Víme, co to znamená v praxi a obávám se, že v existujícím systému tomu ani jinak být nemůže. Dokonce ani nejprávnější dodržování Ústavy a zákonů nemůže změnit podstatu mřížek, ve kterých instrumentálnost a služebnost práve vůči moci je vepsána do ústavy, do struktury systému práve a výměru spravedlnosti, v němž mají lidské práva zdroj ve státě, a nejsou mu nadřazeny.

Skutečný problém nespočívá tedy v dodržování práve, ale v podstatné změně jeho funkce. Právo se musí stát nástrojem kontroly společnosti nad mocí a jejími třemi větvemi. Státní moc musí stát se stráží práve, a ne s ním manipulovat pro vlastní síle a využívat ho proti společnosti. Právo tedy musí být principem chránícím jednotlivce i společnost před jakýmkoliv znechucením moci. Jeme si vědomi, že tento ideál neexistuje nikde, ani na Západě není plně realizován, a že různé síly stále zkoušejí pevnost právního principu. Ale v západní společnosti zakoreněná víra v nadřazenost právního řádu a v jeho vazbu na legalismus, a na níž založené přesvědčení o služebnosti moci působí, že tato trvalá zkouška sil ještě neotřásla základním rovnovážným stavem. K nastolení takového stavu v Polsku bohužel nestačí vytyčení postulátu zákonnosti.

Uváděné pochybnosti o myslu postulatů socialismu, demokracie a zákonnosti se týkají jejich strategické, dlouhodobé hodnoty. Jejich taktické, aktuální hodnoty zůstávají stejné

za předpokladu, že jsou známy hranice jejího dohledu a účinnosti.

Je těžké nenechat zde na této, které A. Nicoski navrhl nedávno v Tygodniku Powszechnym polským dělnicem. Jedná se o nekonečné spory týkající se romantického /idealistického/ o realistického politického postoje. Všichni chápeme, že jde o konvenční platformu, na níž se odehrává spor o věci mnohem podstatnější, o aktuální politickou volbu. Ale jako každá dohoda, i ona zamlouvá obraz skutečnosti, vytváří fiktivní třídění a umělé problémy.

Podstatou výše uvedených úvah byl rozbor právně-politického hřízení PLR způsobem, který je negací reality. Boli jsme k závěru, že hesla vytlačovaná především realisty, minimalisty nebo possibilisty nejsou realistická v tom smyslu, že nemohou vést k vytýčeným cílům, a že jsou tedy neúčinná. Bezohledně to tedy, že oni realisté jsou ve skutečnosti lidmi, považujícími touhu za skutečnost, a co se účinnosti vlastního počinání nabližují tuto skutečnost různými brbláními mluvením? Nebo, z druhé strany, nastaví nám realistický rozbor skutečnosti tvrdí v tvář volbě mezi ambicemi se s existující skutečností a vytýčením ambicióznějších politických cílů?

Nevyplyvá z toho snad závěr, že realismus, hodnocení skutečnosti, je sáhladní podmínkou vytýčení vzdáleného cíle, kterého lze dosáhnout jen dílčími taktickými cíli a správným výběrem prostředků? Pokud nás však taktické cíle svádou s

vytyčeného směru, pak strážejí svoji vhodnost. Jinak řečeno, romantismus /idealismus/ falsifikující obraz současné společnosti je stejně škodlivý, jako krátkozraký realismus, zakrývajícím vytyčené cíle jako magnet, který falšuje směr střelby kompasu. Realismus, neboli jasné vidění skutečnosti a správné hodnocení možných důsledků přijatého postupu, a idealismus, čili přesvědčení o existenci určitých hodnot a cílů, přesahujících bezprostřední, nejčastěji osobní prospěch - to jsou dvě nezbytné složky politické činnosti, která má právo se takto nazývat.

Poznámky

- 1/ Dr. Ludwik Dembiński, bývalý pracovník Tygodnika Powszechnego, nyní profesor mezinárodního práva na Institut des Hautes Etudes Internationales v Ženevě, který z titulu své funkce řídí vědeckou řadu Institutu mezinárodních vztahů při Univerzitě v Ženevě v Švýcarsku.
- 2/ Časojako nepoužitelný termín "państwo prawne" /zákonost/, neboť - jak uvidíme dále - ztratil v polském jazyce jakoukoliv hodnotu.
- 3/ Zobrazení si zaslouží limitující výčet politických stran; je divné, že si toho nepovšimli ti, kteří - jako poslanec J. Leblecki, touží po seřazení křesťanské strany.

- 4/ Pro. W. Friedmann, "Legal Theory", New York 1967, s. 374
- 5/ Účelem je pomínání Ústavou stanovené povinnosti občana FLR, neboť to považujeme za druhou fázi. Každá současná ústava stanoví občanům povinnost dodržovat její nařízení a na nich založené zákony, z čehož plyne, že jsou prostě funkcí závazného právní-strukturálního zařízení. Ústava FLR upřesňuje dostatečně ještě dvě charakteristické povinnosti: dodržování socialistické pracovní morálky /čl. 90/ a ochranu státního tajemství.
- 6/ V polštině se používá u /SBS/ označení "Partia" a u obou dalších stran výrazu "Stronictwo" - do češtiny se obojí překládá jako strana - pozn. překladatele.
- 7/ Tato etapa skončila důležitým omezením překročení vytýčené hranice kompromisu. Vyžadují si ještě shrnutí, které by tyto lidi spravedlivě zhodnotilo, v protikladu k inkvapeným soudům, vyneseným v Kulturze Dominikem Morewskim.
- 8/ Jedním ze známých rozdílů mezi demokracií a totalismem je to, že v prvním případě nese odpovědnost za živelné pohromy a jejich následky stát, ve druhém případě jsou chyby a řízení připisovány vždy přírodním silám.

